

**T.C
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**SÜNNÎ-ŞİÎ ÇATIŞMASININ 2000 YILINDAN SONRA
LÜBNAN, SURİYE, IRAK VE YEMEN SAHASINA
YANSIMASI**

Yüksek Lisans Tezi

DİLHAN DENİZ KİLİSLİOĞLU

İSTANBUL, 2021

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI**

**SÜNNÎ-ŞİÎ ÇATIŞMASININ 2000 YILINDAN
SONRA LÜBNAN, SURİYE, IRAK VE YEMEN
SAHASINA YANSIMASI**

Yüksek Lisans Tezi

DİLHAN DENİZ KİLİSLİOĞLU

Tez Danışmanı: DOÇ. DR. BURAK KÜNTAY

İSTANBUL, 2021

BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

05/02/2021

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAY FORMU

Program Adı:	Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler
Öğrencinin Adı Soyadı:	Dilhan Deniz Kilislioğlu
Tezin Adı:	Sünnî-Şîî çatışmasının 2000 yılından sonra Lübnan, Suriye, Irak ve Yemen Sahasına Yansıması
Tez Savunma Tarihi:	05.02.2021

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları yerine getirmiş olduğu Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından onaylanmıştır.

Doç. Dr. Burak KÜNTAY
Enstitü Müdürü

Bu Tez tarafımızca okunmuş, nitelik ve içerik açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak yeterli görülmüş ve kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı:	Doç. Dr. Burak Küntay	
2. Üye :	Dr. Öğr. Üyesi Perihan Tuğçe Aslan	
3. Üye :	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet İlkay Ceyhan	

ÖZET

SÜNNÎ-Şİİ ÇATIŞMASININ 2000 YILINDAN SONRA LÜBNAN, SURİYE, IRAK VE YEMEN SAHASINA YANSIMASI

Dilhan Deniz Kilislioğlu

Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Burak Küntay

Şubat 2021, 117 Sayfa

Bu çalışma “2000 yılından sonra Lübnan, Suriye, Irak ve Yemen’de yaşanan gerilimlerin, çatışmaların ve iç savaşların çıkış sebebinin mezhep mücadelesi mi yoksa mezheplerin araç olarak kullanıldığı bir güç mücadelesi mi olduğunu” araştırmaktadır. Bu çalışma hazırlanırken tarihi süreçler incelenmiş, özellikle 1979 İran Devrimi’nden sonra bölgede yaşanan değişimler, oluşan ittifaklar ve bu ittifakların hangi temelde oluştuğu ve bu süreçlerin bugün bölgeye yansımalarının sebep ve sonuçları mezhepsel temelde sorgulanmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda dört ülkede 2000 yılından sonra İran-Suudi Arabistan temelli çekişmenin çıkış noktasının mezhepsel olmadığı ama iç karışıklıklar başladıktan sonra mezheplerin araç olarak kullanıldığı sonucuna varılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Ortadoğu, Mezhep, Sünnî, Şîi

ABSTRACT

REFLECTION OF THE SUNNI-SHI CONFLICT ON LEBANON, SYRIA, IRAQ AND YEMEN AFTER 2000

Dilhan Deniz Kilislioglu

Global Affairs and International Relations Master Program

Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Burak Kuntay

February 2021, 117 Pages

The objective of this thesis is to investigate whether the reason for the emergence of the tensions, conflicts and civil wars in Lebanon, Syria, Iraq and Yemen after 2000 is the sectarian struggle or a power struggle where sects are used as a tool. While preparing this study, historical processes were examined, especially the changes in the region after the 1979 Iranian Revolution, the alliances formed and the basis of these alliances and the reasons and consequences of these processes reflected in the region today were questioned on a sectarian basis. As a result of the researches, it is concluded that the starting point of the Iran-Saudi Arabia-based conflict after 2000 in four countries is not sectarian, but that sects were used as a tool after internal conflicts started.

Keywords: Middle East, Sect, Sunni, Shia.

İÇİNDEKİLER

TABLolar	vii
ŞEKİLLER	viii
KISALTMALAR	ix
1.GİRİŞ	1
2.TARİHÇE	4
2.1 İLK MÜCADELE DÖNEMİ: İMÂMİYYE VE HANBELÎ DÖNEMİ	4
2.2 İKİNCİ MÜCADELE DÖNEMİ: OSMANLI VE SAFEVÎ DÖNEMİ	7
2.3 ÜÇÜNCÜ MÜCADELE DÖNEMİ: 1979 DEVRİMİ VE SONRASI	10
3. LÜBNAN	15
3.1 LÜBNAN'IN KISA TARİHİ	15
3.2 MEZHEPSEL DAĞILIM VE NÜFUS	17
3.3 İSRAİL'İN KURULUŞUYLA KİMYASI BOZULAN LÜBNAN	20
3.4 İÇ SAVAŞI BİTİREN YENİ ANLAŞMA: TAİF DÜZENİ	21
3.5 LÜBNAN'DA SUUDİ ARABİSTAN ETKİSİ BAŞLIYOR	22
3.6 LÜBNAN'DA İRAN ETKİSİ BAŞLIYOR	23
3.7 LÜBNAN'I İKİYE BÖLEN SUİKAST	24
3.8 SEDİR DEVRİMİ'NDE TAHRAN VE RİYAD'IN ROLÜ	25
3.9 MEZHEP MÜCADELESİ Mİ?	27
3.10 BEYRUT PATLAMASI SONRASI YENİ DÜZEN	32
3.11 SONUÇ	35
4. SURİYE	37
4.1 ŞİİLİKTEN FARKLI BİR KOL: NUSAYRİLİK	37
4.2 SURİYE NÜFUSUNUN ETNİK VE DİNİ DAĞILIMI	38
4.3 KÖRFEZ SAVAŞI İLE PEKİŞEN TAHRAN-ŞAM DAYANIŞMASI	39
4.4 ARAP BAHARI VEKALET SAVAŞINA DÖNÜŞÜYOR	42
4.5 SURİYE'DE TAHRAN VE RİYAD'IN VEKİLLERİ	44
4.6 MEZHEP MÜCADELESİ Mİ?	48
4.7 SURİYE'NİN GELECEĞİ NEREDE?	51
4.8 SONUÇ	53
5. İRAK	54
5.1 SADDAM'IN HEDEFİNDEKİ İKİ GRUP	55

5.2 11 EYLÜL SONRASI DEĞİŞEN DÜZEN.....	57
5.3 2003 SONRASI İKİ DÜZLEMDE MÜCADELE	58
5.4 IRAK'TA İŞİD DOĞUYOR	62
5.5 İŞİD TEHDİDİ HAŞDİ ŞABİ'Yİ YARATIYOR.....	63
5.6 SUUDİ ARABİSTAN'IN EN BÜYÜK KORKUSU	65
5.7 MEZHEPLERİ AŞAN GERÇEK: EKONOMİK KRİZ	66
5.8 BÜYÜK GÜÇLERİN IRAK HESAPLARI.....	67
5.9 SONUÇ	69
6. YEMEN.....	71
6.1 ON İKİ İMAM ŞİİLİĞİNDEN FARKLI BİR KOL: ZEYDİLİK	72
6.2 YEMEN'DEKİ GÜÇLER VE MEZHEPLERİ.....	73
6.3 YEMEN'İN İÇ SİYASİ DENGELERİ	76
6.4 İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN'IN YEMEN SİYASETİNE ETKİSİ	78
6.5 YEMEN'İ VURAN ARAP BAHARI	80
6.6 YEMEN FİİLEN İKİYE BÖLÜNÜYOR	81
6.7 DÜNYA YEMEN'İ NASIL İZLİYOR?	85
6.8 ARAMCO SALDIRILARI: ABD İÇİN DÖNÜM NOKTASI.....	86
6.9 SONUÇ	88
7. SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA	96

TABLÖLAR

Tablo 3.1: Lübnan nüfus dağılımı.....	18
Tablo 4.1: Suriye etnik-dini gruplar.....	38

ŞEKİLLER

Şekil 2.1: Ortadoğu'da Şîî nüfusun dağılımı.....	14
Şekil 3.1: Lübnan'ın dini gruplarının dağılımı	19
Şekil 3.2: Ortadoğu haritası.....	29
Şekil 4.1: Etnik-dini grupların harita üzerinde dağılımı	39
Şekil 4.2: İşid sığınak haritası	50
Şekil 5.1: Farklı etnik, dini ve mezhebi bileşenlerin mozaiği: ırak	54
Şekil 6.1: Yemen'in etnik ve dini kompozisyonu.....	72
Şekil 6.2: El kaide Yemen'de	84

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
BM	:	Birleşmiş Milletler
BAE	:	Birleşik Arap Emirlikleri
CENTCOM	:	Central Command (ABD Merkez Kuvvetler Komutanlığı)
HAMAS	:	Harakat al-Muqawama al-İslamiya (İslami Direniş Hareketi)
Hız.	:	Hazreti
İŞİD	:	Irak ve Şam İslam Devleti
KİK	:	Körfez İşbirliği Konseyi
PKK	:	Partiya Karkerên Kurdistanê (Kürdistan İşçi Partisi)
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
YPG	:	Yekîneyên Parastina Gel (Halk Savunma Birlikleri)

1. GİRİŞ

Bu tezin amacı, Hz. Muhammed'in ölümünün ardından başlayan ve yıllar içerisinde bir mücadele alanına dönüşen Şîî-Sünnî gerilimlerinin, 2000 yılından sonra Ortadoğu'da Lübnan, Suriye, Irak ve Yemen'e yansımalarını incelemektir. Tezin kapsamı bu dört ülke ile sınırlı tutulmuş olup, zaman dilimleri her ülke için farklıdır. Irak bölümünde ABD işgalinin başladığı 2003 yılı ve sonrası, Lübnan'da ise Eski Başbakan Refik Hariri'nin öldürüldüğü yıl olan 2005'ten günümüze kadar olan dönem incelenecektir. Bu tarihler Suriye ve Yemen için Arap Baharı'nın başladığı 2011 yılından günümüzedir. Tezin ilk bölümünde, Şîî-Sünnî mezheplerini ortaya çıkartan olayları, tarih içinde bu mezheplerin birbirlerinden ayrışma sebeplerini, bu ayrışmanın nasıl önce mezhepsel ardından siyasal bir mücadeleye dönüştüğü irdelenmiştir. Bu mücadele alanları üç bölümde incelenmiş, bunlar Hz. Muhammed'in ölümünden sonra İmâmiyye ve Hanbelî dönemi, Osmanlı Devleti ve Safevîler arasındaki mücadele yılları ve son olarak Tahran-Riyad mücadelesi olarak cereyan eden yirmi ve yirmi birinci yüzyıl dönemidir. Tezin bu bölümünde, kütüphane araştırmalarından ve literatür taramalarından faydalanılmıştır. Tezin ikinci bölümü Lübnan'a ayrılmıştır. Bu bölümde özellikle 2005 yılı sonrasına odaklanılmıştır. Ancak 2005'ten bugüne kadar gelen Tahran-Riyad çekişmesini anlatabilmek için özellikle 1975 Lübnan İç Savaşı ve sonrasında yaşananların açıklanması gerektiğinden, ikinci bölümün girişinde ülkenin kısa tarihçesi, ülkeyi iç savaşa sürükleyen sebepler, iç savaşın başlamasının ardından özellikle Suriye'nin ülkede kazandığı askeri nüfuz alanı, İsrail'in Lübnan'ı işgaliyle birlikte Hizbullah'ın kuruluş süreci ve tüm bu gelişmelerin Suriye ve İran ilişkilerinde yarattığı yakınlaşmaya değinilmiştir. 1989 Taif Anlaşması ile kurulan yeni düzenin ardından Suudi Arabistan'ın ülke siyasetine etkileri de ayrıca ele alınmıştır. Çalışmamızda, 2005 yılında Eski Başbakan Refik Hariri'nin öldürmesinden sonra ülkenin iki kutba ayrışması ve bugün hala o gruplar üzerinde devam eden Riyad ve Tahran'ın etkileri değerlendirilmiştir. Bu tez yazımında ikincil veri taramalarının yanısıra derinlemesine mülakat yöntemi kullanılmış olup, Lübnan bölümü için 2010-2015 yılları arasında Türkiye'nin Beyrut Büyükelçisi olarak görev yapan İnan Özyıldız ile görüşülmüştür. Tezin üçüncü bölümü ise Suriye'de 2011 yılından sonra yaşanan gelişmeleri kapsamaktadır. Bu çerçevede Arap Baharı ile birlikte ülkede başlayan iç

savaşta İran ve Suudi Arabistan'ın vekilleri yani milisleri-savaşçıları üzerinden Suriye sahasında verdikleri mücadele anlatılmaktadır. Bu sürecin zeminini hazırlayan tarihi arka planın yani 1980 yılında Irak-İran savaşı ile birlikte Suriye'nin İran ile yakınlaşmasının Arap Baharı sürecinde Tahran-Şam ilişkilerine etkisi ve İran'ın Suriye'ye verdiği desteğin gerekçeleri paylaşılmıştır. Suudi Arabistan'ın İran'ın artan gücüne karşı attığı adımlar da yine bu bölümde yer almaktadır. Suriye bölümü için 2009-2012 yılları arasında Türkiye'nin Şam Büyükelçisi olarak görev yapan Ömer Önhon ile görüşülmüş olup, mülakat yönteminin haricinde ikinci veri taramaları da yapılmıştır. Tezin üçüncü bölümü olan Irak'ta ise, ABD'nin işgalinin başladığı yıl olan 2003 ve sonrasına odaklanılmaktadır. Bu bölümde Suriye'de gördüğümüz askeri mücadelenin yanısıra, Sünnî-Şîî çekişmesinin siyaset üzerindeki etkilerine de değinilmiştir. Tahran'ın işgal sonrası kurulan mezhepsel düzende, Başbakanlık üzerinden Irak siyasetindeki etkisi, bunun Sünnî kesimde yarattığı rahatsızlık ve bunun sonuçları anlatılmaktadır. Bu bölümde ayrıca, Şîî siyasetçilerin baskıcı politikaları sonrasında ortaya çıkan IŞİD tehdidinde de değinilecektir. Son dönemde İran'ın ülke üzerinde yarattığı baskının Şîî toplum üzerindeki etkilerinin nedenlerine de bakılacaktır. Irak bölümü için hali hazırda Bağdat'ta görevde bulunan Büyükelçi Fatih Yıldız ile görüşmelerden faydalanılmış, bu bölümde ayrıca literatür taramalarına yer verilmiştir. Son olarak, çalışmamızda yer vereceğimiz ülke Yemen'dir. Yemen, 2011 yılında ülkeye ulaşan Arap Baharı sonrasında yaşanan gelişmeler çerçevesinde anlatılacak, Tahran ve Riyad'ın Eski Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'in görevi bıraktıktan sonra hem siyasi hem askeri alandaki mücadelesi konu alınacaktır. Yemen başlığında, Şîîliğin bir kolu olsa da Sünnîliğe daha yakın olan Yezidîlerin yani Hutilerin mücadelesi de ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. (Yezidî grubu için -ismi üzerinde hala tartışmalar olduğu için- T.C Dışişleri Bakanlığı'nın kullandığı "Huti" ifadesi kullanılmıştır.) Hutilerin Tahran ile ilişkilerinin Hizbullah gibi organik bir düzeye erişememesinin önündeki engeller ancak buna rağmen İran'ın ülkede kazandığı nüfuzla değinilmiştir. Bu çerçevede Suudi Arabistan'ın Yemen özelinde yaptığı hatalar, uluslararası toplumun Yemen'in bölünmemesi için yürüttüğü müzakere süreçleri de anlatılmaktadır. Yemen bölümü için de Ankara'nın güvenlik kaygılarıyla 2016 yılında aldığı Büyükelçiliği'ni kapatma kararına kadar bölgede bulunan, Türkiye'nin Eski San'a Büyükelçisi Fazlı Çorman ile görüşülmüştür. Yapılan tüm görüşmeler ve araştırmalarla bu tezde sorgulanacak olan özellikle 2000 yılı sonrası bu dört ülkede verilen mücadelenin

gerçekten Şîî-Sünnî yani mezhep mücadelesi mi yoksa mezheplerin bir araç olarak kullanıldığı nüfuz mücadelesi mi olduğudur. Her bölümün sonuç kısmında ise ülkelere dair gelecek beklentileri aktarılmıştır. Ülkelerin bölünme olasılıkları, şayet bir bölünme yaşanırsa bunun mezhepsel düzlemde olup olmayacağı irdelenmiştir.

2. TARİHÇE

“Her şey ne zaman başladı diye sorulursa, Hz. Muhammed’in ölümüyle denir. Eğer Hz. Peygamber’in bir oğlu olsaydı, belki de tüm İslâm tarihi farklı yazılacaktı” (Hazleton 2012, ss. 1-4). Hz. Peygamberin, daha sağlığında bir kalem kâğıt isteyip kendisinden sonra İslam ümmetinin başına geçecek kişiyi belirlemek istediği ancak bunu yapamadan hayata gözlerini yumduğu söylenir. Hz. Peygamberin ölümünden sonra İslâm ümmeti, ‘Halife kim olacak?’ sorusu üzerinden yüzlerce yıl sürecek bir mezhep kavgasına sürüklenmiştir. Hz. Muhammed’in ardından önce Hz. Ebubekir, ardından Hz. Ömer, sonra da Hz. Osman halife seçilmiş, Hz. Peygamberin yeğeni, onun en yakınındaki kişi, Peygamberden sonra İslâmiyet’i benimseyen ilk isim olan Hz. Ali ancak dördüncü sırada halife olabilmıştır. Bu durum Hz. Ali’nin taraftarlarının gönlünde ‘Bir hakkın teslim edilmediği’ duygusu yaratmış ve bu duygu İslam toplumlarında bugüne dek sürecek derin yaralar açmıştır (Hazleton 2012, ss. 1-88). Bu anlatıma bilimsel referans kaynaklarından biri olarak Ethem Rûhi Fığlalı’nın ‘İmâmiyye Şîası’ kitabında İbn Abbas’tan rivayet edilen bir hadis gösterilebilir. Bu referansta da aynı hikâyeye anlatılır (2008, s. 25). Bu tablo sonrası Halifeler döneminde yaşananlar ama daha çok Hz. Osman döneminde başlayan çekişmeler, İslâm dünyasında devam edegelmiş, dahası kalıcı ayrılıklara sebep olmuştur (Bozan 2016, s. 73).

Bu ayrılık ve çatışmalarda İmâmiyye ve Hanbelîler dönemi ilk dönemi teşkil eder. Bunun ardından Osmanlı- Safevî rekabetinin hüküm sürdüğü dönemi ikinci aşama ve yakın dönemi de İran ile Suudi Arabistan’ın sahnenin önünde yer aldığı üçüncü rekabet dönemi olarak tanımlayabiliriz (Koç 2019, s. 91).

2.1 İLK MÜCADELE DÖNEMİ: İMÂMİYYE VE HANBELÎ DÖNEMİ

Hz. Peygamber hayattayken ve vefatından hemen sonraki dönemde bir “mezhep” ayrımından bahsetmek mümkün değildir. İslâm toplumuna (ümmet) önderlik edecek siyasi ve dini kişi olarak halifenin seçimi İslâm esasları dahilinde şura ve istişare yoluyla belirlenir. Halifenin kim olacağına dair tartışmalar başladığında da Hz. Ebubekir’in veya

Hız. Ali'nin veya Hız. Osman'ın taraftarları için mezhep mensubu demek mümkün değildir (Koç 2019, s. 94). Sonraki dönemde "mezhep" olarak tanımlayabileceğimiz ilk yapılanma veya grup Hız. Ali ile İslâm Devleti'nin Şam Valisi Muâviye bin Ebu Sufyan arasındaki Sıffin Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. Bu gruba Haricîler denilmiştir (Onat 2015, s. 115).

Hız. Ali'nin şehit edilmesi (bir Haricî tarafından öldürülmüştür), bu şehâdet üzerinden Ali taraftarlığının büyümesine sebep olmuştur. Muâviye'nin Hız. Ali'nin oğulları Hız. Hasan ve Hüseyin ile verdiği mücadele, çekişmeleri daha da keskin hale getirmiştir. Hız. Hasan, hilafeti oğlu Yezid'e bırakmak isteyen Muâviye'nin girişimleriyle zehirlenmiştir. Ama asıl Hız. Hüseyin'in Yezid tarafından Kerbelâ'da vahşi şekilde katledilmesi, başının kesilip Şam'a getirilmesi İslâm toplumu içinde bir daha kapanmayacak yaralar açmıştır. Kerbelâ faciası, aradan yüzyıllar geçmiş olmasına rağmen Şiî dünyanın acılarını tekrar tekrar yaşatan, dolayısıyla Şiî ve Sünnî inanış arasındaki mesafenin kapanmasını engelleyen en önemli sembole dönüşmüştür. Fığlalı'nın kitabındaki ifadeyle "İslâm tarihinde ortaya çıkmaya başlayacak bütün hareketlerin sebebi veya bahanesi olmuştur" (2008, ss. 91-112).

Takip eden dönemlerde yani Şam merkezli Emevî ve Bağdat merkezli Abbâsî Devleti dönemlerinde de bu gerilim aşılabilmiş değildir. Bu dönemlerde Şiî gruplar, saltanatın liderliğinin Ehl-i Beyt mensuplarına ait olduğunu savunan 'İmâmet teorisini' geliştirmişlerdir (Koç 2019, s. 94). Yani artık mücadele Hız. Ali ve Ehl-i Beyt taraftarlığı boyutunu aşır, İslâm toplumunun (ümme) başında olacak kişinin Hız. Ali'nin soyundan gelenlerde olması gerektiği üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu anlayışa göre, Hız. Ali'nin soyundan gelenler Allah tarafından İslam toplumlarına "İmam" olarak atanmış sayılacaklardır. Hız. Ali soyundan on bir imamın geleceği iddiasının yani 'On İki İmam' inancının zemini bu şekilde oluşturmuştur (Bozan 2016, s. 24).

İmâmiyye yani 'On iki İmam' Şiîliği Hız. Ali'nin ve evladının kıyamete kadar hem dini hem de siyasi olarak ümmetin başında olması gerektiği; 'Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'den devam edip On İkinci İmam Muhammed Mehdi Muntazar'da sona eren bir imâmet ve son imam Mehdi'nin ölmediği, kaybolduğu, kıyamete yakın geri gelip zulümleri bitirip, adaleti getireceği' inancına dayanır. (Büyükkara 2014, s. 467).

Bu değer üzerine yükselen inanış sebebiyle sadece Ali soyundan gelenlerin değil, bu soyun yaşatılmasına aracılık eden Ehl-i Beyt'e mensup kişilerin türbelerine de saygı vardır. Şîî inanış sembollere büyük önem atfeder ve türbeler de bu zeminde en önemli sembollerdir. “Şîîliğin türbe merkezli bir dini pratiğe sahip olduğunu söylemek mümkündür.” (Bozan 2016, s. 24). Bu akış içinde Şîî dini kültürü kendi literatürünü ve fikhini da oluşturmaya başlamıştır. Özellikle Abbâsî sonrası dönem ve bilhassa 900'lü yılların sonunda Bağdat civarında kurulan Büveyhî Devleti'nin hakimiyet yıllarında bu literatür ve fıkıh derinlik kazanmıştır (Koç 2019, s. 95). Aynı dönemde o bölgede Sünnî anlayışı temsil eden Hanbelîler ile On İki İmam Şîîliği arasındaki çatışmalar başlamış ve yoğunlaşmıştır (Bozan 2016, s. 26). Örneğin, “O tarihlerde Büveyhîler'in, İmam Hüseyin'i yad etmek için yaptıkları Aşura törenlerinin resmî törenlere dönüştürülmesi isteği, Hanbelîler tarafından durdurulmaya çalışılmıştır. Elbette Ortadoğu'daki bir genel kural burada da hükmünü yürütmüş ve bir coğrafyada yaşanan gerilimler veya çatışmalar başka bölgelere de çok geçmeden yansımıştır. Nitekim Bağdat'ta yaşananların, Suriye ve Mısır'daki grupları da etkisi altına aldığı görülmüştür. Büveyhîler bu mücadelede en önemli desteği Mısır'daki Fatımîler'den almıştır. Tarih, bu yıllarda yaşanan gerilimlerin ve çatışmaların yirminci ve yirmi birinci yüzyıla yansımaları olduğunu şahididir (Koç 2019, ss. 97-98). Büveyhî devletinin ortaya çıkışının sebeplerinden biri Abbasî devletinin zayıflamasıydı. İsmâîliler'in kurduğu Fatımî Devleti de aynı dönemde ortaya çıkmıştı.

“Yediciler” olarak da bilinen İsmâîli grubu 765 senesinde Cafer Es-Sâdık'ın ölümünden sonraki bölünmelerin bir neticesidir. Bunun sebebi Cafer Es-Sadık öldüğünde yedinci Şîî imamı olarak, İsmâil bin Ca'fer Es-Sadık'ın oğlu Muhammed bin İsmâil Eş-Şakir'i yedinci imam olarak kabul etmeleridir. (Tan 2012, s. 112)

Kim halife olacak sorusunun yıllar içinde coğrafyadaki siyasi dengeleri belirlediği, çatışmaların temellerini teşkil ettiği görülmektedir. Abbâsî Devleti'nin alternatif hilafet iddiasıyla karşısına çıkan Fatımî Devleti'ne karşı Hanbelîlerden destek arayışı, Abbâsî Hanedanını Sünnîlikle özdeşleştirmiştir. “Bu Sünnî-Şîî mücadelesinde yeni bir sosyo-politik algı oluşturmuştur” (Bozan 2016, s. 26).

İmâmiyye, İsmâîlilik görüşüne mensup Şîî dünyanın dağılmasında en önemli faktör Selahattin Eyyûbi oldu. Eyyûbi 1117 senesinde Şîî Fatimî Devleti'ni ortadan kaldırmıştır. Bir anlamda Sünnîliğin bu coğrafyanın geniş bir kesiminde yeniden hâkim olmasını sağlayan kişi O'dur (Koç 2019, s. 97).

2.2 İKİNCİ MÜCADELE DÖNEMİ: OSMANLI VE SAFEVÎ DÖNEMİ

Moğollar Abbâsî hükümdarlığını bitiren, Bağdat'ı yakıp yıkan devlet olarak tarih kitaplarına yazılmıştır. Abbâsîlerin merkezi otoritesinin zayıflaması Bağdat'ı kaybetmeleriyle sonuçlanmış ve devletin çöküşüyle sonuçlanmıştır. Moğollar bu anlamda Şîî dünyaya bir anlamda yeniden hayat vermişti. Uzun yıllar dağılmış halde yaşayan Şîîler o dönem Moğolları bir kurtarıcı olarak görmüştür (Fığlalı 2008, s. 190). Moğolların Bağdat'ı almasıyla imparatorluklar dönemi başlamış, Selçuklu devletinin de artık güçten düşmesiyle 1299'da Osmanlı Devleti doğmuştur. Osmanlı Devleti ana akım elitleri itibarıyla Hanefî mezhebindedir. Bu ekol halife olacaklar için herhangi bir soy ya da kabile şartı ileri sürmez. Bu anlamda Halife'nin Peygamberin geldiği Kureys kabilesine mensup olması, dahası Arap olması bile şart değildir. Halifeliğin bu sebeplerle Osmanlılara geçişi zor olmamıştır. Halifeliği üstlenmiş olmaları, doğal olarak Osmanlıları Sünnî İslâm'ın temsilcisi konumuna da geçirmiştir (Koç 2019, s. 99).

Tarih, bugünkü İran coğrafyasında ise tarih başka türlü aktı. Safevî Hanedanlığı başlarda Sünnî inancı benimsemişken tarikat Hoca Ali döneminde Şîîliğe doğru kaymayaya başlamış, yapının devlet haline dönüşmesi Hoca Ali'nin torunu döneminde olmuş ve bu grup İmâmiyye Şîîliği'ni benimsemişti. Bu coğrafyada Şîîliğin kök salmasını, kurumsallaşmasını temin eden asıl kişi Şah İsmail'dir. Şah İsmail'in başa geçmesi, İran'da 'Şîî İmâmiyye'nin devlete sahip oluşu anlamına geliyordu. Şah İsmail, bu inancını Sünnîlere yönelik sert politikalarla da göstermiştir (Fığlalı 2008, ss. 192-193). O dönemde Moğollar sonrasında düşen Sünnî-Şîî gerilimlerin arttığı doğrudur ancak bu sert uygulamaların arkasında o dönemde artık sadece inanç farklılıkları değil, coğrafyadaki jeopolitik çıkarlar belirleyiciydi. Safevî Devleti'nin batısında Sünnî Osmanlı İmparatorluğu, doğusunda ise Sünnî Özbeklerin orduları vardır. Şah İsmail bu sıkışıklığı aşmak, en azından kendi içindeki birliği sağlamak amacıyla da bu sert tedbirlere

başvurmuş, kendisini Şîî inancının keskin bir savunucusu konumuna getirmiştir (Mohammednejad 2015, s. 57).

O dönemde İran artık giderek “İmâmet teorisi” üzerinden tüm Ortadoğu Şîîleri için bir merkez coğrafya haline gelmiştir. Sünnî Osmanlı Devleti ise İran’ın karşısında en önemli güç konumuna geçmiştir. Yansımaları bugünlere kadar uzanan muazzam bir gerilimi ortaya çıkarmıştır (Koç 2019, s. 99). Böylece Şîî inancı üzerinden hem devletin mezhebi bağımsızlığı temin ediliyor hem de bir millî bilinç uyandırılarak devletin birliği sağlanıyordu. O zamana kadar uzun yıllar mezhep temelinde devam eden mücadelede Safevî Devleti ve bu devletin politikalarıyla daha çok siyasi zemine kaymıştır (Koç 2019, s. 101; Mohammednejad 2015, s. 58). Aynı dönemde Osmanlı Devleti’nin emperyal vizyonu yani tüm İslâm topluluklarını tek çatı altında toplama gayesi, Safevî Devleti’ni tedirgin ediyor, dahası endişelendiriyordu. Şah İsmail’in Osmanlı’ya katılmak gibi bir niyeti yoktur, tam tersi ona karşı bir güç olarak ortaya çıkma gayreti içindedir (Mohammednejad 2015, ss. 66-67). Tarafların bu pozisyonu, bir noktada gerilim siyasetine evrilmiştir. Zira Şah İsmail, bir taraftan kendi ülkesinde Sünnî inandığı insanlara yönelik ağır baskılar uyguluyor, dahası Şîîliği Anadolu içlerinde de güçlendirmeye çalışmıştır. O dönemde Akkoyunlu Devleti’nin yıkılmasıyla doğan boşluk, Şah İsmail’e bu çabalarında yeni bir imkân olarak görünmüştür. Bütün bunlar o sırada Osmanlı tahtında oturan Yavuz Sultan Selim’i rahatsız etmektedir (Fığlalı 2008, s. 193; Gündüz 2015, s.117).

Yavuz Sultan Selim, doğusundaki bu sorunu çözmek için harekete geçmiştir. İki temel hedefi Şah İsmail’in etkinliğini kırmak ve yönetim bütünlüğünü temin etmektir (Bilge 2010, s. 133). Burada Osmanlı – Safevî geriliminin önemli sebeplerinden birini daha belirtmek gerekir. Bu konu, Irak üzerindeki hakimiyet meselesidir. Şah İsmail devleti kurduğunda Irak Safevîler’in kontrolündeydi. Irak, Osmanlı devletinin gözünde hiçbir zaman sıradan bir coğrafya olmamıştır. Irak öncelikle Müslüman dünyanın merkez coğrafyalarından biridir. Sünnî dünya açısından halifelerin mirasını barındıran, içinde Abbâsî başkenti Bağdat’ı barındıran bir bölgeydi. Oysa Şah İsmail’in buraları kontrol etmesiyle Sünnî ibadet yerleri tahrip olmuş, büyük camiler Şîî merkezlerine dönüştürülmüştü. Bunlar Osmanlı Devlet ricâlini rahatsız eden şeylerdi. Irak, Şîî dünya açısından ise eşsiz sembolik değerler taşıyan bir yerdi. Öncelikle Hz. Ali’nin Türbesi’nin

Necef'te olması, İmam Hüseyin'in şehit edildiği Kerbela'nın Irak topraklarında bulunması bu duruma örnektir. Safevî Şahları açısından her yıl Şiî hacıların Kerbela'ya giderek anma törenleri düzenlediği bu yerlerin kontrolünü sağlamak da hayati önemdedir (Cleveland 2008, s. 63) Bunun dışında Irak, Osmanlılar açısından, Basra Körfezi'nin çıkışını kontrol etmesi sebebiyle Şah İsmail'in eline bırakılacak bir coğrafya da değildir. Tüm bu gerekçelerin birleşimiyle tarihin kritik eşiklerinden birine adım adım gelinmiştir. Sünnî ve Şiî coğrafyanın iki büyük gücü bu zeminde Çaldıran ovasında karşı karşıya geldi. Yavuz Sultan Selim bu savaştan galip çıkmıştır. Ama bu sonuç İslam dünyasının iki büyük gücü arasındaki gerilimi sona erdirmiş değildir (Bilge 2010, ss. 220-221). Bu noktada Vehhâbîliğin ortaya çıkışını anlatmadan bir parantez açmamız ve Irak'ın Şiîler açısından kutsal merkez olarak kabul edilmesinin, Şiîlerin kendi içinde yarattığı ayrışmayı anlatmamız gerekiyor. Çünkü bu ayrışma doğrudan Sünnî-Şiî mücadelesi başlığı altına girmese de bugün Irak'ta olduğu gibi bazı bölgesel çekişmelerin ve hassasiyetlerin de kaynağını oluşturmaktadır.

Bilindiği gibi sadece Hz. Ali ve İmam Hüseyin'in türbeleri değil, yedinci İmam Musa Kâzım ile dokuzuncu İmam Muhammed Takî'nin türbeleri Bağdat'ta, on ve on birinci imamlar Ali En-Nakî ile Hasan El-Askerî'nin türbeleri ise Samarra'dadır. (Büyükkara 2014, s. 322). Şiîliğin türbe kültürü üzerine kurulduğu düşünüldüğünde, pek çok kutsal mekân bugün hala Irak toprakları içerisinde. Sadece mekânsal olarak değil, Şiîliğin tanımlanmasına yıllar içinde getirilen farklılıklar da İmâmiyye Şiîliği'nde ekol ve merkez tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Bugün hala Şiî mezhebinde iki önemli ekol vardır. Bunlardan ilki Necef Dini Okulu diğeri de İran'daki Kum Dini Okulu'dur. Her iki taraf da Şiî dünyasının merkezi olarak kendisini, ekollerini de inanışın temeli olarak kabul ederler. Bu iki ekol arasındaki temel yaklaşım farklılığı ise din ve devlet işlerinin yürütülüş şekliyle ilgilidir. Kum'da yetişen Ayetullah Humeyni Necef ekolünden farklı olarak "Velayet-i Fakih" yaklaşımını yani Şiîliğin yayılabilmesi için din adamlarının siyasetin dışında kalmaması gerektiği fikrini savunmuştur. Necef ekolünün öncüsü Ebü'l Kâsım El-Hûî buna karşı çıkmıştır ve din adamlarının siyasetin dışında olması gerektiğini savunmuştur. Bugün Hûî'nin öğrencisi olan Irak'taki Şiîlerin en önemli lideri Ali Sistani de bu ekolü devam ettirir ve günümüzde Irak-İran arasında devlet süreçlerini yönetme

fikirindeki farklılık, hala Şiâ inancının merkezinin hakimi olma mücadelesiyle birlikte devam etmektedir (Şahin 2006, ss. 46-47).

Son olarak Şiî ve Sünnîler arasındaki üçüncü mücadele dönemine geçmeden önce Vehhâbîliği izah etmek gerekiyor. “Vehhâbîlik için Sünnîliğin Hanbelî kolu içinde Selefilîğin en sert yorumu diyebiliriz.” (Koç 2019, s. 102). On sekizinci yüzyılda güçlenen bu kabilelerin isyanını, Osmanlı Devleti’nin başta bastırması, ancak daha sonra kendisinin de güç kaybederek Arap Yarımadası’ndan çekilmek zorunda kalması Vehhâbîlere daha geniş bir alan açılmasına yol açmıştır. Hatta vaktiyle Kerbelâ’yı ve Mekke’yi işgal edecek kadar güçlenmişlerdir. Kerbelâ’da yaptıkları Şiî katliamı, tarihten gelen mezhepsel mücadeleyi derinleştiren olaylardan biri olarak tarihteki yerini almıştır (Bozan 2016, s. 26).

Vehhâbîler bugünkü Suudi Arabistan topraklarının o günkü hakimi Şerif Hüseyin ile mücadele ede ede ilerlemiş, sonunda İngiltere’nin desteğiyle 1. Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı Devleti’ne isyan eden Şerif Hüseyin ve oğullarının yerine Suudi Arabistan’ın hakimi durumuna gelmişlerdir. Vehhâbîler, 1932’de Suudi Arabistan’ın kuruluşu ve bağımsızlığını kazanmasında etkili aktördür. Şiî karşıtlığı hareketin kökünde de bugünün de belirleyici faktörlerden biridir (Bozan 2016, s. 26; Koç 2019, ss. 102-103).

1930’lardan sonra Sünnî mezhebinin bir anlamda devletsel karşılığı olan Suudi Arabistan’ın karşısına İran’ın Şiî gücü olarak konumlanması ise 1979 İran Devrimi ile olacaktır. Bu da rekabette üçüncü mücadele alanını doğuracaktır.

2.3 ÜÇÜNCÜ MÜCADELE DÖNEMİ: 1979 DEVRİMİ VE SONRASI

20. yüzyılda İran Devrimi’nin zeminini hiç kuşkusuz, 1926 yılından sonra başlayan Şahlar dönemi hazırlamıştır. Rıza Han, 1926’da taç giymiş, 1941 yılında tahttan uzaklaştırıldıktan sonra iki kuşak daha tahtta kalmıştır. 1941’de Sovyetler Birliği’nin İran’ı işgali ve yerine Muhammed Rıza Şah’ın getirilmesinden sonra ABD ve İngiltere için yeni bir dönem başlamış, İran kendisine verilen güvencelerle Sovyetler Birliği’nin işgalinden kurtulmuştur (Oran 2001, s. 649).

Soğuk Savaş yıllarında ise Petrolün millileştirilmesi mücadelesi ve Başbakan Musaddık'ın CIA darbesiyle devrilmesinin ardından 1953'te yine Şah Muhammed Rıza iktidara gelmiştir. Modernist bir figür olarak bilinen Şah o dönem İran'ı modernleştirme yönünde önemli adımlar atmıştır. Bunlara "Ak Devrim" denilmiştir ve 1960'lardan sonra yapılan o reformlar arasında toprak reformundan kadın haklarına kadar pek çok alanda dikkat çekici adımlar vardır. Bu adımlar İran'daki geleneksel toplumsal yapının önemli aktörlerini, bilhassa din adamlarını rahatsız etmiştir. Şii ulema bu adımlarla kendi nüfuz alanlarının kırıldığını görüyordu (Fığlalı 2008, 196).

İran uzun seneler boyunca sahip olduğu zengin doğal kaynaklar sebebiyle İngiltere ve Sovyet Rusya arasındaki çekişme alanlarından biri, büyük güçlerin zirvelerinde en kritik nüfuz paylaşım alanı konularının öznesi olmuş bir ülkedir. İngiltere'nin bölgeden çekilmesinin ardından onun yerini Amerika Birleşik Devletleri almıştır ve Washington yönetimi bölgedeki çıkarlarını iki sütun üzerine ("Twin Pillar Policy") inşa etmiştir. Şahların yönettiği Şii İran ve onun mezhebi anlamda karşısında duran Suudi Arabistan.¹

1979'daki İran İslâm Devrimi, Amerika'nın bölge politikasını üzerlerine inşa ettiği iki temelden sütundan birini çökertmiştir. Bu durum, doğal olarak "iki sütunun" birbirleriyle görece iyi olan ilişkilerini de bitirmiştir. 1979 tarihine kadar Riyad ve Tahran ilişkileri nispeten sorunsuz olarak tanımlanmaktadır. İki ülke 1929'da bir dostluk anlaşması yapmıştır ve 1965'lere gelindiğinde karşılıklı ziyaretler de başlamıştır. İran'ın İsrail'i tanınması gibi Suudi Arabistan'ın rahatsız eden bazı gelişmeler olmuşsa da iki ülke büyük sorunlar yaşamadan 1979 yılına kadar gelebilmiştir (Koç 2019, s. 107).

1979'da Şii ulemanın, Şah Pehlevi'yi tahtından indirip iktidara gelmesiyle hem İran'da hem de bölgede dengeler geri dönülmez şekilde değişti. "Ak Devrim" reformlarına karşı çıktığı için 1964'te sürgüne gönderilen Humeyni, aylar süren iç karışıklıkların ardından 12 Şubat 1979'da bir devrim ile İran'a dönmüştür. Ayetullah Humeyni'nin, İslam

---

¹ *Twin Pillars Policy*, [online], 31.08.2020. <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/twin-pillars-policy#:~:text=U.S.%20policy%20to%20promote%20Iran,in%20the%20Persian%20Gulf%20region.&text=The%20policy%20collapsed%20suddenly%20in,U.S.%20influence%20in%20the%20region> [erişim tarihi 23.08.2020].

Devrimi'ni yayma fikri ve hedefi, bölgedeki ülkeleri ama en çok da Suudi Arabistan'ı rahatsız etmiştir. Bunun sebebi bellidir: Halk hareketiyle yönetimlerin değişebiliyor olduğunu görmek Suudi sarayında büyük tedirginlik yaratmıştır. “Zira Körfez'deki monarşilerin meşruiyet sorunları hep konuşula gelmiş, kitlesel başkaldırının bir değişim aracı olarak etkisi bu monarşilerde büyük endişe yaratmıştır” (Sarı 2016, s. 23).

İkinci temel sorun, Suudi Arabistan'ın İran Devrimi'nin bölgede taşları yerinden oynatacağına dönük korkusudur. Bu korku sadece kendi toplumu içindeki Şîî azınlığın devrimden güç alması değil, bölgedeki diğer ülkelerde devrim kaynaklı yaşanabilecek karışıklıkların ve yaratacağı istikrarsızlığın kendisini etkileme ihtimalidir. İran'da Şîî halkın isyanı ve rejimi değiştirmesi belli siyasal talepler üzerinden gerçekleşmiştir. Benzer talepleri olan Sünnî dünyanın halkları harekete geçerse bölge olağanüstü karışabilir, Suudi rejiminin bu siyasi depremde ayakta kalması mümkün olmayabilirdi. Yani mezhepsel mücadeleden önce, Riyad yönetimi için öncelikli konu iktidarı ve bekasıdır (Sarı 2016, s. 23).

Devrim'in bölgede yarattığı gerginlik, bölge dışındaki aktörlerin de Irak'ı kışkırtmasıyla 1980'de Irak-İran savaşına sebep olmuştur. O dönemde Suriye dışındaki pek çok Arap ülkesi İran'a karşı durmuş, Saddam Hüseyin'e hem maddi hem askeri destek vermiştir. (Ayrıntıları Irak ve Suriye bölümlerinde anlatılacaktır). O tarihten sonra yaşanan bir dizi olay ve bölgede oluşan ittifak Tahran ve Riyad'ı yeniden uzaklaştırmaya başlamıştır. Irak-İran Savaşı'nda Suriye'nin Tahran safında yer alması, Lübnan İç Savaşı'nda yıllar içinde Suriye ve İran'ın ülkedeki mevcudiyetinin hem askeri hem siyasi olarak artması sonucunu doğurmuştur ve bu da Riyad'da rahatsızlık yaratmıştır. (Ayrıntıları Suriye ve Lübnan bölümünde anlatılacaktır) Riyad'ın korkularından bir diğeri ise 1979 sonrası İran'ın devrimi ve değerlerini yayma hedefinin tarihsel mezhepsel mücadeleyi tetiklemesi olabilir ancak Suudi Arabistan'ın daha büyük korkusu Tahran'ın ittifak kurduğu ülkelerle bölgede nüfuzunu güçlendirmesidir. 1980'lerin sonunda Hac döneminde İranlı hacılara dönük saldırılar iki ülke ilişkilerini tekrar türbülansa soksa da Eski Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani döneminde yeniden diplomatik ilişkiler başlamış, taraflar en azından sorunlarını oturup konuşmayı başarabilmiştir (Koç 2019, s. 109). Ancak 11 Eylül 2001'de ABD'de Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırının ardından bölge dengeleri tamamen

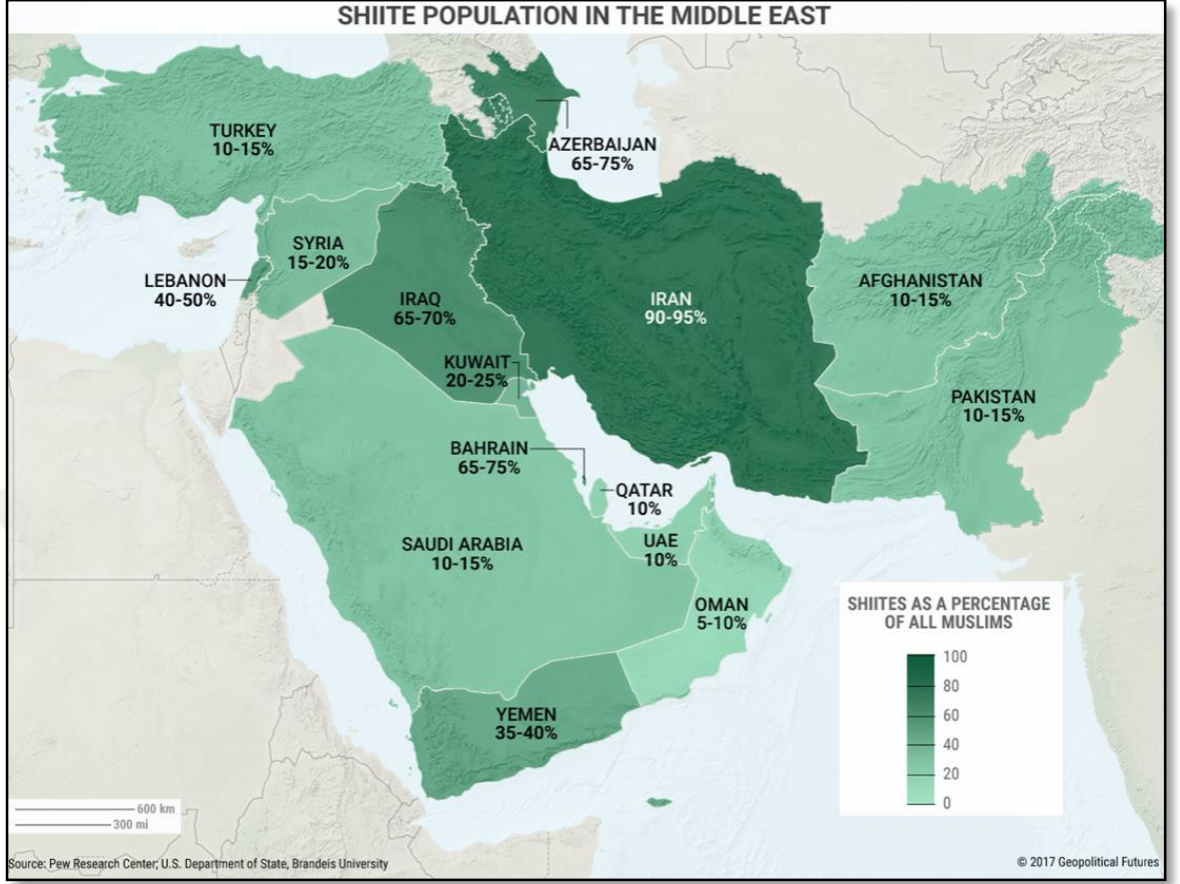
sarsılmış, Washington yönetiminin önce Afganistan'ı ardından Irak'ı işgali, bölgede yeni kutuplaşmaları ve nüfuz mücadelelerini doğurmuştur. 2003 Irak işgalinden sonra bölge ülkelerinin kaygılarını artırırsa Ürdün Kralı İkinci Abdullah'ın Aralık 2004'te verdiği bir röportajda kullandığı “Şîî Hilâli” tanımıdır. Kral Abdullah, “Eğer Irak'taki yeni hükümet İran tarafından domine edilirse, yeni Şîî hareketler Irak, Suriye ve Lübnan'a genişler ve iki mezhep arasındaki dengeyi değiştirir” demiştir.² İran hükümeti “Şîî Hilâli” kavramını ve bu politikayı hiçbir zaman resmen kabul etmemiştir ancak gelişmeler Kral Abdullah'ın söylediği gibi olmuştur. 2003 işgali sonrası Irak'ta arka arkaya İran'ın kontrolünde hükümetler kurulmuş bu da Sünnî nüfusun rahatsızlığına yol açmıştır. Lübnan'da da tablo farklı değildir, İran'ın milisleriyle önce ülke içinde ardından siyasette etkisini artırması son yıllarda belirgin bir hal almıştır. Son olarak 2010'da başlayan Arap Baharı'nın Suriye'ye ulaşması ve İran'ın burada Esad yönetiminin yanında durması da “Şîî Hilâli” efsanesinin gerçek olduğunu düşündürmüştür. Bu süreçte Suudi Arabistan'ın pozisyonu ‘ön almak’ yerine, Tahran'ın attığı adımlara karşı adımlar atmak şeklindedir. Tarihten gelen mezhepsel rekabet, artık son dönemde Tahran-Riyad çekişmesinin başka ülkeler üzerinde vekilleriyle yürüdüğü bir nüfuz mücadelesine dönüşmüştür.

Dört ana mücadele alanını anlatmaya başlamadan önce Ortadoğu coğrafyasında Şîîlerin yaşadığı bölgelere ve nüfus oranlarına bakalım.

---

² Baker, P. & Wright R., 2004. Iraq, Jordan See Threat To Election From Iran. *The Washington Post* [online], 08.12.2004. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2004/12/08/iraq-jordan-see-threat-to-election-from-iran/7e0cc1bc-aeb3-447a-bc9e-cfa5499699bc/> [erişim tarihi 31.08.2020].

Şekil 2.1: Ortadoğu'da Şîî nüfusun dağılımı

Kaynak: *Shiite Population in the Middle East* [Harita], 2017. https://ggc-mauldin-images.s3.amazonaws.com/newsletters/images/Image_1_20170626_TWIG_ENLARGE.jpg?utm_campaign=JM-305&utm_content=v38t6s&utm_medium=ED&utm_source=mec&v=1498496377928 [erişim tarihi 31.08.2020].

Şîî nüfusun en yoğun yaşadığı yer İran'dır. İmâmiyye Şîîleri diye anılan grubun tüm Şîî nüfus içindeki oranı %85-90'dır. Bu Şîîler İran haricinde Irak ve Azerbaycan'da yaşamaktadır. Dünya'da Şîîliğin nüfus bakımından Sünnî nüfusun önünde olduğu dört ülke ise İran, Azerbaycan, Irak ve Bahreyn'dir. Onun dışında kalan ülkelerde Şîîler azınlıktadır. Suudi Arabistan'da nüfusun %85-90'ı Selefidir. Nüfusun %10-15'ini oluşturan Şîîler ülkenin doğusunda yaşarlar. Suriye'deki Şîîler Nusayrî, Yemen'dekiler ise Zeydî olarak bilinir (Büyükkara 2014, ss. 465-470). Bu mezhepsel ayrımlar ülkeler ve çatışma alanları bazında tezimizin ilgili bölümlerinde ayrıntılarıyla ayrıca anlatılacaktır.

3. LÜBNAN

“Lübnan’ı iyi anladıysanız, bunun sebebi, biri size iyi anlatamamıştır”. Akdeniz’e kıyısı olan bu küçük ülkenin, karmaşık mezhepsel yapısını, siyasi dengelerini bundan daha iyi özetleyen çok az cümle vardır. Bu ifade, 1990’ların sonunda Kanada’nın Lübnan’da Beyrut Büyükelçisi olarak görev yapmış Haig Sarrafian’a aittir. (Salem 2014, 609).

Lübnan, pek çok kişiye göre, dünyanın en karmaşık yapısına sahip ülkelerinden biridir. Bunun sebebi, çok farklı mezhebe bağlılığı olan insanların bir arada yaşaması kadar, dış müdahalelerle bu mezheplerin ayrıştırılmaya çalışılmasıdır. Bu anlamda Modern Lübnan’ın doğuşu, Michael C. Hudson’ın ‘The Precarious Republic: Political Modernization in Lebanon’ isimli kitabı için konuştuğu bir gözlemcinin söylediği gibi “Şizofren bir doğumdur” (Cleveland 2008, s. 251).

3.1 LÜBNAN’IN KISA TARİHİ

Ülkede mezhepsel farklılıkların tanımlanması, Osmanlı İmparatorluğu dönemine kadar gider. 1516’da Osmanlı himayesine giren Lübnan, 1800’lerde Suriye’de yaşanan Hristiyan-Müslüman çatışmasından sonra Avrupalıların baskısıyla kurulan bir özerk yönetime dönüştürülmüştür. Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı, çok mezhepli yapısıyla özerk idari bir birim olarak kurulmuştur.³ O dönem ayırım, din, hiyerarşi gibi bazı kriterlere göre yapılmış olsa da (Traboulsi 2007), “Cebel-i Lübnan” dönemi “Uzun barış dönemi” olarak tanımlanmaktadır (Akarlı 1993, s.189). Ancak bölgede zenginlik olarak tanımlanabilecek bu yapı, Avrupalı devletlerin bölgeyi şekillendirme çabası yüzünden ayrılmıştır. 1839’da başlayan Tanzimat döneminde, Osmanlı belirli kesimlere imtiyazlar vermeye zorlanmış, bu da huzursuzluğa ve çekişmelere yol açmıştır.⁴

³ Köse, T., 2006. Seta Lübnan Raporu. *Lübnan’da İstikrar Arayışları*. Aralık. SETA. <http://file.setav.org/Files/Pdf/lubnanda-istikrar-arayislari.pdf> [erişim tarihi 26.08.2020]. s. 8.

⁴ A.e.

Modern Lübnan ise, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı'nın çöküşünün ardından, savaşın kazananları olan İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'yu yeniden şekillendirmek için yarattığı yeni düzenle doğmuştur. Bu düzeni yazar David Hirst "İhanete uğramış Arap halkları için hiçbir zaman kendilerine ait olmayacak evlerinde, yeni bir egemenlik" şeklinde tanımlamıştır (Hirst 2010, s. 5).

Fransa, o dönemde Levant'taki Hristiyan toplulukların koruyuculuğunu üstlenmiş, Osmanlı döneminde bölgedeki yatırımları üzerinden kendinde böyle bir hak görmüştür. Kurulacak yeni yapıyı da, Büyük Suriye'yi dini, etnik ve bölgesel temelde ayrıştırarak yapmıştır (Cleveland 2008, ss. 244-245).

Fransa'nın Lübnan'ı 1920 yılında kendi mandası altında kurarken amacı, bölgede yaşayan Hristiyan Marunî (Süryani kökenli Hristiyan din adamı Aziz Marun'a bağlı olanlar) nüfusun, kendisine ait bir evi olmasıydı. Müslümanlar ise Suriye'ye bağlanmaktan yana tavır koymuştur. Bölgede bir de Dürziler (Şî mezhebinin İsmâiliyye kolundan köken alarak ortaya çıkanlar) vardır. Tüm mezheplerin ülkede eşit temsiline sağlanabilmesi için 1926 Lübnan Anayasası'nın 95'inci maddesine 'Lübnan'daki farklı mezhepsel grupların, profesyonel eşitliğe dayalı olarak eşit temsil edilir' yazılmıştır ancak bu kural hiç uygulanmamıştır. (Atlıoğlu 2014, s. 77). Ancak 1920'lerin sonlarında, ülke içinde Müslümanların da söz sahibi olması gerektiğini savunan Bişara El-Huri gibi Marunîler siyaset sahnesine çıkmıştır. Siyasi rakibi Marunî Emile Eddé ile yaşanan uzun tartışmalardan sonra, ülkede bir kez daha, bu kez 1936'da "Bütün dinlerin hükümette adil şekilde temsil edilmesine ilişkin" uzlaşmaya varılmıştır. Lübnan Temsilciler Meclisi, 1937'de Eddé'yi Cumhurbaşkanı olarak seçmiş, O da Başbakan'ı Müslüman bir isim olan Hayreddin El-Ahdab olarak belirlemiştir. Ülkede Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Meclis Başkanlığı makamlarının Marunî, Sünnî ve Şî'ler arasında paylaşılması kararının yazılı bir metin olarak anayasaya girmesinin ikinci adımı burada atılmıştır. Ayrıca Temsilciler Meclisi'nin 1932 nüfus sayımına göre (Aşağıda ayrıntılı rakamlar paylaşılacaktır) belirlenmesi de 1930'lu yılların eseridir. O sayıma göre Hristiyan nüfusu, Dürziler ve Müslümanların nüfusundan (Dürziler dahil) 6'ya 5 oranında daha fazlaydı. Meclis de buna göre, her 6 Hristiyan milletvekiline karşılık 5 Müslüman milletvekili

olacak şekilde düzenlenmiştir. Ancak tüm kota sistemlerinin ülkenin kurucu belgesine girmesi ve uygulanması 1943 yılına kadar mümkün olmamıştır (Cleveland 2008, ss. 255-256). Lübnan, Fransız mandasından 1941 yılında kurtulmuş, ancak 2 yıl boyunca Fransa'nın Lübnan üzerindeki baskısı sürmüştür. 1943'e gelindiğinde, Fransa o baskıyı kaldırmış ve Lübnan Ulusal Paktı 1943 yılında, Hristiyan ve Müslüman toplum liderlerinin uzlaşısıyla dünyaya duyurulmuştur.⁵ 1943'te imzalanan Ulusal Pakt, ülkedeki Marunîlerin ana unsur olduğu gerçeğini değiştirmiyordu ama ilk kez Sünnî Müslümanlara da haklar tanıyordu. Başlarda "Herkesin eşit temsilini öngören" siyasal sistem daha sonraki yıllarda, dış müdahaleler yüzünden Lübnan'ın prangası haline gelecektir.

3.2 MEZHEPSEL DAĞILIM VE NÜFUS

1948 yılında İsrail'in kurulmasıyla birlikte daha da karmaşık hale gelen bölge denklemlerinin Lübnan'a yansımaları ve Lübnan'ın iç savaşa sürüklenme sürecini anlatmadan önce, ülkedeki mezhepsel dağılıma bakmak gerekiyor. 1800'lerin sonunda ülkede sadece Hristiyan mezhebine bağlı Marunî'ler ya da Sünnî Müslümanlar yoktur. Şiîlerin yanı sıra Dürzîler ve Alevîler, Hristiyan Marunîlerin yanısıra, Rum Ortodoks, Rum Katolik, Ermeni Ortadoks, Ermeni Katolik, Evangelistler gibi çok farklı mezheplerden insanlar vardır.

1895'te o bölgedeki Marunîlerin oranı %57,5, Rum Ortodoksların oranı %13,5, Dürzîlerin oranı %12,5, Katolik Rumların oranı %8,5, Şiîlerin oranı %4,3, Sünnîlerin oranı ise %3,5'tir. Toplam nüfus ise 399.530'dur. 1913'e gelindiğinde toplam nüfus 414.747'ye yükselmiştir. Marunîlerin oranı %58,3'e çıkarken, Sünnîler nüfusun %3,6'sını, Şiîler %5,5'ini, Dürzîler %11,3'ünü, Rum Ortodokslar %12,8'ini, Rum Katolikler %7,7'sini oluşturmaktaydı.

---

⁵ Köse, T., 2006. Seta Lübnan Raporu. *Lübnan'da İstikrar Arayışları*. Aralık. SETA. <http://file.setav.org/Files/Pdf/lubnanda-istikrar-arayislari.pdf> [erişim tarihi 26.08.2020]. s. 8.

Tablo 3.1: Lübnan Nüfus Dağılımı

<i>Lebanese religious groups</i>		
Table 2. <i>Estimated population of Mount Lebanon in 1895 and enumerated population in 1913 by religion</i>		
Religion	1895	1913
<i>Muslim</i>	80,234	85,232
Sunni	13,576	14,529
Shi'a	16,846	23,413
Druze	49,812	47,290
<i>Christian</i>	319,296	329,482
Maronite	229,680	242,308
Greek Catholic	34,472	31,936
Greek Orthodox	54,208	52,356
Other Christian	936	2,882
Population	399,530	414,747

Sources: 1895 figures: Cuinet (1896), discussed in Courbage and Fargues (1974); 1913 figures: Courbage and Fargues (1974).

Kaynak: Chamie, J., 1981. *Religion and Fertility: Arab Christian-Muslim Differentials*. Cambridge: Cambridge University Press. https://books.google.com.tr/books?id=ICE4AAAAIAAJ&pg=PA29&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false s. 29.

En son resmi nüfus sayımı ise 1932 yılında yapıldı. Nüfusun 791.700 olarak belirlendiği sayımda, Marunîler %29, Sünnîler %22, Şiîler %20, Dürzîler %7 ve Hristiyan mezheplerine bağlı gruplar %22 olarak kayda geçmiştir.⁶

Ancak bu sayımdan sonra, siyasi dengeleri alt üst etmemek gerekçesiyle bir daha resmi sayım yapılamadı.⁷ Lübnan'da 2013 yılında Lübnan Demokratik Seçimler Derneği nüfus dağılımını bölgesel ve mezhepsel olarak haritalandırsa da⁸ bugün hâlâ tahmini veriler üzerinden konuşabiliyoruz. Buna göre, nüfusun 5,4 milyon olduğu tahmin edilen Lübnan'da Marunîlerin oranı %33,7, Sünnîlerin oranı %30,6 Şiîlerin oranı %30,5 ve Dürzîlerin oranı %5,2'dir.⁹

⁶ United States Central Intelligence Agency, 1988. *Contemporary distribution of Lebanon's main religious groups*. Washington, D.C.: Central Intelligence Agency [Map]. Library of Congress, <https://www.loc.gov/resource/g7471e.ct002750/?r=-0.182,-0.065,1.33,0.725,0> [erişim tarihi 26.08.2020].

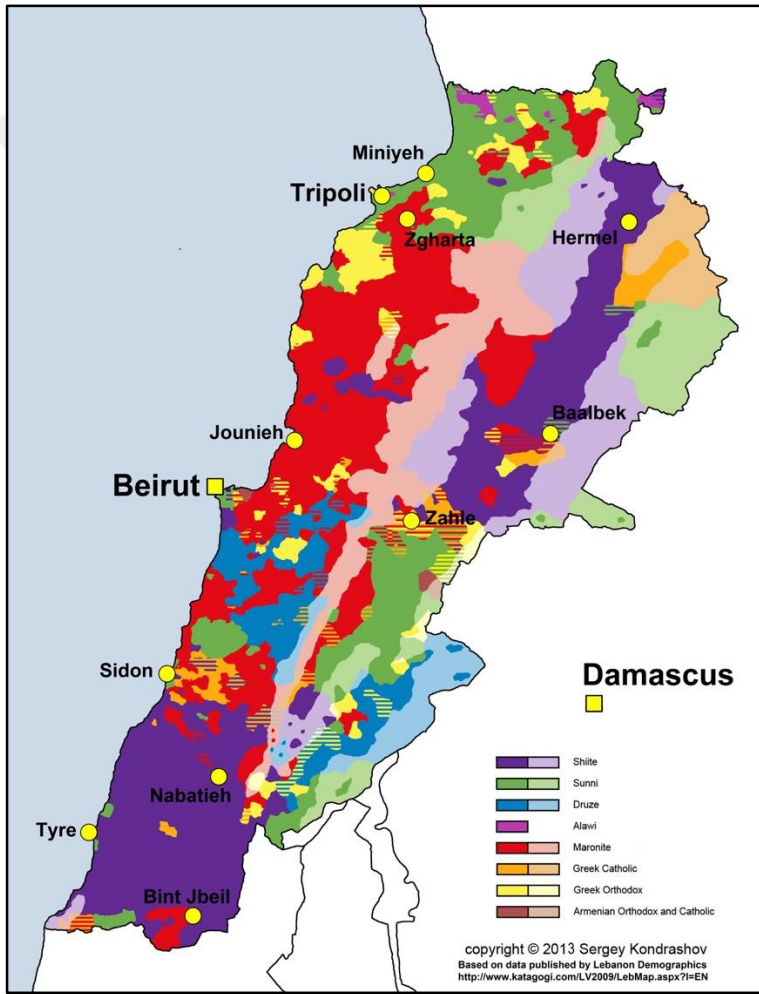
⁷ Barshad, A., 2019. The World's Most Dangerous Census: Why Lebanon won't officially, at least count its own population. *The Nation* [online], 17.10.2019, <https://www.thenation.com/article/archive/lebanon-census/> [erişim tarihi 26.08.2020].

⁸ *Registered voters by confession*. 2013. <http://lebanonelectiondata.org/confessions.html> [erişim tarihi 26.08.2020].

⁹ *The World Factbook - Lübnan*, 2020. Washington, DC: Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html> [erişim tarihi 26.08.2020].

Anayasaya baktığımızda ise resmi olarak kabul edilen 18 mezhep vardır. Bunlar İslâmiyet'teki 4 mezhep, Hristiyanlık'taki 12 mezhep ayrıca Dürzîler ve Yahudiler'dir. Bu grupların hakları anayasal güvence altındadır.¹⁰ Bu gruplar birbirleriyle iç içe yaşarlar ve haritada da görüldüğü gibi Lübnan'ın çok renkliliğinin bir kanıtı olurlar ancak bu renkli tablonun yıllar içinde Lübnan için nasıl bir sancıya dönüşeceğini ilerleyen bölümde anlatacağız.

Şekil 3.1: Lübnan'ın Dini Gruplarının Dağılımı

Kaynak: Lebanon Religious Groups Distribution [online] https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4f/Lebanon_religious_groups_distribution.jpg [erişim tarihi 26.08.2020].

¹⁰ *Lebanon - Religious Sects*, [tarih yok]. Globalsecurity.org [internet], <https://www.globalsecurity.org/military/world/lebanon/religious-sects.htm> [erişim tarihi 26.08.2020].

3.3 İSRAİL'İN KURULUŞUYLA KİMYASI BOZULAN LÜBNAN

1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasından kuşkusuz en çok etkilenen ülke Filistin ise, ikinci ülke komşu Lübnan'dır. Bu, sadece siyasi açıdan değil, sosyolojik olgularla da böyledir. BM Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı UNRWA'nın rakamlarına göre, Arap-İsrail savaşı yüzünden 1949 yılı itibariyle 700.000 Filistinli mülteci yerlerinden edilmiştir. 1950 yılının rakamlarına göre bu mültecilerin 127.600'ü Lübnan'a sığınmıştır.¹¹¹² (Bugün hala 475.000'in üzerinde Filistinli mülteci Lübnan'da yaşamaktadır.)¹³

Filistinli mültecilerin Lübnan'ın yapısını hem dini hem de sosyolojik temelde değiştirmesi, bunun yanısıra Filistin Kurtuluş Örgütü'nün ülkede etkisini artırması, Hristiyan ve Müslümanlar arasındaki hassas dengeyi de sarsmıştır. İç Savaş, 13 Nisan 1975'te Filistinli mültecileri kampa taşıyan otobüse, Hristiyan Falanjist milislerin silahlı saldırı düzenlemesi sonucu başlamıştır. Bu olayın ateşlediği fitil ülkeyi iç savaşa götürmüştür (Boran 2007, s. 137). 1975 yılında başlayan iç savaş 1990 yılına kadar sürmüştür.

15 yıllık sürecin başında Arap Ligi'nin kararı ile 'Barış Gücü' adı altında 30 bin kişilik askeri ordunun Lübnan'a konuşlanması kararı ileride daha da sert şekil alacak dış aktörlerin ülke üzerinde uzun yıllar sürecek çekişmesinin ilk adımı olmuştur (O'Ballance 1998, s. 59). Bu kararla Suriye ordusu 20 bin kadar askerini komşu toprağına sokmayı başarmış, bu dönemde bir de İran İslâm Devrimi (1979) yaşanmıştır. 1982'de ise ABD Başkanı Ronald Reagon'ın 'Uluslararası eylem' çağrısı yapmasının ardından, İsrail'in İngiltere Büyükelçisi Artov'un öldürülmesi sonucunda, İsrail Lübnan topraklarını işgal

---

¹¹ The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East, *The United Nations and Palestinian Refugees*, 2007, <https://www.unrwa.org/userfiles/2010011791015.pdf> [erişim tarihi 26.08.2020].

¹² *Total Palestinian Refugees*, 2018. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/total-palestinian-refugees-1950-present#1> [erişim tarihi 26.08.2020].

¹³ The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East, Annual operational report for the reporting period 01 January – 31 December 2018, 2018, https://www.unrwa.org/sites/default/files/content/resources/2019_annual_operational_report_2018_-_final_july_20_2019.pdf [erişim tarihi 26.08.2020].

etmiştir. Bu gelişme, ilerleyen süreçte İran'ın desteği ile Hizbullah'ın kurulmasına yol açmıştır. İran o dönem İsrail işgaline direnmek için Devrim Muhafızlarını Lübnan'a göndermiştir. Suriye'nin Lübnan'daki varlığını destekleyen Şiî EMEL Hareketi'nden (Lübnan Direniş Lejyonları) ayrılan bir grup da bu guruba katılınca örgüt epey güçlenmiş, ve sonuçta Lübnan'ın Bekaa Vadisi'nde kurulan bu örgüte Hizbullah adı verilmiştir (Boran 2007, s. 139). (Hizbullah ve İran'ın Lübnan içindeki etkisi gelecek bölümlerde anlatılacaktır)

3.4 İÇ SAVAŞI BİTİREN YENİ ANLAŞMA: TAİF DÜZENİ

15 yıllık iç savaş Taif Anlaşması bitirmiştir. Suudi Arabistan'ın öncülüğünde yürütülen müzakereler sonucunda ülkeye yeni bir düzen getirilmiştir.¹⁴ Siyasal sistemdeki en büyük iki değişiklik, Marunî Devlet Başkanı'nın yetkilerini Sünnî Başbakan liderliğindeki kabineyle paylaşması, Hristiyan ve Müslüman milletvekili sayılarının eşitlenmesidir. (Atlıoğlu 2014, s. 84). Ancak Taif Anlaşması, Lübnan'daki tüm sorunları çözememiştir. Özellikle 1990'dan önce eşit temsilde kendisine yer bulamayan Şiîlerin sorunlarını bu anlaşmaya rağmen devam etmiştir (Altunışık 2007, ss. 6-7). Taif Anlaşması'ndan sonra Şiî kesimi Emel ama daha çok da Hizbullah temsil etmeye başlamıştır (Altunışık 2007, s. 6). Anlaşmanın bir diğer önemli noktası, Suriye'ye verilen imtiyazdır. ABD ve Batı o dönemde Körfez Savaşı ile meşgul olduğu için, Suriye'nin ülkede nüfuzunun arttırmasına engel olunamamıştır. Taif Anlaşması'nda "Diğer Reformlar" bölümünün D bendinde, "Suriye askeri güçlerinin ülke içinde yerlerinin değiştirilmesi", "Suriye güçlerinin ülkedeki varlığının artırılmasına Lübnan Ordusu ile birlikte karar verileceği" şeklindeki ucu açık ifadeler, anlaşmanın kazananını Suriye yapmıştır.¹⁵

---

¹⁴ The Taif Agreement, 1989.

https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_tauf_agreement_english_version_.pdf
[erişim tarihi 26.08.2020].

¹⁵ The Taif Agreement, 1989.

https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_tauf_agreement_english_version_.pdf
[erişim tarihi 26.08.2020].

3.5 LÜBNAN'DA SUUDİ ARABİSTAN ETKİSİ BAŞLIYOR

Lübnan'da Suudi Arabistan etkisi Taif anlaşmanın müzakereleriyle başlamıştır. Türkiye'nin 2010-2015 yılları arasında Beyrut Büyükelçiliği'ni yapan İnan Özyıldız, Riyad'ın o süreçteki etkisini şöyle anlatıyor:

Bu anlaşmanın Lübnan'ın Arap kimliğini öne çıkaran bir düzenleme olması gerektiği düşünülüyor. Bunun aktörü de Suudi Arabistan'dı. Suudi Arabistan, Eski Başbakan Refik Hariri aracılığıyla, onun kaynaklarıyla devreye girdi. Sünnülerin etkinliğinin artırılması gerektiğini düşünen, bu kapsamda da Başbakan'ın gücünü arttıran bir düzenleme oldu Taif. Maruni Cumhurbaşkanı'nı tuttular ama bu anlaşmaya Lübnan'ın Araplaştırılması da diyebiliriz (İ. ÖZYILDIZ, sözlü görüşme).

Suudi Arabistan sadece bu anlaşma ile değil, aynı zamanda bir siyasi aktör üzerinden de Lübnan'da etkisini artırma yoluna gitmiştir. Bu aktör 2005 yılında bir suikast sonucu öldürülecek Eski Başbakan Refik Hariri'dir. Hariri için burada ayrı bir parantez açmamız ve O'nun Riyad yönetimiyle irtibatını anlatmamız gerekiyor. İç savaş sonrası ülkenin ilk Başbakanı olan Refik Hariri 1944 yılında Lübnan'da doğmuştur. 1966 yılında Suudi Arabistan'a giden ve orada farklı işlerde çalıştıktan sonra inşaat firmasını kuran Hariri'nin Suudi Hanedanı'yla yolunun kesişmesi 1977 yılında olmuştur. Suudi Kral Khalid bin Abdulaziz Al Saud için bir saray yapan Baba Hariri, bu işi 6 ay gibi çok kısa bir sürede tamamlayınca, Suudi Kralı tarafından vatandaşlıkla ödüllendirilmiştir.¹⁶ Hariri, zengin bir iş adamı olarak İç Savaş'tan yara almış Lübnan'a Suudi Arabistan'ın da desteği dönmüş, önce Başbakan olmuş, ardından da ülkenin yeniden imarı için 10 yıllık "Ufuk 2000" programını açıklamıştır. Ancak aldığı dış borçlar, ileride siyasi krizlerle boğuşan Lübnan'da ülke sisteminin çöküşünde de pay sahibi olacaktır.¹⁷ Suudi Arabistan'ın arkasında durduğu Hariri'nin Lübnan siyasetindeki pozisyonunu Özyıldız "Denge" olarak tanımlıyor.

"Refik Hariri 1992'de Başbakan oldu. Lübnan tabii Suriye'nin sömürgeci gibiydi. O dönem bakanlar binerlerdi arabalara, Şam'a giderlerdi. Bakanların atanmasından yasaların çıkarılmasına kadar. Örneğin Lübnan Türkiye ile bir anlaşma imzalamak istese, Suriye'nin onayını alması gerekiyordu. Suriye'nin izin verdiği ölçüde işliyordu her şey. Suriye'nin etkisinin olmadığı bir seçim yoktu. Tabii herkes Suriye yanlısı da değildi. Refik Hariri bunu ustaca idare etti. Hem Suriyelilerin parasını verdi hem de ülkeyi bağımsızlaştırmaya çalıştı." (İ. ÖZYILDIZ, sözlü görüşme).

¹⁶Aljazeera, Profile: Rafik Hariri, 01.05.2009. <https://www.aljazeera.com/focus/2009/03/20093172328969584.html> [erişim tarihi 26.08.2020].

¹⁷ Voice of America, Rafiq Hariri: Driving Force Behind Beirut Reconstruction, 29.10.2009 <https://www.voanews.com/archive/rafiq-hariri-driving-force-behind-beirut-reconstruction> [erişim tarihi 26.08.2020].

Hariri'nin suikastıyla sarsılan ülke dengelerini aktaracağız ama şimdilik Hariri parantezi kapatıp tekrar Suudi Arabistan'ın Lübnan içindeki etkisine dönelim. Hiç kuşkusuz 1979'daki İran Devrimi Riyad yönetiminde büyük endişe yaratmıştır. Özellikle Hizbullah gibi bir örgütle Şii etkisinin Lübnan'da daha da yerleşmesinden korkmuştur. Bu endişeyi artıran kuşkusuz, 1987 yılında Şii hacıların Kâbe baskını yapması ve olayda 400 kişinin hayatını kaybetmesiydi.¹⁸ Bu olay, Suudi Arabistan'ın Lübnan'ı daha dikkatli izlemeye itmiş, hatta izleyeceği politikalarla ülke içine müdahalesini artırmaya bir zemin oluşturmuştur.

3.6 LÜBNAN'DA İRAN ETKİSİ BAŞLIYOR

Özellikle 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi sonrası, İran destekli kurulan Hizbullah, 1990'ların başından itibaren Lübnan'ın güneyindeki İsrail'e dönük saldırılar düzenliyor, bu yolla askeri gücünü ve varlığını geliştiriyordu. Hizbullah 1985'te 100 olan askeri birliğini, 1996 yılına gelindiğinde 5.000'e çıkarmayı başarmıştır.¹⁹ 1985'te İsrail'in askerlerini çekmek zorunda kalması, Hizbullah'ın popülaritesini daha artırmıştır. Bu süreçte Hizbullah'ın silahsızlandırılması hep tartışma konusu olmuş, ancak Hizbullah "İsrail tehdidini" gerekçe göstererek buna hiç yanaşmamıştır. (Bu durum günümüzde de devam etmektedir. Hizbullah yapılan her çağrıyla daha sonraki yıllarda da yine aynı gerekçeyle reddetmiştir.)²⁰

Hizbullah Lübnan'daki etkisini hiç kuşku yoktur ki siyasete girmesiyle de artmıştır. Hizbullah, Lübnan'da 20 yıl sonra yapılan 1992 seçimlerine ilk kez katılmış, o seçim %30 ile ülke tarihinin en düşük katılımlı seçimi olsa da İran destekli grup o seçimde 8 sandalye kazanmayı başarmıştır(Altunışık 2007, s. 9). Bu seçim, Hizbullah'a kampanya döneminde halk ile irtibatını güçlendirmek anlamında önemli bir kapı aralamıştır. Örgüt,

¹⁸ *Kabe Baskınları*, 2012. <http://irantehlikesi.blogspot.com/2012/02/kabe-basknlar.html> [erişim tarihi 26.08.2020].

¹⁹ Saab, B.Y., 2008. Rethinking Hezbollah's Disarmament. *Middle East Policy*. **15** (3). <https://mepc.org/rethinking-hezbollahs-disarmament> [erişim tarihi 26.08.2020].

²⁰ Aljazeera, Hezbollah chief rejects call by UN to disarm, 15.01.2012. <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/01/20121154542742500.html> [erişim tarihi 26.08.2020].

“Yoksullara hizmet götürme, afetler sonrası bölgelere yardım ulaştırma, acil hizmetleri temin etme” gibi konularda yapılanmış, askeri düzenine sosyal yardımlaşmayı da eklemiş, bu yolla Lübnan toplumundaki Şiî nüfusa ulaşmayı başarmıştır (Qassam 2007, s. 94). Büyükelçi Özyıldız Hizbullah’ın kazandığı bu zeminle Lübnan siyasetinde bugüne uzanan etkisini şöyle anlatıyor:

Lübnan’da Hizbullah öncesinde Şiîlik’te Arap unsuru ağır basıyordu. Arap kimliği öne çıkıyordu. Fakat Hizbullah ile beraber, İran Şiîliği ağır basmaya başladı ve Hizbullah bir anlamda devlet içinde devlet oluşturdu. Bugün tamamen devleti kontrol ediyor. Onun istemediği hiçbir şey olmuyor. Hizbullah istemedi diye 2 yıl Cumhurbaşkanı seçemediler.²¹ Şimdi Taif düzenin işlemediği görülüyor. Ama yeni bir düzen kurulacaksa da bu yine Hizbullah ile birlikte olmak zorunda, onun izin verdiği ölçüde olabilecek. (İ. ÖZYILDIZ, sözlü görüşme).

3.7 LÜBNAN’I İKİYE BÖLEN SUİKAST

Lübnan’ın kısa tarihçesi, mezhepsel dağılımı, siyasal mücadeleleri ve iç savaşın sonuçlarını aktardıktan sonra tezimizin odaklandığı asıl bölüme geliyoruz. 2005, Lübnan’ın siyasi tarihinde bir dönüm noktasıdır. 1 yıl önce Eylül 2004’te BM Güvenlik Konseyi’nden, Suriye güçlerinin Lübnan’dan çekilmesi için karar tasarısı çıkmış²² ama bu karara uyulmamış, Ekim 2004’te ise Suudi destekli Refik Hariri, “Marunî Devlet Başkanı’nın anayasa değişikliği sayesinde yeniden seçilmesine tepki olarak istifa etmiştir.²³ O dönemde Lübnan sahasında İran ile birlikte hareket eden Suriye’nin ülke siyaseti üzerindeki etkisi Hariri’nin istifasından önce Şam’da Beşar Esad ile yaptığı görüşmenin basına yansıyan perde arkası ile dünyanın gözü önüne serilmiştir. Esad o görüşmede Refik Hariri’yi “Tarafını seç yoksa dünyayı başına yıkarım” diye tehdit etmiştir (Ayhan ve Tür 2008, s.9).²⁴ Hariri kararından geri dönmemiş ve Ömer Kerami, Suriye’nin desteği ile Lübnan’ın yeni Başbakanı olmuştur. Yeni hükümet böyle kurulsu

²¹ BBC NEWS, Lebanon: Michel Aoun elected president, ending two-year stalemate. 31.10.2016. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-37821597> [erişim tarihi 26.08.2020].

²² United Nations Security Council, S/RES/1559 (2004), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1559> [erişim tarihi 26.08.2020].

²³ CNN International, Lebanese prime minister resigns. 20.10.2004. <https://edition.cnn.com/2004/WORLD/meast/10/20/lebanon.pm/> [erişim tarihi 26.08.2020].

²⁴ MacFarquhar, N., 2005. Behind Lebanon Upheaval, 2 Men's Fateful Clash. *The New York Times* [online]. 20.03.2005. <https://www.nytimes.com/2005/03/20/world/middleeast/behind-lebanon-upheaval-2-mens-fateful-clash.html> [erişim tarihi 26.08.2020].

da (Ayhan ve Tür 2008, s.8), dengeler, Hariri'nin dört ay gibi kısa bir süre sonra, 2005 yılında bir bombalı araç saldırısında öldürülmesiyle değişmiştir.²⁵ Hariri'nin Suriye karşıtı muhalefetle birlikte hareket ettiği bir dönemde öldürülmüş olması olağan şüpheliyi Şam yapmıştır (Atlıoğlu 2005). Bu olayla birlikte Şam yönetimi üzerinde ABD baskısı artmış ve bu baskı sonucunda, Suriye Körfez Savaşı sırasında göz yumulan askeri gücünü, Lübnan'dan geçmek zorunda kalmıştır (Atlıoğlu 2005). Bu suikastın ardından Lübnan geri dönüşü olmayacak bir siyasi mücadelenin içine girmiştir. Çünkü Hariri'nin ölümü, ülke siyasetini ikiye bölmüş, Lübnan sokakları Suriye-İran yanlıları ve karşıt grupların büyük gösterilerine sahne olmuştur.

3.8 SEDİR DEVRİMİ'NDE TAHRAN VE RİYAD'IN ROLÜ

Lübnan'da ikiye bölünmüş siyasetin bir tarafında Hizbullah ve Emel hareketinin başını çektiğini 8 Mart diğer tarafında ise Suriye yanlısı 14 Mart grubu vardır. Eylem yaptıkları günlerle anılan bu iki karşıt blok bile, İran ile Suudi Arabistan'ın Lübnan'daki mücadelesinin bir kanıtı olmuştur. Zira Şiî Hizbullah'ın başını çektiği koalisyonun karşısında, Suudi Arabistan'ın başından bu yana desteklediği Baba Hariri'nin oğlu Saad Hariri'nin liderliğini devraldığı Gelecek Hareketi vardır. 2005 seçimlerine bu bloklaşma ve Suriye'nin 27 Nisan 2005'te askerlerini ve istihbarat birimlerini Lübnan'dan tamamen çekmesinin ardından gidilmiştir. (Ayhan ve Tür 2008, s.12). O seçimin galibi 14 Mart Koalisyonu yani Suudi Arabistan'ın desteklediği gruptu. Sandık sonuçları, Lübnan halkının Suriye ve İran karşıtlığına oy verdiğini göstermiştir. Gelecek Hareketi 36, aynı hareket içinde yer alan, aşiret ve aile gücünün etkin olduğu Lübnan siyasetinde kendisine uzun yıllardır yer bulan Dürzî Velid Canbolat'ın İlerici Sosyalist Partisi 16, bir diğer önemli ailenin temsilcisi Samir Caca'nın Lübnan Güçleri Partisi 5, Falanjistlerin temsil ettiği parti Kataeb ve bağımsızlar 6 sandalye kazanmıştır. Bu grubun karşısındaki 8 Mart koalisyonunun Parlamentoda kazandığı sandalye dağılımı ise şöyle olmuştur: Emel Hareketi 14, Hizbullah 14, Suriye Milliyetçi Sosyal Parti 2. İki gruba da dahil olmadan

²⁵ The Guardian, Former PM killed in Beirut blast. 14.02.2015 <https://www.theguardian.com/world/2005/feb/14/lebanon> [erişim tarihi 26.08.2020].

seçime giren Michel Aoun'un Ulusal Vatanperver Partisi 14 milletvekili elde etmiştir.²⁶ 14 Mart Koalisyonu seçimden başarı ile çıksa da ülkede 8 Mart grubunu ama daha çok Hizbullah'ı güçlendiren İsrail'in Lübnan'a dönük saldırısı olmuştur. Aslında Hizbullah 2005 seçimlerinden sonra, kaybettiği zemini yeniden kazanmak için İsrail ile gerilimi arttırmakla suçlanıyor, İsrail'e dönük eylemleri iç siyasette zemin kazanma çabası olarak yorumlanıyordu. (Schmitt 2008, s. 134) Bu gerilim, Hizbullah'ın sınırı geçerek üç İsraili askerin öldürmesi ve ikisini de rehin almasıyla 2006 yılında savaşa dönüşmüştür. İsrail Lübnan'a yani Hizbullah'a 13 Temmuz'da "İstikamet Değişimi Operasyonunu" başlatmıştır.²⁷ Yaklaşık bir ay süren bu savaş, BM'nin 11 Ağustos 2006'da aldığı kararla sonlanmıştır.²⁸ Bu savaşı kimin kazandığı hala tartışmalı bir konudur. Bazı uzmanlar İsrail'in bu savaştan yara alarak, Hizbullah'ın ise bu savaştan güçlenerek çıktığını savunmaktadır. Bunu savunanların genel argümanı, İsrail'in Hizbullah'a karşı askeri eylemlerinde başarılı olamaması, Hizbullah'ınsa İsrail askerlerine dönük saldırılarıyla askeri kabiliyetini gösterdiği tezidir (Altunışık 2007, s. 14). Bu savaşın başındaki isim olan Hizbullah lideri Nasrallah'a göre "En şiddetli askeri gücün önünde kararlılık" gösterilmiş ve zafer kazanılmıştır ama²⁹ bazı uzmanlar da Hizbullah'ın savaş esnasında yaşanan kayıplar yüzünden, iç siyasette önemli zemin kaybettiği yorumlarını yapmaktadır.³⁰

Büyükelçi Özyıldız, birinci tarafta duranlardan... *"Mukavemet dedikleri şey çok belirleyiciydi. Ülkenin güneyinden İsrail'in çıkarılmasına o dönem Hristiyanlar da destek verdi. 'Direniş eşittir Hizbullah' algısı 2006'daki bu savaştan sonra oluştu. Bunu kimse yadsımıyor. Lübnan'ın savunmasında Hizbullah'ın varlığını herkes kabul ediyor"* diyor.

²⁶ 2005 Lebanese general election [online]

https://en.wikipedia.org/wiki/2005_Lebanese_general_election [erişim tarihi 26.08.2020].

²⁷ Shadid A., Wilson. S., Branigin, W., Israel Steps Up Attacks in Lebanon, *Washington Post* [online] , 13.07.2006. <https://www.washingtonpost.com/archive/business/technology/2006/07/13/israel-steps-up-attacks-in-lebanon/29c5823d-1327-4dd0-b924-196d5ee392ac/> [erişim tarihi 26.08.2020].

²⁸ United Nations Security Council, 2006. SC8808: Security Council Calls for End to Hostilities Between Hizbollah, Israel, Unanimously Adopting Resolution 1701. (Press Release) <https://www.un.org/press/en/2006/sc8808.doc.htm> [erişim tarihi 26.08.2020].

²⁹ Saad-Ghorayeb, A., 2006. Hizbollah's Outlook in the Current Conflict. *Carnegie Middle East Program* [online]. Ağustos 2006. https://carnegieendowment.org/files/saad_ghorayeb_final.pdf [erişim tarihi 26.08.2020]. s.3.

³⁰ Köse, T., 2006. Seta Lübnan Raporu. *Lübnan'da İstikrar Arayışları*. Aralık. SETA. <http://file.setav.org/Files/Pdf/lubnanda-istikrar-arayislari.pdf> [erişim tarihi 26.08.2020]. ss. 20-21.

Hizbullah'ın 2006'daki savaş sonrası ülkede çok daha etkin bir konuma gelmesinin bir diğer anlamı, İran'ın Lübnan içindeki gücünün artırmasıdır. Hizbullah İsrail karşıtlığını önemli bir manivela olarak kuruluşundan bu yana kullanmış yıllar içinde bu sayede Lübnan'da etkisini katlayarak sürdürmüştür. Tahran da Hizbullah sayesinde Lübnan'da hem askeri alanda bir zemin kazanmış hem de siyaset alanında politikalarını uygulayabileceği bir zemin bulmuştur. İran ayrıca Hizbullah'ın güçlenen yapısı ile bölgede cesaret kazanmış, bu cesareti ve gücü ilerleyen yıllarda Suriye İç Savaşı'nda Beşar Esad'ı desteklemek için kullanmıştır.

3.9 MEZHEP MÜCADELESİ Mİ?

Görüldüğü gibi Lübnan'da İran Hizbullah, Suudi Arabistan da Gelecek Hareketi üzerinden Lübnan siyasetine etki etmeye çalışmaktadır. Ülkede yaşanan tüm siyasi çekişmeyi anlattıktan sonra bu verilen mücadelenin tanımına yakından bakalım. İran ve Suudi Arabistan'ın verdiği bir mezhep mücadelesi mi yoksa mezheplerin kullanıldığı bir nüfuz mücadelesi mi?

2006 yılında Hizbullah'ın İsrail'e karşı verdiği mücadelenin “ABD'nin o dönem bölgeye uygulamak istediği “Büyük Ortadoğu Projesi”ni akamete uğrattığı” yorumları yapılmıştır. O dönem Hizbullah'ın “ABD'nin hedeflerini bloke ettik, sonuçlarını engelledik” yönündeki açıklamaları, hatta bu çatışmayı “Lübnan'ı aşan” ve “Ümmetin çatışması” olarak nitelemesi yüzünden İran'ın bölgeye dönük Şiileştirme hedeflerinin kanıtı olduğunu düşünenler az değildir. Bu görüşler, “2006 Hizbullah-İsrail savaşı bölgede Arap rejimleri açısından önemli sonuçlar doğuracak” yorumuyla desteklenmiştir.³¹ Ayrıca İran'ın “Şii Hilâli”ni kurmaya çalıştığı iddiaları da bu yorumla pekişmiştir. Hiç kuşku yok ki, Şiî Hilâli kavramında Lübnan önemli bir ayaktır ve oranın kontrolünü sağlamak Tahran açısından önemlidir. Bunu başarmak için mezheplerin sağladığı yakınlığı kullanmak ilk yöntem olabilir ama bu bugün mezhepsel bir mücadeleden öte bölgede kendine alan açma mecburiyeti olarak cereyan etmektedir.

³¹ Saab, B.Y., 2008. Rethinking Hezbollah's Disarmament. *Middle East Policy*. **15** (3). <https://mepc.org/rethinking-hezbollahs-disarmament> [erişim tarihi 26.08.2020].

Tabii ki mezhep mücadelesi var. Ama bu mücadele güç paylaşımı, egemenliğe sahip olma, üstünlüğe sahip olma mücadelesi. Mezheplerin çatışması, kim daha fazla pay alacak, kim yönetecek kavgası. Maalesef Lübnan hiçbir zaman tek başına güçlü bir devlet olmadı. Körfez savaşında ABD'nin etkisi vardı. Daha sonra Suriye'nin adeta bir sömürgesi gibiydi. Şimdi de Suudi Arabistan ile İran arasında bir güç alanı haline geldi. Eskiden Soğuk Savaş döneminde farklıydı. ABD ve SSCB arasındaydı mücadeleler, artık mezhepsel çatışmaya dönüşmüş durumda. Bugünün koşulları gereği de mezhepler arası bir güç mücadelesinden çok artık bölgesel güç mücadelesinin bir arenası olarak görmekteyim. (İ. ÖZYILDIZ, sözlü görüşme).

Hizbullah'ın amaçlarına ve yukarıda öne sürülen iddialara bakıldığında, mücadelesinin sadece Sünnî gruplarla ya da Suudi Arabistan ile olmadığı da açıktır. Hizbullah, bölgede İsrail karşıtlığının bir sembolüdür. Ayrıca Filistin davasına verdiği destek ile de Sünnî bir direniş örgütü olan HAMAS ile yakın ilişki içine girmekten çekinmemiştir. Bu da mezhepsel ideolojiden çok ortak düşmana karşı buluşma olarak tanımlanmaktadır. Güç dengeleri mevzu bahis olduğunda, Şîî-Sünnî fark etmeden grupların ortak paydada bulaşabildiğini göstermektedir. Akademisyen Bayram Sinkaya da bu görüşü şöyle ortaya koymaktadır:

Eğer 2006 Lübnan Savaşı mezhep eksenli bloklaşmanın mihenk taşı olarak alınırsa; Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün'ün Lübnan Savaşı'na gösterdiği tepkiler, Şîî bloğunun 'sorumsuz' davranışlarına karşı 'ılımlı Sünnî bloğun tepkisinden ziyade, İsrail karşıtı 'radikalizme' karşı İsrail'i tanıyan ve ABD ile ilişkileri olan 'ılımlı' muhafazakâr Arap rejimlerin tepkisi olarak görülmelidir. Zira bu Arap ülkelerinin yöneticileri Hizbullah'ı kınarken, Sünnî olan Müslüman Kardeşler, HAMAS ve hatta Şîîlik karşıtı demeçleri mezhepçi yaklaşımın en önemli malzemesi olarak kullanılan Ebu Musab El-Zerkavi dahi Hizbullah'a desteklerini bildirmişlerdir (Sinkaya 2007, s. 48).

Mücadelenin mezhep temelli değil güç temelli olduğunu ortaya koyan bir başka dikkat çekici örnek ise, Lübnan'da iki Şîî grup, Emel Hareketi'yle Hizbullah'ın karşı karşıya gelmesidir (Roy 1994, s. 244). Lübnan'da ulusal birliğin sürdürülmesini savunan, görece daha laik ve milliyetçi Emel hareketi 1990'lı yıllarda Hizbullah ile sık sık karşı karşıya gelmiş, yaşanan çatışmalar mezhep birlikteliğin zaman zaman yetersiz kaldığını da göstermiştir (El Marashi 2007, s. 25).

İran'ın tek mücadele alanının mezhep kaygısı olmadığını anlattıktan sonra Suudi Arabistan'ın pozisyonuna da kısaca değinelim. Suudi Arabistan, bölgede ağırlıklı olarak Tahran'ın güçlenmeye başladığı dönemlerde harekete geçmekte ve devreye girmektedir. "2000'li yıllarda Amerikan Donanması Akademisi'nde Profesör olarak çalışan Vali Nasr bu "Sünnî bilinci, Şîî tehdidini sınırlandırmada önemli bir faktör oldu" (Sinkaya 2007, s. 48) diyerek anlatıyor. Bugün bölgede yaşanan pek çok krizde (Yemen bölümünde

paylaşılacaktır) Suudi Arabistan'ın İran'ın hamlelerinden sonra adım attığını görmekteyiz. Riyad, İran'ın bölgede kazandığı gücün Şîi toplumlarna bir güven getireceğinden kaygılanmaktadır ancak temelinde mezhep olan bu kaygının özellikle 2000'li yıllardan sonra bir Tahran karşında güç kazanma ya da kaybetme savaşına dönüştüğü de bir gerçektir. "Mezhep rekabetinin bölgesel rekabeti örtmekte olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır (Sinkaya 2007, s. 50).

Son olarak bu güç mücadelesini coğrafi olarak da doğru tanımlamak gerekiyor. Haritaya bakıldığında açıkça görülüyor ki, İran'ın Akdeniz'e ulaşması için Lübnan hayati önem taşımaktadır. Irak ve Suriye'deki nüfuzunu korumaya çalışmasının sebebi de bu koridorun kesilmesini önleme çabasıdır. Aslında tarihi sürece baktığımızda, Tahran bu koridoru Lübnan'dan başlayarak kurmuştur. Bölgesel gelişmelerin de yardımıyla, önce Lübnan, ardından Irak ve son olarak Suriye'de etkisini artırarak, Akdeniz'den Tahran'a ulaşan koridoru inşa etmiştir. Bu koridor ile ABD'nin ve Washington'ın bölgedeki en önemli müttefiklerinden Suudi Arabistan'ın İran'ı bölgede yalnızlaştırma ve çevreleme politikası çökmektedir. İran'ın Akdeniz'e kadar ulaşabildiği bir coğrafyada Suudi yönetimi kendini tehdit altına hissetmektedir.

Şekil 3.2: Ortadoğu Haritası

Kaynak: Google Maps. <https://www.google.com/maps/>

Tezimiz için konuştuğumuz üst düzey bir yetkili de Suudi Arabistan'ın koridoru kesme çabalarının sebebini şöyle özetliyor:

Suudi Arabistan, Hizbullah'tan endişe ediyor. En az İran kadar endişe ediyor. Onun için Hizbullah'ın karayolu bağlantısını kesmek istiyor. Hizbullah'tan endişe etmekte haklılar. Lübnan'da Şiilerin Hizbullah'ı destekliyor olması, sadece direniş hareketi olmasından değil, devletin sağlayamadığı hizmeti verebilmiş olmasından da kaynaklanıyor. Suudi Arabistan, Hizbullah'ın bunu sadece Lübnan değil, Bahreyn ya da Yemen'de de yapabilmemesinden kaygı duyuyor. O yüzden bunun önünü kesmek istiyor. Suudi Arabistan bu yüzden destek verdi Refik Hariri'ye. Ama öldükten sonra maalesef biraz güç kaybı oldu. Saad Hariri o liderliği gösteremedi (Üst düzey Türk yetkili, sözlü görüşme).

Suudi Arabistan'ın son dönemdeki kaygılarından biri, Baba Hariri üzerinden Lübnan siyasetinde kazandığı etkiyi, oğul Hariri yüzünden kaybetmektir. Riyad yönetimi zaman zaman bunun gerilimini yaşamakta ve bazı krizleri yönetme biçimindeki başarısızlıklarla bu gerginliği dünya kamuoyuna yansıtmaktadır. Bu anlamda son dönemde yaşanmış en çarpıcı olay, Hariri'nin Kasım 2017'de Başbakanlık'tan istifa etmesi, ancak o kararı Lübnan'ın başkenti Beyrut'ta değil, Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad'da duyurmasıdır. Yıllardır bilinen Riyad-Hariri bağı bu olayla ilk kez bu kadar açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Hariri istifa ederken İran'ı “Kaos yaratmak ve bölgeyi istikrarsızlaştırmakla” suçlamış,³² İran bu suçlamaların hepsini reddetmiş ve O da Suudi Arabistan'ı “Hariri'yi rehin almakla” suçlamıştır. Ancak yaşanan bu olay, Lübnan'daki siyasi mücadeleyi ikinci kez açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu siyasi çekişmenin ilki ise, 2011 yılında Saad Hariri ABD'de resmi ziyarette bulunurken yaşanmıştır. O dönemde, 2005 yılındaki Refik Hariri suikastını soruşturmak için kurulan BM Lübnan Özel Mahkemesi'nin önündeki dosyada “Suikastın arkasında Suriye ve Hizbullah olduğuna” dair iddialar vardır. Hizbullah, Hariri hükümetinden Mahkeme ile iş birliği yapmamasını, fonlarını geri çekmesini istemiş, istekleri karşılanmayınca da hükümete verdiği desteği çekmiş ve böylece Lübnan'da hükümet düşmüştür.³³ (Mahkeme 18 Ağustos 2020 tarihinde, Hariri

---

³² Karam, Z., 2017. Lebanon Prime Minister Saad Hariri announces surprise resignation over 'assassination plot'. *Independent* [online], 04.11.2017, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/lebanon-prime-minister-saad-hariri-resignation-resigns-quits-future-movement-surprise-latest-a8037266.html> [erişim tarihi 26.08.2020].

³³ BBC NEWS Türkçe, Lübnan'da Hizbullah çekildi, hükümet düştü, 12.01.2011, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/01/110112_lebanon_collapse [erişim tarihi 26.08.2020].

Suikastıyla ilgili kararını açıkladı ve Suriye Hükümeti ve Hizbullah'ın suçlanması için yeterli delil bulunmadığına, 4 Hizbullah üyesinin ise suçlu olduğuna karar vermiştir.)³⁴

Aynı gün yani 12 Ocak 2011'de Tunus ve Cezayir'den sonra Arap Baharı'nın durağı olarak görülen Lübnan'da protestolar başlamıştır; ancak o gösteriler diğer ülkelerde olduğu gibi uzamamıştır.³⁵ Zira ülke o gün bir siyasal krizin içindeydi. Lübnanlılar, diğer Ortadoğu ülkelerinden farklı olarak, uzun süren diktatörlüklerden değil, sürekli kaosa ve kilitlenmeye sebep olan siyasal sistemden, siyasetçilerin yolsuzluklarından ve yoksulluktan rahatsızdı.

Lübnan, birkaç ay sonra hükümetin kurulmasıyla görece istikrara kavuşmuştur ama ardından gelen siyasi kilitlenmeler 2018 yılına kadar sürmüştür. Bu süreçte siyasette hep İran ve Suudi Arabistan çekişmesi yaşanmıştır. Örneğin o çekişme olduğu için ülkede 9 yıl seçim yapılamamıştır. Parlamento, Cumhurbaşkanı seçilemediği için yaşanan siyasi kriz yüzünden, 3 kez görev süresini uzatmıştır.³⁶ 2013'te yapılması gereken seçimler ancak 6 Mayıs 2018 tarihinde yapılabilmıştır. Bu süreçte, Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi için müzakerelerse 29 ay sürmüştü. 45 müzakere çabasının ardından Mişel Aoun, Şii Hizbullah'ın tam desteği, Sünnî Saad Hariri'nin son anda verdiği desteği ile 2016 yılında seçilmişti.³⁷ Görüldüğü gibi tarafların mücadelesi mezhepten farklı olarak siyasette en tepede bulunan ismin kim olacağıdır. Mevcut siyasal sisteme göre o ismin bir Marunî olması yani bir Hristiyan olması şarttır. Ancak Hizbullah ve Hariri, bu mücadeleyi Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturacak kişinin ileride kendi çıkarlarına tehdit oluşturmayacak bir kişi belirleyebilmek için vermektedir. Bu noktada Hizbullah başından beri verdiği desteğin Aoun döneminde Hizbullah'a getireceği faydayı hesaplamakta, Hariri ise son anda verilen destek sayesinde göreve gelmiş bir Cumhurbaşkanı'nın kendisine getireceği faydayı hesaplamaktadır.

---

³⁴ Canlı, E. & Geldi, M., 2020. Hariri suikastı davasında karar açıklandı. *Anadolu Ajansı* [online], 18.08.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hariri-suikasti-davasinda-karar-aciklandi/1945811> [erişim tarihi 26.08.2020].

³⁵ Coşkun, E., 2011. Arap Baharı Lübnan'a uğramadı. *BBC NEWS Türkçe* [online], 27.05.2011, https://www.bbc.com/turkce/izlenim/2011/05/110527_fooc_beirut [erişim tarihi 26.08.2020].

³⁶ Bianet, 2018. Lübnan'da 9 Yıl Sonra İlk Seçim, 06.05.2018, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/196862-lubnan-da-9-yil-sonra-ilk-secim> [erişim tarihi 26.08.2020].

³⁷ BBC NEWS Türkçe, Lübnan Meclisi 29 ay sonra cumhurbaşkanını seçti. 31.10.2016. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37824307> [erişim tarihi 26.08.2020].

Riyad ve Tahran arasındaki mücadele bir bilek güreşi. Kim üstün olacak, kim sözünü geçirecek... Uzlaşmalar, hükümet kurulmaları, Başbakan'ın belirlenmesi ve atanması, bu iki güç arasındaki mutabakat sayesinde olabildi. Anlaşma olduğu sürece çözüm geldi, olmadığında çözüm olmadı. İran ve Suudi Arabistan anlaşınca, Saad Hariri geldi. Anlaşamazlarsa hükümet kurulamadı. Karşılıklı bir anlayış hep söz konusu oldu. (İ. ÖZYILDIZ, sözlü görüşme).

Özetle, Lübnan'da siyasi sistem hem bir çekişme alanı olmuştur hem de tarafların asgari zeminde buluşabildiği bir mekanizmaya dönüşmüştür. Bu sebeple de İran ve Suudi Arabistan'ın mücadelesi mezhepsel zeminini kaybetmiş, bunun ötesine geçerek siyasetten pay alabilme ve gücünü devam ettirebilme yarışına dönüşmüştür.

3.10 BEYRUT PATLAMASI SONRASI YENİ DÜZEN

Günlük siyaset mücadelesinde, müzakereleri uzun sürse de tarafların asgari bir zeminde buluşabildiğini görmekteyiz; ancak ülkede hemen herkes Taif düzeninin artık işlemediği ve değişmesi gerektiği konusunda hem fikirdir. Uzun süredir bu yönde talepler ülkede dillendirilmektedir. 4 Ağustos 2020'de Beyrut Limanı'nda yaşanan facia bu gerekliliği bir kez daha ortaya koymuştur. Lübnan halkı bu talebi patlama sonrası yaptığı protesto gösterilerinde açıkça dile getirmiş ve bu isyan ülkede Diab hükümetinin sonu olmuştur.³⁸
³⁹ Aslında zaten halk uzun yıllardır, büyük bir ekonomik sıkıntı sürmektedir. 2015 yılında başlayan çöp toplama krizi, seneler içinde kendini tekrarlayan eylemlere dönüşmüştür.⁴⁰ Ülkede 1,8 milyar dolarlık enerji yolsuzluğu iddiaları sonrası ülkede uzun süren elektrik kesintileri,⁴¹ siyasetçilerin çocuklarını ya da yakınlarını iş dünyasında kayırması ve ihaleleri onlara vermesi gibi pek çok sebep, geçen 5 yılda Lübnanlıları sokağa dökmüştür (Erravi 2020, ss. 41-43). Ülke siyasi krizlerin yanı sıra zaten uzun süredir ekonomik krizlerle de boğuşmaktadır. IMF-Dünya Bankasının 2019 verilerine göre, Lübnan'ın

³⁸ Turak, N., 2020. Massive explosion in Beirut port area rocks Lebanese capital, at least 78 killed. CNBC [online], 04.08.2020. <https://www.cnbc.com/2020/08/04/massive-explosion-near-beirut-port-rocks-lebanese-capital.html> [erişim tarihi 26.08.2020].

³⁹ Kurtuluş, M.K., 2020. Cengiz Çandar'la Lübnan aynasından Orta Doğu: Tarihte ender görülen uzunlukta bir geçiş dönemi yaşanıyor; Türkiye ırkçı bir söylem tutturursa Lübnan'da bir çuval inciri berbat eder. T24 [online], <https://t24.com.tr/haber/cengiz-candar-la-lubnan-aynasindan-orta-dogu-tarihte-ender-gorulen-uzunlukta-bir-gecis-donemi-yasaniyor-turkiye-irkci-bir-soylem-tutturursa-lubnan-da-bir-cuval-inciri-berbat-eder.896814> [erişim tarihi 26.08.2020].

⁴⁰ Hürriyet, Lübnan'da 'çöp krizi', bakanlık işgal ettirdi. 01.09.2015. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/lubnanda-cop-krizi-bakanlik-iskal-ettirdi-29965012> [erişim tarihi 26.08.2020].

⁴¹ Geldi, M., 2020. Lübnan'da yeni kriz: Günün 20 saati elektrik yok. Anadolu Ajansı [online], 09.07.2020. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnanda-yeni-kriz-gunun-20-saati-elektrik-yok/1904527> [erişim tarihi 26.08.2020].

GSYH'sı 53,3 milyar \$, yıllık enflasyonu %206,8, işsizlik oranı ise % 33'lerde seyretmektedir. Yoksulluk seviyesinde yaşayan insanların oranı ise %45'tir.⁴² Ülke bu kadar vahim durumdayken, tüm bu sıkıntıların üzerine bir de Beyrut Limanı'nda büyük bir patlama olması halkı mezhep sistemine dayanmayan yeni bir düzen için yeniden sokaklara dökmüştür.⁴³ Bölgede görev yapmış üst düzey bir Türk yetkili de siyasetteki mezhepleri kullanma duygusunun, toplum nezdinde karşılığının olmadığını altını çiziyor:

Mezhepsel çatışmalardan bahsediyoruz ama iş siyasete politikaya geldiğinde başka türlü çalışıyor. Günlük yaşamda mezheplerin çok önemi olmuyor. Sadece belirli günlerde – anma günleri vs- ortaya çıkıyor. Örneğin Bekaa Vadisi Hizbullah'ın kontrolünde, Asi Nehri civarında lokantalar var ama örneğin içki veriliyor. Şiiler içki içmiyor diye bir şey yok. Yani toplumda öne çıkan bir şekli yok. İş siyasete politikaya geldiğinde başka türlü çalışıyor. (Üst düzey Türk yetkili, sözlü görüşme).

Bugünlerde o eylemler cılızlaşsa da bu, Lübnan'da yeni düzen ihtiyacını değiştirmiyor. Ancak günlük siyasi krizlerde uzlaşabilen İran ve Suudi Arabistan'ın kurulacak yeni bir düzen için ortak bir paydada buluşabilmesi çok zor görünmektedir. Büyükelçi Özyıldız, "İran ve Suudi Arabistan'ın izin verdiği ölçüde yeni bir güç paylaşımı olur. Ancak kimse gelirden vazgeçmek istemeyecektir. Yeni bir anlaşma kurulabilir ama hep bu iki ülkenin neye ne kadar izin verdiğine bağlı." (İ. ÖZYILDIZ, sözlü görüşme) diyerek sürecin zorluğunu ortaya koymaktadır. Yeni siyasal sistemin dinamiklerinin ne olacağından, gücün nasıl paylaşılacağına kadar bir dizi sorunu aşmanın bir tarafta İran bir tarafta Suudi Arabistan varken mümkün olmadığı görülmektedir. Ayrıca bu başlık açıldığında, yıllardır çözülemeyen Hizbullah'ın silahsızlandırılması konusunun da gündeme geleceği su götürmez bir gerçektir. Bu noktada Hizbullah'ın İsrail tehdidi devam ederken buna yanaşmak istemeyeceği bilinmektedir. Tüm bu gerekçelerle yeni bir sistemin kurulmasının ötesinde o sistemin konuşulmasının önünde bile büyük engeller bulunmaktadır. Ayrıca bu yeni düzene dış güçlerin de destek vermesi gerekmektedir. Burada dış güçlerin etkisinden bıkmış toplumun uluslararası toplumu kabul edip

⁴² Worldbank, 2020. Lebanon | Data. [online] <https://data.worldbank.org/country/LB> [erişim tarihi 26.08.2020].

⁴³ Soussi, A., 2019. Thirty years after Taif, Lebanese seek end to sectarian politics. *Aljazeera* [online], 22.10.2019. <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/30-years-taif-accord-lebanon-protests-sectarian-politics-191022132737368.html> [erişim tarihi 26.08.2020].

etmeyeceği bir soru işareti olarak dururken, hızlıca büyük güçlerin Lübnan politikasında nerede durduklarına da aktarmış olalım.

ABD'nin Lübnan travmasının geçmişi 1980'lere dayanmaktadır. Deniz Piyadelerinin bulunduğu binaya yapılan saldırı bunun en önemli sebebidir.⁴⁴ Ayrıca Hizbullah'ı bir terör örgütü olarak gören ABD, Lübnan'da etkili olan bir yapı ile irtibatını kesmiş durumdadır. Büyükelçi Özyıldız bu durumu “*ABD'nin bir bacağı Lübnan'da eksik kalıyor*” sözleriyle özetliyor. Elbette son dönemde ABD Başkanı Donald Trump'ın Ortadoğu politikalarının, Suriye ve Irak'tan çıkma kararlılığının yarattığı belirsizlikler de ortada durmaktadır. Bu anlamda 3 Kasım 2020'de yapılacak ABD Başkanlık seçimleri ve Trump'ın göreve devam edip etmeyeceği de ABD'nin Lübnan politikasında önemli bir kavşak noktası olacaktır.

Rusya, 2015'ten sonra Suriye sayesinde bölgede arttırdığı ağırlığı Lübnan'a da taşımıştır. (İ. ÖZYILDIZ, sözlü görüşme). Hizbullah'ın Lübnan'ın yanı sıra 2011'de başlayan krizde Suriye sahasında bulunması, Rusya'nın hem Hizbullah hem de İran ile ilişkilerini geliştirmiştir. Moskova'nın Esad'a verdiği güçlü destek, Rusya'nın bölgeden yakın süreçte çıkmayacağını da bir göstergesidir ve tüm bu işbirliği alanı Rusya, Suriye ve İran cephesini güçlendirecektir.

Çin'in ise bölgeye ilgisi pek çok sahada olduğu gibi ekonomiktir. Özellikle son dönemde Pekin yönetiminden Lübnan'a el, elektrik santrali projeleri, Beyrut ile Bekaa Vadisini birleştirecek tünel gibi 12 milyar dolarlık altyapı yatırım projeleri ile uzatılmaktadır.⁴⁵ Tarihi bağlarından yola çıkarak, Fransa'nın Lübnan'a ilgisi şüphe götürmez bir gerçektir. Son patlamanın ardından Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un bölgeye gitmesi de bunun bir kanıtıdır. O ziyaret “Ülkede bir Fransız çözümü olabilir mi?” sorularını yeniden

---

⁴⁴Amerika'nın Sesi, Beyrut'ta ABD'yi Hedef Alan Saldırının Yıldönümü. 23.10.2013 <https://www.amerikaninsesi.com/a/beyrut-ta-abd-askerlerini-hedef-alan-saldirinin-30-yildonumu/1775522.html> [erişim tarihi 26.08.2020].

⁴⁵Mroue, B., 2020. Lebanon Looks to China as US, Arabs Refuse to Help in Crisis. *The Diplomat* [online], 16.07.2020. <https://thediplomat.com/2020/07/lebanon-looks-to-china-as-us-arabs-refuse-to-help-in-crisis/> [erişim tarihi 26.08.2020].

gündeme getirmiştir^{46 47} ancak şu aşamada böyle bir sürecin başlayıp başlamayacağına dair şüpheler sürmektedir.

Lübnan ile tarihsel irtibatı olan bir diğer ülke de Türkiye'dir. 4 Ağustos 2020'deki patlamadan sonra bölgeye giden ülke heyetlerinden biri de Türkiye'ninkidir. Türkiye 2006 yılındaki savaştan sonra bölgede görev yapan BM Geçici Görev Gücü UNIFIL'e destek vermektedir. Hariri suikastı soruşturması için kurulan özel yetkili mahkemeye de katkı verdiği bilinmektedir.⁴⁸ Türkiye Lübnan'da yeni bir sistemin kurulması konusunda bir öncü rol oynamamaktadır. Bu aşamada Lübnan patlaması sonrası çöken ekonomisine maddi yardımlarla katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu kapsamda, Ankara, ülkede işlemeyen Taif düzeninin yerine geçecek yeni bir sistemin müzakerelerinde, İran ile ikili diyalogu göz önüne alındığında katkı verici bir güç olabilir. Tıpkı Suriye'de olduğu gibi Lübnan'ın geleceği için kurulacak bir masa düzeninde yerini alabilir.

3.11 SONUÇ

Lübnan tarihten bu yana çok çeşitli mezhepsel görünümüyle, dünyanın pek çok ülkesinden farklı olmuştur. Ülkenin yönetim şekli onlarca farklı mezhep üzerine inşa edilmiş olsa da kurulan bu sistem belirli bir süreden sonra çoğunluğu elinde bulunduran Sünnî-Şîi ve Marunîlerin güç paylaşımına dönüşmüştür. Lübnan kurulurken "Tüm tarafların eşit temsili" gerekçesine oturtulan sistem, ülkeyi bir siyasi çekişmenin içine itmiştir. Bu mücadeleye dış güçlerin de dahil olmasıyla ülkedeki hal bir kangrene dönüşmüştür. İsrail'in kuruluşu, Körfez Savaşı gibi bölgesel gelişmeler, Hizbullah gibi

---

⁴⁶Riegert, B., 2020. Emmanuel Macron visits Beirut: Can there be a 'French solution' for Lebanon?. *Deutsche Welle*, [online], 08.08.2020. <https://www.dw.com/en/emmanuel-macron-visits-beirut-can-there-be-a-french-solution-for-lebanon/a-54491898> [erişim tarihi 26.08.2020].

⁴⁷ Cornish, C., Mallet, V., & England, A., 2020. Beirut explosion: France's Macron warns Lebanon on need for reform. *Financial Times* [online], 07.08.2020. <https://www.ft.com/content/8c7e38c5-7b56-4e95-a752-50c6652c12c9> [erişim tarihi 26.08.2020].

⁴⁸ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye Lübnan Siyasi İlişkileri, [Türkiye - Lübnan Siyasi İlişkileri / T.C. Dışişleri Bakanlığı](#) [erişim tarihi 26.08.2020].

belirli güçlerin ülke içinde kurulmasına ve kendisine yer açmasına sebep olmuş, Suriye gibi ülkelerin Lübnan'daki nüfuzunu artırmıştır. Bu süreçte Ortadoğu'da yaşanan büyük savaşlar Suriye-İran gibi ülkelerin ittifaklarına vesile olmuş, Suudi Arabistan gibi bir ülkeyi bu ittifakların karşına konumlandırmıştır. Bu mücadelenin mezhepsel bir mücadele olmadığını, Suriye Arap Cumhuriyeti'nin Şii bir devletle işbirliği yapabilmesi göstermiş, içeride yaşanan güç mücadeleleri de aynı mezhepten olan grupları karşı karşıya getirmiştir. Yıllar içinde yaşanan çekişmelere, bir de son dönemde Ortadoğu'daki Arap baharı ve Lübnan özelinde Suriye gibi komşuların yaşadığı iç savaş da eklenince, kutuplaşmalar daha da artmış, bulunacak çözüm daha da zorlaşmıştır. Lübnan içindeki Hizbullah gibi unsurların Suriye sahasına destek amaçlı kayması, ülkelerin mezhepten öte iktidarlarını ve güçlerini koruma amacını taşıdığını kanıtlamaktadır. Bu kapsamda Lübnan'ın geleceği Suriye'den ayrı olmayacaktır. “Suriye’de bir çözüm bulunmadan Lübnan’da bir çözümün bulunmasının mümkün olmadığı” genel bir görüştür. Lübnan siyaseti bugüne kadar hep başka ülkelerin öncelikleri ile şekillenmiştir, anlaşılan o ki bundan sonra da böyle olacaktır.

4. SURIYE

Suriye resmi adından da anlaşılacağı üzere bir Arap Cumhuriyeti'dir. 17 Nisan 1946'da bağımsızlığını kazanmış, Osmanlı İmparatorluğu'ndan sonra Ortadoğu'da Arap milliyetçiliği hareketinin merkezi olmuş bir ülkedir. Kuruluş yıllarında ülkenin gayesi sadece kendisi için bir birlik değil, tüm bölge için bir Arap birlikteliği kurmaktır. Hatta 1958'de Mısır ile Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni bu yolda bir adım da atmışlardır. Ancak Ortadoğu'da tek bir Arap devletini yaratma gayesiyle kurulan Baas (Arap Sosyalist Diriliş) Partisi, bu gayeyi sadece 3 yıl sürdürebilmiştir (Lacoste 2008, ss. 236-237).

Suriye'nin kaderi ise, Hafız Esad'ın 1960'lı yıllarda ülkesindeki Baas Partisi'nin yönetimini bir darbe ile ele geçirmesi, ordu içindeki Alevî cuntanın desteğini de alarak Parti içinde kontrolü sağlamasıyla değişmiş, sonunda da 1971'de Esad'ın Devlet Başkanı seçilmesiyle değişmiştir (Cleveland 2008, s. 442). Ağırlığı Sünnî Arapların oluşturduğu ülkenin yeni Cumhurbaşkanı artık Alevî bir Arap yani Nusayrî'dir.

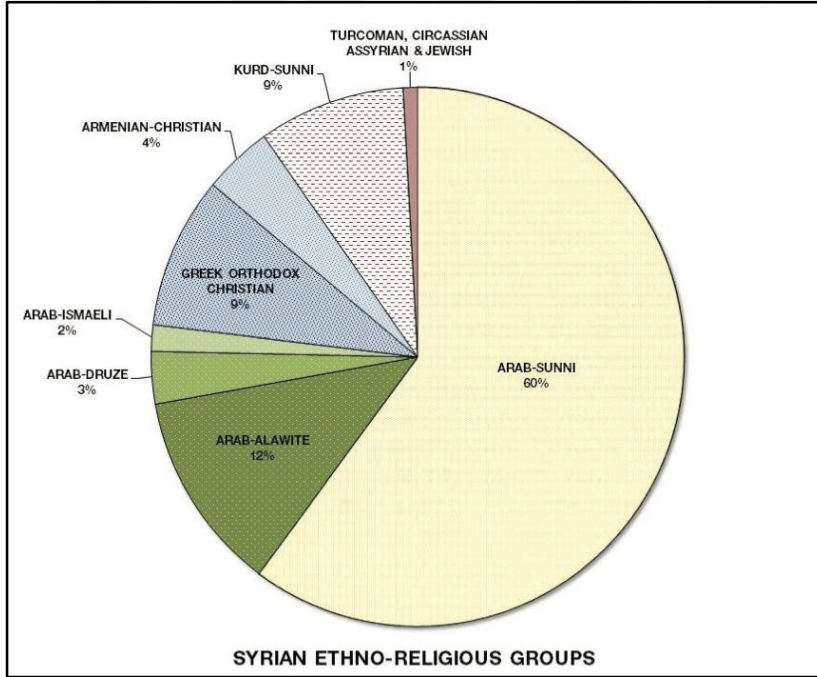
4.1 ŞİİLİKTEN FARKLI BİR KOL: NUSAYRÎLİK

Suriye'deki Arap Alevîliği en basit tanımıyla "Şiilik değil"dir. Adını on birinci İmam Hasan El Akeri'nin öğrencisi Ebu Şu'ayb Muhammed ibn Nusayr'dan alan, İmamîye Şiiliğinden farklı bir inanıştır (Büyükkara 2010, s. 156). Nusayrîyye olarak bilinen mezhep, Anadolu Alevîliğinden farklıdır. Profesör Mehmet Ali Büyükkara, Nusayrîyye mezhebini "İkinci hicri yüzyılında Kûfe/İrak'ta yoğunlaşmış Gulat Şia, yani aşırı Şia'dan gelen bir dini akımdır. Şiiliğin diğer mezheplerinden farklı olarak, Nusayrîyye'de Hz. Ali'nin konumu velayet (yöneticilik) değil, ilah'tır. Nusayrîler ayrıca, ahirete değil reenkarnasyona yani ölümden sonra başka bir ruhta dirilmeye inanır. Bu anlamda Nusayrîlik, Şiiliğin kabul etmediği bir inançtır" sözleriyle anlatmaktadır (Büyükkara 2014, ss. 476-478).

4.2 SURİYE NÜFUSUNUN ETNİK VE DİNİ DAĞILIMI

Nusayrî Hafız Esad'ın göreve geldiği 1970'li yıllarda ülkenin nüfusundaki dini dağılım, 2011'de başlayan Arap Baharı'ndan önceki dönemden çok farklı değildir. 2010 yılında ülke nüfusu 19,3 milyondur. Yani Suriye, Ortadoğu nüfusunun %3,8'ini oluşturmaktaydı (Anderson & Anderson 2010, s. 151). Suriye'deki etnik dağılıma bakıldığında ise savaş öncesi Arapların nüfusu %86 oranındaydı. Dini dağılıma bakıldığında ise Arap Sünnîler ülkenin %60'ını, Arap Alevîler (Nusayrî) %12'sini, Kürtler %9'unu, Arap Dürzîler %3'ünü oluşturmaktaydı. Arap İsmâîli nüfusunun oranı ise %2'ydi. Ermeni ve Rum Ortodoks Hristiyanlar ise ülke nüfusunun geri kalanını oluşturmaktaydı.⁴⁹

Tablo 4.1: Suriye Etnik-Dini Gruplar

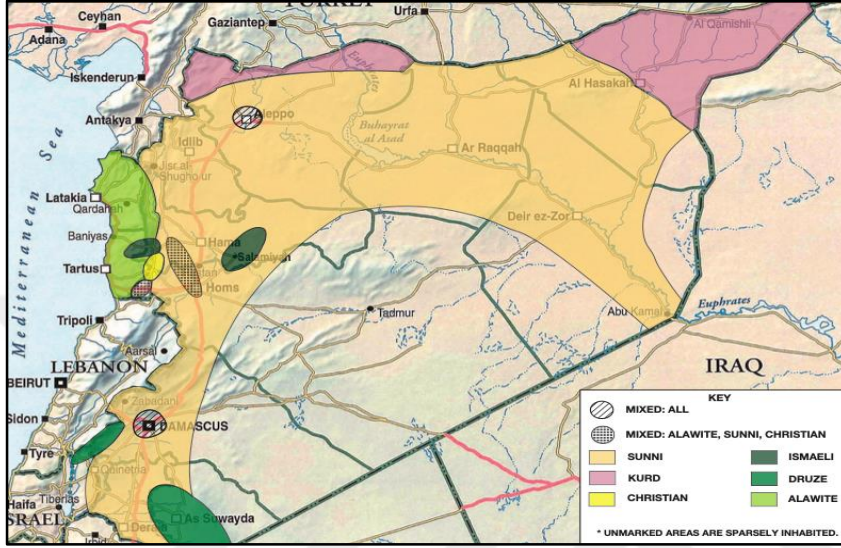

Kaynak: Holliday, J., 2011. Middle East Security Report-2: The Struggle for Syria in 2011. Washington: Institute for the Study of War. http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Struggle_For_Syria.pdf

⁴⁹ Holliday, J., 2011. Middle East Security Report-2: The Struggle for Syria in 2011. Washington: Institute for the Study of War http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Struggle_For_Syria.pdf.

Nusayriler ağırlıklı olarak ülkenin batısında Lazkiye bölgesinde, Sünnîler de ülkenin ağırlıklı olarak iç kesimlerine dağılmış durumdadır. Kürtler ise ülkenin kuzey bölgelerinde yaşamaktadır.

Şekil 4.1: Etnik-Dini Grupların Harita Üzerinde Dağılımı

Kaynak: Holliday, J., 2011. Middle East Security Report-2: The Struggle for Syria in 2011. Washington: Institute for the Study of War. http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Struggle_For_Syria.pdf

4.3 KÖRFEZ SAVAŞI İLE PEKİŞEN TAHRAN-ŞAM DAYANIŞMASI

Suriye'deki mücadelelerin bir mezhep mücadelesi olup olmadığını anlamak için öncelikle Şam-Tahran ve Şam-Riyad arasındaki tarihi ilişkilere bakmamız gerekmektedir.

Şam-Tahran ilişkileri 1980'lerden sonra birkaç sebepten ötürü yakınlaşmıştır. Bu sebepleri Jubin M. Goodarzi "Syria and Iran" kitabında dönemler halinde açıklamıştır. Bu dönemlerden ilki İran'da yaşanan İslam Devrimi'dir. ABD, 1979'da Tahran'da Şah'ın devirip, yerine Ayetullah Humeyni'nin gelmesinden rahatsız olmuştur ve Washington karşıtı politikalarıyla bilinen Şam yönetimini bu süreçte İran'ın yanında yer almıştır. Suriye, İran'da Devrimi tanıyan çoğunluğu Sünnî ilk Arap ülkesi olmuştur (Goodarzi 2006, ss. 10-18). Ayrıca bu süreçte Mısır, İsrail ile ilişki kurmaya başlamış, Filistin davasına destek veren Şam yönetimi, kendini yine Arap ülkelerinden ayırıştırıp, İran ile aynı safha olmuştur. (Goodarzi 2006, s. 18). İkinci önemli dönem, 1980 yılıyla başlayan

süreçtir. İran ve Suriye arasındaki ilişkiler bu dönemde daha ileri bir seviyeye geçmiştir. Körfez yani Irak-İran savaşı bölgede bu anlamda bir kırılma noktası olmuş, Arap ülkeleri Bağdat yönetimine desteklerini açıklarken, Hafız Esad “Yanlış zamanda, yanlış düşmana karşı, yanlış savaş” sözleriyle Tahran’a desteğini ilan etmiştir (Goodarzi 2006, s. 35). Suriye’nin Tahran’ın yanında yer alması öyle büyük bir kırılma olmuştur ki, bu destek, “İran ve Irak arasındaki savaşın Arap-İran savaşı olduğu” tezini çökmüştür (Cleveland 2004, ss. 449-450; Kazdal 2018, ss. 1-15; Goodarzi 2006, s. 58). Bu ittifak, bugün tezimizin konusu olan Şii-Sünnî çatışmasının aslında bir güç mücadelesi olduğunu kanıtlayan temel örneklerden biridir. Bu işbirliği kritik aşamalarda devam etmiş, Şam’ın Tahran’a verdiği desteği, Tahran 1982 yılında Şam’a geri vermiştir. Mısır’da Müslüman Kardeşler hareketinin başlattığı eylemler, Suriye’ye de ulaşmış, Sünni çoğunluk 1982’te Esad yönetimine karşı ayaklanmıştır. Hafız Esad o ayaklanmayı katliam ile bastırırken, en büyük destekçisi Tahran olmuştur (Büyükkara 2014, s. 478). 1982-1985 yıllarında da İsrail’in Lübnan’ı işgali sırasında, Tahran ve Şam “ortak düşmana karşı” birlikte hareket etmişlerdir. 1980’lerin sonunda iki ülke özellikle Lübnan’ın geleceği ve yönetim sistemi konusunda farklı taraflara düşse de (İran Lübnan için dini bir yapı, Suriye ise daha seküler bir yapıda ısrarcı olmuştu) iki ülke yakın iş birliğini sürdürmüştür.

1980’lerin sonu 90’ların başına gelindiğindeyse iki başkent, Irak’ı çevreleme politikasında birleşmiştir. Irak Eski Devlet Başkanı Saddam Hüseyin Kuveyt’e saldırınca, Suriye ABD’nin kurduğu (Lübnan’da askeri üsse saldırı sonrası yaşanan gerginliğe rağmen) koalisyona destek vermiştir. O dönem Tahran bu sürecin içinde yer almasa da Saddam Hüseyin’i çevreleme politikası, Şam-Tahran eksenini varlığını korumuştur (Kazdal 2018, s. 5).

Tarihler 2003’e geldiğindeyse, ezeli rekabet içinde olunan Saddam Hüseyin’in koltuğu sallanmaya başlamıştır. ABD’nin 2003’te Irak’ı işgali, ilk etapta bakılınca, o ezeli düşmanın devrilmesi anlamına gelse bile, Tahran ve Şam, bu işgalden memnun olmamıştır. Hatta ABD’nin bölgeye böyle müdahale etmesi, Suriye ve İran’ı telaşa sevk etmiştir. Burada iki ülkeyi birleştiren stratejik faktör, Irak cephesi düşerse, sıranın Suriye’ye ya da İran’a geleceği korkusudur. O dönemde Şam ve Tahran’da yapılan yorumlar, “Ya önce sen ya ben” şeklindedir. Şam ve Tahran yönetimlerinin ayakta

kalabilmesi için Irak işgalinin başarılı olmamasını istemişlerdir. İki ülke bu yüzden Irak'ta ABD'ye karşı büyük mücadele vermiştir. İran'ın Devrim Muhafızları'nın seçkin yapısı Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani o süreçte "ABD'yi Irak'ta yenecek adam" adam olarak anılmaya başlanmış, daha sonra Irak siyasetinde İran etkisi ile, Tahran-Şam arasındaki dirsek teması devam etmiştir. (Irak sahasındaki o mücadele, bir sonraki bölüm olan Irak'ta anlatılacaktır) 2011 yılında Arap Baharı ile başlayan süreç de Tahran'ın sorgusuz sualsiz Şam yönetimini desteklemesiyle sonuçlanmıştır.

Yani özetle, İran'ın Suriye ile yakınlaşma sebebi Devrim sonrası bölgedeki yalnızlığı, Suriye'nin İran'a dönüşünün sebebinin arkasında ise Esad'ın Saddam ile 1970'lerden sonra "Baas'ın ilkelerinden kopma suçlaması" yüzünden artan ezeli rekabet vardır. Ortak sebep ise iki ülkenin bölgede ABD-İsrail politikalarına karşı yürüttüğü direniştir. Bu ortak payda Sünnî ağırlıklı bir ülkeyi -sırtını tüm Arap dünyasına dönüp- İran gibi Şîî bir devletle iş birliği yapabilmeye itmiştir. Zaman zaman Lübnan örneğinde olduğu gibi ayrışmalar da bölge denklemleri iki ülkeyi mezhebin ötesinde, nüfuz alanlarını korumaya dönük bir refleks geliştirmeye itmiştir. Bu zorunlu birlikteliği, ülkede 2011 yılında gösteriler başladığında Türkiye'nin Şam Büyükelçisi olarak görev yapan (2009-2012) Ömer Önhon şöyle anlatıyor:

Aslında İran ve Suriye'nin ilişkisi mecburiyetten. Doğal bir birliktelik değil. Mesela Beşar Esad ile görüştüğümüzde bana 'Bizim örnek aldığımız ülke İran değildir. Biz İran gibi olmak istemiyoruz, Türkiye gibi olmak istiyoruz.' demişti. Bu beyan çok önemlidir. (Ö. ÖNHON, sözlü görüşme).

Bu süreçte ABD ise bölgede Suudi Arabistan'a destek vermiştir ve İslam Devrimi'nin yayılmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Bu, Suriye'yi İran ile yakınlaştırırken, Şam'ı Riyad yönetiminden uzaklaştırmıştır (Goodarzi 2006, s. 62). Bu tez için görüştüğümüz üst düzey Türk yetkili de Riyad'ın Tahran ile ilişkileri için "Nüfuz mücadelesi başladığında ilişkiler bozuldu" yorumunu yapmaktadır:

Arada rekabet ya da husumet var. Bu tabii 1979'dan önce daha azdı. Şah döneminde Suudi Arabistan ve İran'ın ilişkileri çok kötü değildi. Daha sonra da Eski Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani döneminde de o kadar kötü değildi. Görüşebiliyorlardı, endişelerini karşılıklı konuşup ileri götürmeme üzerine bir anlayışları vardı. Ama asıl bozulma tabii İran'ın nüfuzunu artırma çabaları içinde çıkıyor. İkinci bozulma Irak Savaşı'ndan sonra. 2003'te Irak'a müdahalesi ve İran'ın

Irak'ı hakikaten güçlü bir şekilde nüfuzu altına alabilmesinden kaynaklanıyor (Üst düzey Türk yetkili, sözlü görüşme).

4.4 ARAP BAHARI VEKALET SAVAŞINA DÖNÜŞÜYOR

Suriye 2010 yılında başlayan Arap Baharı'nın Ortadoğu'daki on birinci durağıdır. Gösteriler 15 Mart 2011'de Dera'da başlamıştır.⁵⁰ Beşar Esad, ülkeye dalga dalga yayılan protestoları ordu hatta Şebbihalarla dağıtmaya çalışmıştır (Karabat 2013, ss. 119-124). Buna karşılık Suriye Ordusu'ndan kopan muhalifler, Haziran 2011'de Riyad Esad liderliğinde Özgür Suriye Ordusunu kurmuştur, ardından da Türkiye'de Suriyeli muhaliflerin siyasi toplantısı yapılmıştır. Yani hem sahada çatışmalar başlamış hem de siyasi alanda Beşar Esad rejimini devirmek için çabalar başlamıştır (Zengin 2013, s. 111).

Sahadaki bu ilerleyiş, en çok Tahran'ı rahatsız etmiştir. Aslında Tahran yönetimi, Tunus, Mısır ve Libya'daki devrimlere destek vermiştir. Dini Lider Ayetullah Ali Hamaney devrimleri "İslami bir uyanış" ifadeleriyle desteklemiştir.⁵¹ Ancak devrim Suriye'ye gelince İran'ın pozisyonu değişmiş, Dini Lider Hamaney bu kez Suriye protestoları ile ilgili "İran İslam Cumhuriyeti ve Suriye ortak bir siperde yer almışlardır ve ortak hedeflere sahiptir" demeye başlamıştır (Kazdal 2018, s. 6). Tahran yönetimi, bu anlamda Suriye devrimine karşı çıkmış, ABD'yi planın parçası olmakla suçlamıştır. İran'ın Esad rejimine destek vermesinin en önemli sebebi ise, Şam-Tahran ekseninin kırılma riski ve bunun sonucu olarak Hizbullah ile bağlantısının kesilmesidir (Sinkaya 2011, ss. 43-44). Beşar Esad'ın o süreçte destek için gittiği ilk ülke de İran olmuştur.⁵²

Ankara ise o dönemde Suriye krizinin bir Sünnî-Şiî gerilimine yol açmasından endişe etmiş, "Şam-Riyad diyalogunun güçlendirilmesini" hedeflemiştir. Türkiye'nin analizi ve

---

⁵⁰ BRITANNICA, Uprising in Syria, [tarih yok], <https://www.britannica.com/event/Syrian-Civil-War/Uprising-in-Syria-2011> [erişim tarihi 28.08.2020].

⁵¹ Aljazeera, Khamenei hails 'Islamic' uprisings, 04.02.2011. <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201124101233510493.html> [erişim tarihi 28.08.2020].

⁵² Al-Khalidi, S., 2019. Assad meets Khamenei in first Iran visit since Syrian war began. *Reuters* [online], <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-assad/assad-meets-khamenei-in-first-iran-visit-since-syrian-war-began-idUSKCN1QE24G> [erişim tarihi 28.08.2020].

çabası “Bu diyalogun bölgede Şîî-Sünnî geriliminin azaltılmasından, Lübnan iç dengelerine kadar olumlu yansımaları olacağı” şeklindedir. (Zengin 2013, s. 96). Ama bu hayata geçememiştir ve İran savaşa müdahil olmuştur.

Suriye birkaç açıdan Tahran için önemliydi. Birincisi çok stratejik bir mevkide yer almaktadır. İkincisi tarihi açıdan çok önemliydi. Suriye'nin tamamında elli civarında çok önemli Şiiler için kutsal mekân var. Mesela Şam'ın hemen dışındaki Seyyide Zeynep Türbesi... (Hz. Muhammed'in torunu, Hz. Ali'nin kızı Hz. Zeynep.⁵³) Şiiler bu mekanlar üzerinden yayılıyorlar. Şöyle; kutsal bir yeri belirliyorlar, orayı restore ediyor, sonra ibadete açıyorlardı. Sonrasında etrafına milislerini yerleştirip, burayı koruma altına alıyorlar, ayrıca kutsal yer civarında mülk satın alıyorlar, buralara da Şii kişiler gelip yerleşiyor (Ö. ÖNHON, sözlü görüşme).

Büyükelçi Önhon bu yolla mezheplerin kullanıldığına işaret ediyor:

Burada mezhebi kullanarak siyasi ve stratejik çıkar elde etme var. Nedir o siyasi ve stratejik çıkar? İran devleti o bölgede kendine bir hat çizmiş. (Şii kuşağı/Direnış kuşağı). O hattın önemli noktası Suriye. Orayı sağlama almak zorunda. Bunu iki şekilde yapabilirsin. O ülkedeki yönetimle anlaşma yapabilirsin veya/ayrıca bu tip mezhepsel yakınlığı kullanarak, orada nüfuz tesis edebilirsin. İran nüfuzu tesis etmek için kendine o ülkelerde yaşayan kendine yakın veya işbirliği yapabileceği kişileri buluyor. Arapça konuşsa da Şii mezhebinden insanlar var. Örneğin Suudi Arabistan'ın doğusundaki Şiiler (Ö. ÖNHON, sözlü görüşme).

Hizbullah 2013'te bu gerekçeyle, o güç hattın kırılmaması için Suriye'deki savaşa müdahil olmuştur. Hizbullah Lideri Hasan Nasrallah “Türbe yıkılırsa, her şey kontrolden çıkar” demiş,⁵⁴ bu çağrının ardından çok sayıda Hizbullah militanı devam eden çatışmaların ardından bölgede kalmış ve böylece Suriye İç Savaşı'na müdahil olmuştur. (İran ve Suudi Arabistan'ın vekil savaşçılar üzerinden mücadelesi bir sonraki bölüm olan Suriye'de ayrıntılı olarak anlatılacaktır.)

2013 yılında Hizbullah'ın Suriye İç Savaşı'na müdahil olması, Riyad'da büyük rahatsızlık yaratmıştır.

Suudi Arabistan'ın Suriye'deki iç savaşa girişi tamamen İran ile bağlantılı bir şey. Esad'ın İran ile ilişkileri sebebiyle. Hatta hatırlarsınız, 2019 yılında Suriye'nin İstihbarat Başkanı Riyad'a bir ziyaret yaptı. O gizli ziyaret birkaç gün sonra ortaya çıktı.⁵⁵ O dönem Riyad'ın söylediği şey şuydu: Siz İran ile ilişkilerinizi kesin, biz de Beşar Esad'ı destekleyelim, Beşar Esad'ın görevde kalması için çalışalım.' Yani tüm

⁵³ Seyyide Zeyneb Camii [online] https://tr.wikipedia.org/wiki/Seyyide_Zeyneb_Camii [erişim tarihi 28.08.2020].

⁵⁴ BBC NEWS, Hezbollah's Hassan Nasrallah in Syria pledge. 30.04.2013. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-22360351> [erişim tarihi 28.08.2020].

⁵⁵ NOW, Syria security chief in talks with Riyadh: report. 31.07.2015 <http://now.mmedia.me/lb/en/NewsReports/565674-syria-security-chief-in-talks-with-riyadh-report> [erişim tarihi 28.08.2020].

sorunları İran'dı. Çünkü Suudi Arabistan açısından İran giderek fobi olmaya başladı. Rejimi yaymanın ötesinde Irak ile birlikte nüfusunu artırdıktan sonra, Suudi Arabistan'a yüzde 10 civarında Şii bir nüfus var. Hepsi doğu tarafında ve petrol noktalarında oradan çok endişeleniyorlar. Güçlü bir ayaklanma ihtimali yerel olarak yok ama İran bölgede giderek güçlenirse, Suudi Arabistan'daki bu azınlığı da güçlendirir kaygısı var (Üst düzey Türk yetkili, sözlü görüşme).

Elbette burada, kendi mezhebine ait nüfusu koruma ya da kendi toprakları içindeki azınlığın güçlenme ihtimalini ortadan kaldırma güdüsü vardır. Ancak bu güdü olsa da bölgesel gelişmeler göz önüne alındığında, güçlü Şii ülkesine karşı, Nusayrî bir yönetimi desteklemek de nüfuz mücadelesinin bir başka tanımı olarak yorumlanabilir.

O süreçte ABD'nin Suudi Arabistan Büyükelçisi, Riyad'ın pozisyonunu şöyle anlatmaktaydı: Suudi Arabistan'ın üç dış politika endişesi şuydu: İran, İran, İran"...⁵⁶

4.5 SURIYE'DE TAHRAN VE RİYAD'IN VEKİLLERİ

İran hem Suriye'deki statükoyu korumak hem de devlet kurumlarının çökmesine engel olmak ve daha sonra ülke için tehdit olan terör örgütleriyle mücadele için elini Suriye'nin üzerinden hiç çekmemiştir (Ansari & Tabrizi 2016, s. 8).

İran'ın Ortadoğu bölgesinde, sayıları net olarak bilinmese de yaklaşık 40 bin civarında milisi olduğu tahmin edilmektedir. Washington Institute çalışmasında bu milislerin hangi sahalarda mücadele verdiği açıkça görülmektedir.⁵⁷ İran'ın Suriye sahasında hali hazırda savaşan 5 grubu vardır ve sayılarının 50.000'in üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Bunlardan ilki Devrim Muhafızlarıdır (El Berni 2018, ss. 115-139). Sayıları 1,300 ile 1800 arasında olduğu tahmin edilen Devrim Muhafızları'nın en seçkin yapılanması Kudüs Gücü Suriye'de önemli bir unsurdur (Caner 2020, s. 17). 2020'nin başında ABD saldırısında öldürülen Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani'nin burada çok hayati bir rol oynamıştır. Süleymani hem sahadaki İranlı milisleri örgütlemiş hem de savaşın en kritik yerinde, Beşar Esad'ın tahtı sallanırken, Rusya'nın 2015'te sürece müdahil

⁵⁶ Blanga, Y.U., 2017. Saudi Arabia's Motives in the Syrian Civil War. *Middle East Policy*. 24 (4) <https://mepc.org/journal/saudi-arabias-motives-syrian-civil-war> [erişim tarihi 28.08.2020].

⁵⁷ Smyth, P., The Shia Militia Mapping Project [Harita] <https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1KanwykNx7VvQUN52zNSmj6qxNL7IYwrs&ll=34.138056413752544%2C41.91447315335214&z=6> [erişim tarihi 28.08.2020].

olmasını sağlamış ve savaşın seyrini değiştirmiştir.⁵⁸ İran, Akdeniz'e kadar kurmak istediği o hattın Suriye ile kırılmaması için elinden gelen her şeyi yapmış, Süleymani Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'i Suriye'ye girmeye "Bir harita" üzerinden ikna etmiştir.

Lübnan Hizbullah'ı ise Suriye'ye Kuteyb Hizbullah ve Asayib Ehl-i Hak gruplarıyla yaklaşık 10 ila 15 bin savaşçısıyla girmiştir (Sönmez 2020, s. 83). Ana siyasi amacı Esad rejimini iktidarda tutmaya devam etmek, bu yolla İsrail ve ABD'nin bölge planlarını bertaraf etmektir.⁵⁹

Iraklı Şii milis grubu Haşd-i Şabi içerisindeki bazı fraksiyonlar,⁶⁰ sayıları 10-12 bin arasında değişen Afganistanlı Şiilerden oluşan Fatimiyyun Tugayı, 1000 civarındaki Pakistanlı Şiilerin kurduğu Zeynebiyyun Tugayı da Suriye iç savaşına müdahil olmuştur (Sönmez 2020, s. 83).

Bu grupların hiç kuşkusuz mobilize edilmesi Şii teolojisi ile olmuştur. Örneğin, Zeynebiyyun Tugayı'nın Pakistan'dan gelip Suriye'deki savaşa müdahil olmasının arkasında yatan sebep bu mezhepsel birlikteliktir (Caner 2020, s. 19). Ancak mezhep tek gerekçe olmamış, stratejik çıkarlar gibi büyük gerekçelerin yanı sıra, para kazanmak gibi basit gerekçeler de bu grupların müdahilliğinde sebep olmuştur. İran tarafından finanse edilen bu gruplar halen aylık 1100 dolar civarında bir para karşılığında savaşmaktadır. Afganistan ve Pakistan'dan gelen Şii grupların motivasyonu ise paranın yanısıra vatandaşlık almaktır (Zahid 2014, s. 5).⁶¹

---

⁵⁸ Bassam, L. & Perry, T., 2015. How Iranian general plotted out Syrian assault in Moscow. *Reuters* [online], 06.10.2015. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-soleimani-insigh/how-iranian-general-plotted-out-syrian-assault-in-moscow-idUSKCN0S02BV20151006> [erişim tarihi 28.08.2020].

⁵⁹ Jones, S.G. & Markusen, M.B., 2018. The Escalating Conflict with Hezbollah in Syria. *CSIS Briefs* [online], https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/180620_JonesMarkusen_EscalatingConflict_FINAL.pdf [erişim tarihi 28.08.2020].

⁶⁰ Alfoneh, A., 2018. Fractured Iraqi Shia Militias in Syria. The Arab Gulf States Institute in Washington. 22.08.2018. <https://agsiw.org/fractured-iraqi-shia-militias-in-syria/> [erişim tarihi 28.08.2020].

⁶¹ Dehghanpisheh, B., 2015. Iran Recruits Pakistani Shi'ites for Combat in Syria. *Reuters* [online], 10.12.2015 <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-pakistan-iran/iran-recruits-pakistani-shiites-for-combat-in-syria-idUSKBN0TT22S20151210> [erişim tarihi 28.08.2020].

Tersten bakıldığında İran'ın amacı, mezhep motivasyonunu kullanarak bu grupları tek bir amaç uğruna savaştırmak olabilir ancak, görüldüğü gibi bu gruplar, sadece mezhep birlikteliği için aynı çatı altında buluşmamaktadır. Bu arada İran'ın bu grupları aynı hedefe dönük savaştırmak için harcadığı meblağ da epey yüksektir. 2015 yılında BM Suriye Özel Temsilcisi Steffan de Mistura bu yardımın yıllık yaklaşık 6 milyar dolar olduğunu söylemiştir.⁶² İki ülkenin bütçelerinin şeffaf olmaması sebebiyle tam rakamlara ulaşılmasa da, 2019 yılında Reuters Haber Ajansının derlediği habere göre, Tahran'ın krizin ilk 7 yılında Şam'a yaptığı maddi yardımın 30-105 milyar dolar arasında olduğu tahmin edilmektedir.⁶³

Suudi Arabistan da İran'ın karşıtı olarak Suriye iç savaşına selefi örgütleri destekleyerek katılmıştır. Aslında ilk başlarda, tüm muhalif yapıların tek bir çatı altında toplanması hedeflenmiştir. Bunun için daha önce de belirttiğimiz gibi 2011 yılında Esad'a karşı savaşacak Özgür Suriye Ordusu kurulmuştur. (İlerleyen süreçte ABD, İngiltere, Türkiye gibi ülkeler "eğit-donat" projeleriyle bu gruba destek verecek ama süreç başarısız olacaktır.)⁶⁴ Suudi Arabistan ilk etapta Özgür Suriye Ordusu içindeki yapılara maddi ve silah yardımı yapmayı benimsemiştir; ancak daha sonra yine Sunnî Müslüman Kardeşler bağlantılı gruplara bu desteği vermek istememiştir. (Suudi Arabistan Mısır örneğinde olduğu gibi Müslüman Kardeşleri kendi iktidarı için bir risk olarak görmüştür, bu tutum daha sonra Suudi Arabistan ile Körfez ülkesi Katar arasında daha sonra yaşanacak krizlerin zeminini oluşturmuştur.)⁶⁵

Başlarda tek çatı altında toplanmaya çalışılan Kataeb El-Faruq, Liva El-Tevhid ve Ahrar El-Sham gibi selefi örgütler (Lund 2013, s. 10) 2012 yılında, Özgür Suriye Ordusu'ndan koparak, "Suriye İslami Kurtuluş Cephesi" çatısı altında birleşmiştir. (Lund 2013, s. 11).

---

⁶² Blanchard, C., Humud, C., Sharp, J. & Zanotti, J., 2015. Iranian assistance to groups in Yemen, Iraq, Syria, and the Palestinian Territories (Memorandum to Senator Mark Kirk). <http://freebeacon.com/wp-content/uploads/2015/09/20150731-CRS-Memo-to-Senator-Kirk-Iran-Financial-Support-to-Terrorists-and-Militants-1.pdf> [erişim tarihi 28.08.2020].

⁶³ Fathollah-Nejad, A., & Shaar, K., 2020. Iran's credit line to Syria: A well that never runs dry. *Atlantic Council*. 10.02.2020 <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/irans-credit-line-to-syria-a-well-that-never-runs-dry/> [erişim tarihi 28.08.2020].

⁶⁴ *Aljazeera*, Eğit-donat anlaşması imzalandı. 20.02.2015. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/egit-donat-anlasmasi-imzalandi>. [erişim tarihi 28.08.2020].

⁶⁵ Blanga, Y.U., 2017. Saudi Arabia's Motives in the Syrian Civil War. *Middle East Policy*, **14** (4) <https://mepc.org/journal/saudi-arabias-motives-syrian-civil-war> [erişim tarihi 28.08.2020].

Ahrar-ı Şam, Liwa El-Hak, Kataeb Sucur El-İslâm gibi örgütlerin içinde yer aldığı 11 yapı (Sayılarının yaklaşık 30 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir) Suriye İslami Kurtuluş Cephesi'nde savaşılmaya başlamıştır (Lund 2013, s. 23). Süreç içinde çok farklı fraksiyonlar da oluşmuştur. 2012 Mayıs ayında sadece Ahrar-ı Şam örgütünün altında 27 alt yapılanma meydana gelmiştir (Lund 2013, s. 30). Bu yapı, Cebet-ül Nusra gibi, El Kaide uzantısı ve Batı'nın terör örgütü olarak kabul ettiği gruplarla aynı çatı altında değildi belki ama yapılar birbirilerine desteklerini de hiç kesmemiştir (Lund 2013, s. 18). Bu yapılara maddi destek Kuveyt gibi Körfez ülkelerindeki yönetimler ve selefi gruplarca karşılanmıştır. 2013'te Suriye'deki selefi grupların sadece Kuveyt'ten aldığı destek yüz milyon dolar civarındadır (Dickinson 2013, s.39). Katar'ın bunun için 2011-2013 yıllarında harcadığı para ise üç milyar dolardır.⁶⁶

2017 yılında El Nusra'dan koparak kurulan Heyet Tahrir El-Şam, Şîi örgütlerin yanısıra, Türkiye-İran ve Rusya'nın garantörü olduğu Astana süreci kapsamında kurulan İdlib Çatışmasızlık bölgesinde, rejim ve Rusya ile çatışmaktadır. HTŞ çoğu zaman bölgede ateşkesi bozan, Esad rejimine karşı savaştığı için de İdlib'te Rusya'nın hedefi olan bir yapıdır. 2018'de kurulan Hurras-ed Din grubu da 2016'da HTŞ'den ayrılan örgüt (Alabdullah 2020, s. 55).

Görüldüğü gibi Selefi örgütler arasında 2012 yılından bu yana kendi aralarında kopmalar, ayrılmalar ve birleşmeler yaşanmaktadır. Sayıları azalmamakta, bilakis artmaktadır. Ancak tıpkı Şîi örgütlerde olduğu gibi farklı çıkarlar, farklı öncelikler ve görüş ayrılıkları Selefi örgütleri de ayırıştırılmaktadır. Ülkede Sünnî yapıların bu dağılımını Büyükelçi Önhon dikkat çekici bir noktadan yorumlamaktadır:

Sünnî tarafta rejim karşıtı gösteriler olmaya başladıktan sonra gruplar oluşturuldu. Bu gruplar Esad rejimi dahil çeşitli yerlerden tedarik ettikleri silahlarla çatışmaya başladı. Daha sonra bu gruplar kurumsal şekilde ortaya çıktılar. Bu yapılarda savaşanların kısıtlı imkanları var. Savaşmak istiyor ama örneğin tüfeği sınırlı. Beş kişiler diyelim, altıncı kişinin silaha sahip olması için birinin ölmesi gerekiyor. Mermi de sınırlı. Ama sonra daha radikal örgütlerden birisi geliyor ve diyor ki, 'Sen o grubu bırak, biz gelir gelmez sana tüfeğini vereceğiz, cebine de 200-300 dolar harçlık vereceğiz.' Bu ilımlı grupta savaşan adam, para mermi gibi ilave teşvik unsurlarıyla

⁶⁶ Khalaf, R. & Smith, A.F., 2013. Qatar bankrolls Syrian revolt with cash and arms. *Financial Times* [online], 16.05.2013 <http://ig-legacy.ft.com/content/86e3f28e-be3a-11e2-bb35-00144feab7de#axzz6WKeSSQlx> [erişim tarihi 28.08.2020].

diğer tarafa geçiyor. Bu örneği diğer tarafa yani Şii bloğuna da uygulayabilirsin. Ama şöyle de bir fark var, Şiiler kendilerini azınlık olarak gördükleri için, o aidiyet duygusu fazla. Daha fazla kenetlenabiliyorlar. O kenetlenme duygusu fazla olduğu için de aşiret ruhu ile hareket edebiliyorlar. Bir sosyal yardımlaşma hareketi gibi... Bunun iyi bir örneği de Hizbullah'tır. Mesela hastasıdır, hastaneye gitmek istersin, ambulans çağırırsın, kimse gelmez. Hizbullah'ın mahalle temsilcisine telefon edersin, on dakika sonra araç kapındadır. Yani sadece mezhepsel bağlılık değil, sosyal yardımlaşma kurumu gibi. Şii olmak onları bir araya getiriyor. Ortak tehdit, ezilmişlik, sosyal yardımlaşma vs. Suudi Arabistan'ın da Rabita örgütü vardı, uzun yıllar camilere ve çeşitli dini noktalara para döktüler fakat bu camiler Vehhabî temelli olunca, o Sünnî toplumsal yapıda tam anlamıyla bir karşılığı olmadı (Ö. ÖNHON, sözlü görüşme).d

4.6 MEZHEP MÜCADELESİ Mİ?

Suriye'de 2011'de başlayıp günümüze kadar devam eden savaşta, Şii ve Sünnî grupların mücadelesi, IŞİD'in Suriye'de sahneye çıkmasıyla daha da karmaşık bir hale gelmiştir. Bu tabloyu anlatmadan önce hızlıca Beşar Esad ve IŞİD arasındaki irtibata da bakmak gerekmektedir. Zira bu ilişki çıkarların ön planda olduğunu kanıtlayan bir ilişkidir. (IŞİD'in doğuşu, örgütün Irak'ta nasıl kurulduğu ve bölgeye nasıl yayıldığı Irak bölümünde ayrıntılı olarak anlatılacaktır.)

IŞİD-Esad ilişkisini en iyi anlatan kaynak, Michael Weiss ve Hassan Hassan'ın kaleme aldığı IŞİD kitabıdır. Kitapta Esad'ın uzun yıllar Irak El-Kaidesine devlet düzeyinde destek verdiği belirtilmekte ve bu destek "İslamcılarının dikkatini kendi üzerinden çekerek yan komşuda meşgul olmalarını istemiştir" diyerek anlatılmaktadır (Hassan & Weiss 2016, s. 116). Nusayrî Esad'ın bir Selefî örgütle işbirliği gerekçesini anlatan isimse, Beşar Esad'ın üst düzey istihbarat yetkilisi Ali Memluk'tur. ABD Başkanı Barack Obama göreve geldiğinde, ABD'li yetkililerle-Memluk arasında yapılan görüşmede Memluk yeni Amerikan yönetimine, IŞİD'in içine sızma ve yeri ve zamanı geldiğinde harekete geçmeyi teklif etmiştir (Hassan & Weiss 2016, s. 128). Büyükelçi Önhon da bu tabloyu şu bilgilerle tekrarlıyor:

ABD Irak'tayken, oralarda savaşan İslami savaşçılar nereden gelirdi? Çoğunlukla Suriye üzerinden geçerlerdi. Hatta Suriyeliler kamyonlara koyarlardı, sınıra kadar götürürlerdi. Bu kişiler Irak'ta eylemlerini yaparlardı, sağ kalanlar Suriye'ye dönerlerdi. Peki Suriyelilerin yardımcı oldukları bu grupların hedefleri kimdi? ABD askerleri ama bir o kadar da Şiilerdi. Yani, farklı yerlerde farklı çıkarlara göre güç birliktelikleri oluşurdu (Ö. ÖNHON, sözlü görüşme).

IŞİD ve Beşar Esad ilişkisini anlattıktan sonra, IŞİD'in Suriye'de nasıl varlık bulabildiğine ve ülkede ilerleyebildiğine bakmak gerekmektedir. Suriye'de 2011 yılında Arap Baharı başlayıp, Esad yönetimi sahada sıkışınca, geçmişte Irak'ta olduğu gibi, Suriye'de de hapishanelerde tutuklu olan cihatçılar serbest bırakılmıştır. Bir dönem Suriye Ulusal Konseyi'nin Başkanlığı'nı yapmış Halid Hoca IŞİD'in kuruluş sürecinin ayrıntılarını paylaşmakta ve sürecin istihbarat oyunu olduğunu savunmaktadır:

Şam'da IŞİD'e katılanların çoğu Şebbihalardı. O dönem IŞİD'in de Şebbihalara ihtiyacı vardı. Çünkü IŞİD'in ilk stratejisi Özgür Suriye Ordusu'ndaki bölgeleri kurtarmaktı. Şebbihalar o bölgeleri iyi biliyordu. İlk hedefi Özgür Suriye Ordusunun kontrol ettiği bölgeler, sonrasında El Nusra ve El Kaide'nin kontrol ettiği alanlar. Çünkü IŞİD, El-Kaide varken meşruiyet kazanamazdı. (...) Çok ilginç, bölgeye gelen El Kaide elemanları ve liderleri hep İran üzerinden gelmişlerdir alana. O yüzden bu olay ideolojik değil, tamamen istihbarat eksenli bir olay (Bozdoğan 2016, ss. 148-149).

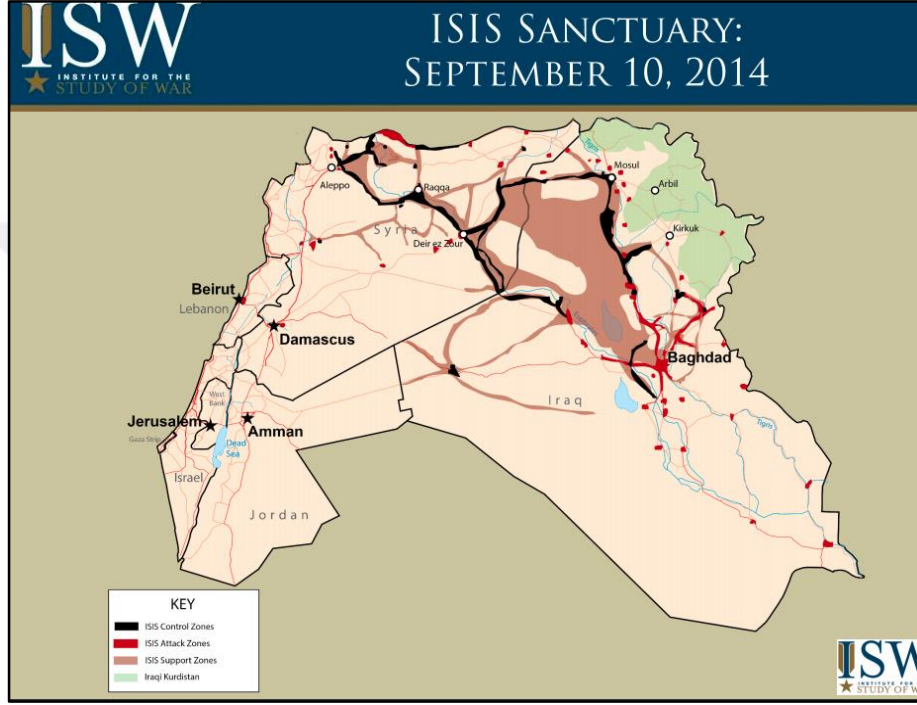
Nusayrî Esad, söz konusu iktidarı olunca IŞİD gibi bir terör örgütüyle işbirliği yapmaktan çekinmemiştir. Aslında geçmişe bakıldığında, Esad'ın "pragmatik" işbirlikleri yaptığı bilinmektedir. Örneğin Müslüman Kardeşler ülkede yasaklıyken, yıllarca HAMAS Lideri Halid Meşal'i ülkesinde saklamıştır (Hassan & Weiss 2016, s. 114). Dolayısıyla Suriye İç Savaşı'nda IŞİD ile işbirliği yapması da, çıkar eksenli olduğunu ortaya koymuştur.

Suriye sahası sadece karşıt mezhebe mensup kişi ve yapıların mücadelelerine değil, aynı mezhebe ait terör örgütü ve grupların da çıkar çatışmalarına sahne olmuştur. Selefi örgütler arasındaki mücadeleye bakıldığında, 2010 yılında Irak İslam Devleti terör örgütünün lideri Ebubekir El Bağdadi, 2013 yılında örgütün El Nusra ile birleştiğini ve genişlediğini, örgütün isminin de Irak Şam İslam Devleti olduğunu duyurmuştur; ancak El Nusra Cephesi bu açıklamayı reddetmiştir. İki yapı arasındaki ideolojik farklılıklar ve yaşanan kopuş sonrası⁶⁷ IŞİD, El Nusra ve El Kaide'nin bulunduğu cephelere yönelik mücadeleye başlamıştır. Bu da Selefi örgütlerin yine Selefi örgütlerle mezhepsel düzlemde her zaman iş birliği yapmadığının bir örneği olarak belirmiştir. Ayrıca bu süreçte, Nusayrî Beşar Esad hem Özgür Suriye Ordusu hem de El Nusra gibi örgütlerle savaştığı için IŞİD'e stratejik hesaplarla Rakka gibi bazı bölgeleri bıraktığı da bilinmektedir (Bozdoğan 2016, s. 151). Nisan 2013'te Rakka'yı kontrol etmeye başlayan

⁶⁷ Aksoy, E., 2016. DAİŞ ve Suriye İç Savaşında DAİŞ'in Rolü. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*. 2 (2) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/583776> [erişim tarihi 28.08.2020].

IŞİD, kısa bir sürede Suriye'nin pek çok farklı bölgesine yayılmıştır.⁶⁸ ABD, IŞİD'in ülkede ilerlemesini önlemek için "IŞİD ile mücadele Uluslararası Koalisyonunu" kurmuş ve Ağustos 2014'te operasyonlara başlamıştır (Eylül 2014 itibariyle IŞİD'in Irak ve Suriye'de kontrol noktaları haritada gösterilmiştir.)

Şekil 4.2: IŞİD Sığınak Haritası

Kaynak: *ISIS Sanctuary Map*, September 10, 2014. Institute for the Study of War. <http://www.understandingwar.org/project/isis-sanctuary-map?page=2> [erişim tarihi 28.08.2020].

Yürütülen uluslararası mücadele sonucunda 2016 yılında IŞİD kontrolündeki toprakların %16'sını kaybetmiş, 2017'de gücü azalmıştır, ancak bitmemiştir. ABD IŞİD ile mücadele için bu kez Suriye'nin kuzeyini kontrol eden YPG'yi kullanmaya başlamıştır. (Bu Türkiye ile ilişkilerini sıkıntıya sokmuştur.) IŞİD ancak Mart 2019'da Suriye'den çıkartılabildiği.⁶⁹ Ancak tıpkı Esad'ın bazı bölgeleri IŞİD'e bıraktığı gibi, 3 yıllık

⁶⁸ *ISIS Sanctuary Map*, September 10, 2014. Institute for the Study of War. <http://www.understandingwar.org/project/isis-sanctuary-map?page=2> [erişim tarihi 28.08.2020].

⁶⁹ Büyükgüner, S., Ersöz, M. & Kaytaoğlu, O., 2019. IŞİD'in 6 yılı: Suriye ve Irak'ta neler yaşandı?. *BBC Türkçe* [online], 15.11.2019 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50434154> [erişim tarihi 28.08.2020].

süreçte YPG'nin de Tel-Abyad gibi bazı kritik noktaları savaşmadan IŞİD'in elinden aldığı bilinmektedir. Görüldüğü gibi farklı çıkarlar, farklı grupların işbirliği ve manevra alanlarını açmıştır.⁷⁰

4.7 SURİYE'NİN GELECEĞİ NEREDE?

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı hala devam etmektedir. Sahada çatışmalar sürdüğü gibi, diplomasi masasında da çabalar sürmektedir. BM himayesinde devam eden Anayasa Komitesi görüşmelerinde Suriyeli Muhalifler ve Beşar Esad yönetiminden isimler ve sivil toplum örgütü temsilcileri ülkenin geleceğini, anayasasını, seçim kanununu müzakere etmektedir.⁷¹ Bu süreç BM himayesinde ilerlese de aslında Türkiye-Rusya ve İran'ın 2017'de Astana formatında vardığı uzlaşmanın bir sonucudur. Ayrıca özellikle İdlib'de yine Astana formatında kurulan “Çatışmasızlık Bölgesi” için Türk-Rus devriyeleri bölgede devam etmektedir. 2020 Ağustos ayı itibarıyla, İran'ın Şii milisleriyle, Suudi Arabistan'ın ise Selefi örgütleriyle Suriye savaşındaki varlığı devam etmektedir. Ülkenin kuzeyinde YPG'nin de olduğu düşünüldüğünde, Suriye'nin geleceği için gündeme gelen soru, tıpkı Irak ve bölgenin diğer ülkelerinde olduğu gibi “Üç bölünüp bölünmeyeceğidir”

Biz bölge ülkelerinin toprak bütünlüğüne verdiğimiz önemi vurguluyoruz. Bölgedeki ülkeleri küçük parçalara bölmek gibi bir tercih sonu gelmez. I. Dünya Savaşı'nda bu denendi. Tutmadı. Belki o zaman konjonktür müsait değildi. Bugün insanlar kendilerine benzeyen insanlarla yaşamayı daha güvenli bulabilirler ama, bu gerçek hayatta realist bir şey değil. Bir kere bu bölge ticaretle yaşayan bir bölgedir. Ticaret ben Şiiyim, ben Sünniyim diye yapılmaz. Ülkeleri küçük yapılara bölmek çözüm değil, daha çok sorun çıkar, bunun olmayacağını da tarih gösterdi (Ö. ÖNHON, sözlü görüşme)

Suriye'de mücadele eden büyük güçlerin ortak söylemi “Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasıdır”. Ancak uzlaşmazlık konusu o toprak bütünlüğünün nasıl olacağıdır. Özellikle ABD ve Rusya'nın Suriye'de Fırat'ın batısı ve doğusu için anlaştığı yorumları,

⁷⁰ Hamsici, M., 2015. IŞİD Tel Abyad'da nasıl yenildi?. *BBC Türkçe* [online], 19.06.2015. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150618_telabyad_isid_analiz_hamsici [erişim tarihi 28.08.2020].

⁷¹ Daily Sabah, Syrian constitutional committee recommences following break due to COVID-19 cases. 27.08.2020. <https://www.dailysabah.com/politics/syrian-constitutional-committee-recommences-following-break-due-to-covid-19-cases/news> [erişim tarihi 28.08.2020].

Türkiye'nin hareketlerine rağmen YPG terör örgütü ülkenin kuzeyinde varlığını sürdürmesi, Nusayrîlerin bir ayrışmaya gidilmesi halinde Akdeniz kıyısındaki bölgeleri elinde tutmak istemesi, ileride bölgesel/özerk yönetim gibi bir bölünmeye tarafların hazır olduğu yorumlarını güçlendirmektedir. Ancak büyük güçlerin bölgede bundan sonraki mücadeleleri, sürecin nereye gideceğini de gösterecektir.

2015'te Suriye'ye giren ve bu adımla Ortadoğu'da nüfuzunu muazzam şekilde genişleten Rusya'nın, artık bölgeden çıkmayacağı netleşmiş gibidir. ABD Başkanı Donald Trump'ın ülkeden askerlerini çekme kararını,⁷² bölgede YPG'yi destekleyen Savunma Bakanlığı Pentagon ve Suriye'deki operasyonlarını yürüten CENTCOM isteyerek uygulamadığı bilinmektedir. Washington düzeni bu gelişmeyi, "Suriye'yi Rusya'ya bırakmak" olarak yorumlamaktadır. Bu anlamda Kasım ayındaki ABD Başkanlık seçimi büyük önem taşımaktadır. Tüm coğrafyalarda olduğu gibi Washington'ın bundan sonraki Suriye politikası da seçimden zaferle çıkacak isme bağlıdır.

Türkiye ise uzun süredir bölgede ABD yönetimi ile YPG yüzünden kriz içindedir. Washington'ın terör örgütü YPG'ye verdiği destek Ankara'yı rahatsız etmektedir. Bu yüzde Türkiye Suriye'de tıpkı Irak'ın kuzeyinde olduğu gibi bir bölgesel yapı kurulma fikrine karşıdır. Bu anlamda Rusya'nın da perde arkasından YPG ile irtibatta olması Ankara'da tedirginlik yaratmaktadır. Suriye'de tüm taraflar, toprak bütünlüğünden bahsetse de bu toprak bütünlüğünün nasıl olacağına dair soru işaretleri giderilmiş değildir. Tıpkı Irak'ın Kuzeyindeki Kürdistan bölgesi gibi yapıların, federatif sistemlerin Suriye'nin geleceğinde olması ihtimal dahilindedir. Ancak Arap Baharından sonra, bölgede 10 yıldır devam eden çatışmaların herkesi yorduğu düşünüldüğünde daha büyük sorunlar yaratacak bölünme projelerinin, bölgeye ağır geleceğine dair görüşler de az değildir. Bu kapsamda "Bölünme, ayrışma fikirlerine 5 yıl öncesinden daha uzağız." yorumları yapılmaktadır. Ayrıca "ABD'nin bölgede İran'a yaptığı baskı artmışken, İran'ın ekonomik olarak yeni çatışmaları kaldıramayacağı" da bir gerçektir. Ayrıca Suudi Arabistan'ın da özellikle içeride (Kaşıkçı örneğinde olduğu gibi) ve dışarıda yaptığı

---

⁷² Lee, C.E. & Kube, C., 2019. Chaos in Syria, Washington after Trump call with Erdogan unleashed Turkish military. *NBC News* [online], 08.10.2019 <https://www.nbcnews.com/politics/national-security/chaos-syria-washington-after-trump-call-erdogan-unleashed-turkish-military-n1063516> [erişim tarihi 28.08.2020].

hatalar (Yemen örneğinde olduğu gibi), Veliiaht Prens Bin Selman'ı zorlamaktadır. Bu da Suudi Arabistan'ın ilerleyen süreçte bölge politikalarını etkileyecektir.

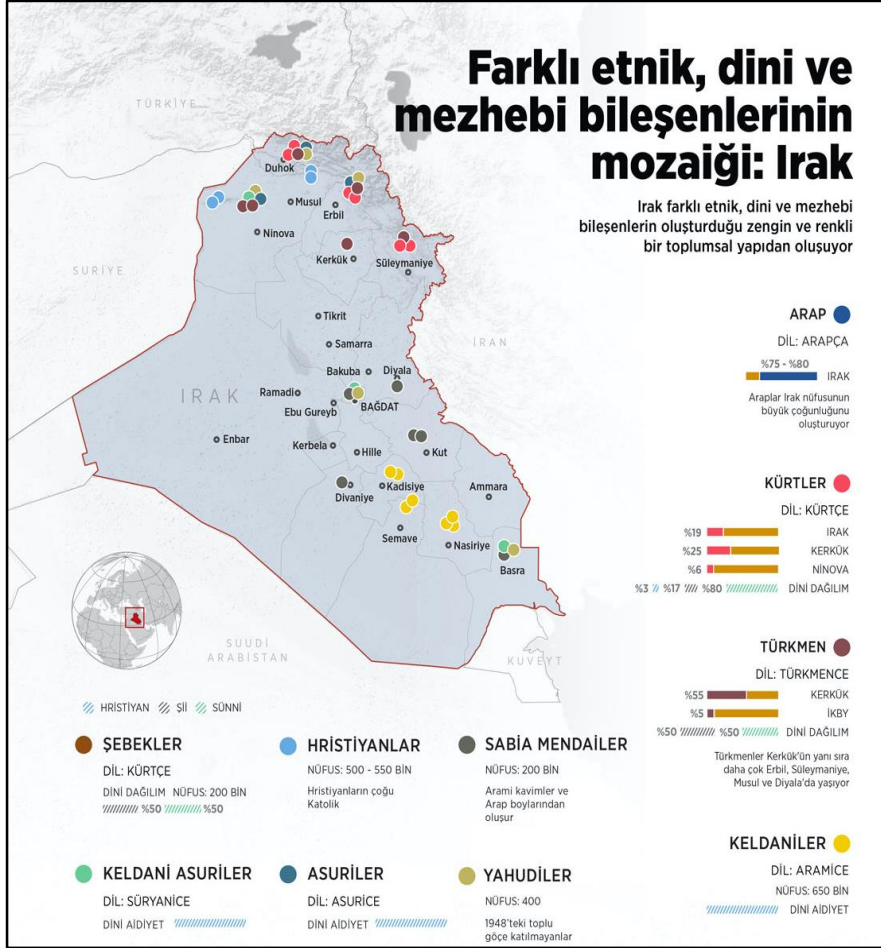
4.8 SONUÇ

Suriye üzerinde tüm tarafların mücadele alanlarına bakıldığında, ülkede hiç kimse kendi çıkarlarına aykırı bir yapı istememekte ve kendi menfaat mücadelesini vermektedir. Bu anlamda, İran ve Suudi Arabistan'ın mücadelesine geri dönecek olursak, İran son dönemde ABD'nin ağır baskısı altında, bölgedeki gücünü kaybetmek istememektedir. Irak, Suriye ve Lübnan eksenini bir ve tek görmekte ve bu koridorun kırılmasını istememektedir. Bunun bölgedeki gücünü olumsuz etkileyeceğini düşünen İran, mücadelesini ülkedeki Şii milisler üzerinden yürütmektedir. Suudi Arabistan da her zaman olduğu gibi, İran bölgede etkin olmaya başladıktan sonra harekete geçmiş bir güç olarak, İran'ın bölgede daha fazla nüfuz kazanmasını istememektedir. 2011 yılında Arap Baharı başladıktan kısa bir süre sonra koltuğu sallanan Nusayrî Beşar Esad ise Suriye'nin geleceğindeki yerini koruyacak gibi görünmektedir. (BM çerçevesindeki Cenevre çözümleri Esad'ın geleceğini metinlerde belirsiz bırakmışsa da Rusya Soçi süreciyle Esad'ı yine masaya oturtmuştur.) İran'ın ardından Rusya'nın da desteği ile ayakta kalmış Beşar Esad'ın Tahran ile irtibatını koparmayacağını, geçmişte IŞİD ve HAMAS gibi örgütlerle çıkarları gündeme geldiğinde işbirliği yaptığı gibi, ileride koltuğunu korumak için her türlü işbirliğine gidebileceğini ve bunun mezhepsel temelde olmayacağını söylemek yanlış olmaz. Ancak bundan sonra bir bölünme söz konusu olacaksa, o zaman Esad'ın "Alevi toplumunun haklarını garanti altına almak için" çabalayacağını da son söz olarak söylemek gerekmektedir.

5. IRAK

Irak ile ilgili yazılan her makale, her tez aynı cümle ile başlar: “Irak Ortadoğu’nun bir minyatürüdür.” Bunun sebebi elbette, Ortadoğu’da var olan tüm etnik ve mezhepsel yapıların Irak toprakları içinde yer almasıdır. Irak’ın 2019 yılındaki tahmini nüfusu 39,4 milyondur.⁷³ Irak’ta son resmi nüfus sayımı 1997 yılında yapılmıştır ancak 2005’te yapılan gayri resmi sayım sonucu verileri ülke nüfusunun 27,9 milyon olduğunu göstermektedir. Irak Planlama Bakanlığı 2015 verilerini 36 milyon, 2017 yılında Irak Merkezi Sayım Kurumu ise bu veriyi 37,1 milyon olarak açıklamıştır.⁷⁴

Şekil 5.1: Farklı Etnik, Dini ve Mezhebi Bileşenlerin Mozaïği: Irak

⁷³ TRADING ECONOMICS, 2019. Iraq Population 1960-2019 Data | 2020-2022 Forecast. <https://tradingeconomics.com/iraq/population>. [erişim tarihi 30.08.2020].

⁷⁴ Ramadan, Y., A., A., 2019. Farklı Etnik, Dini ve Mezhebi Bileşenlerin Mozaïği: Irak. *Anadolu Ajansı* [online], 11.11.2019. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/16162> [erişim tarihi 30.08.2020].

Kaynak: Ramadan, Y., A., A., 2019. Farklı Etnik, Dini ve Mezhebi Bileşenlerin Mozaïği: Irak. *Anadolu Ajansı* [online], 11.11.2019. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/16162> [erişim tarihi 30.08.2020].

Dünya Bankası tahminlerine göre ise nüfusun 2020 yılında 38,8 milyona ulaşması beklenmektedir. Etnik dağılıma bakıldığında Araplar nüfusun %75-80'ini, Kürtler %15-20'sini, Türkmen-Yezidi gibi topluluklarla beraber ülkenin geri kalanları ise nüfusun %5'ini oluşturmaktadır. Dini ve mezhepsel dağılım ise şöyledir: Müslümanlar toplumun %95-98'ini oluştururken, bunun %64-69'u Şîî, %29-34'ü Sünnî'dir.⁷⁵

Irak, Ortadoğu'daki diğer ülkeler gibi kendi girişimleriyle kurulan bir devlet olmamış, İngilizlerin çizdiği haritaların bir sonucu olarak 1.Dünya Savaşı sonrası kurulmuştur. Bugün Irak'ta gördüğümüz Şîî-Sünnî-Kürt dağılımının temeli Osmanlı dönemine dayanmaktadır. Osmanlı himayesi altında, kuzeyde Sünnî ve Şîî Kürtler, orta kesimde Sünnî Araplar ile Şîî Arapların bir karşımı vardır (Folk 2007, s. 6). 19'uncu yüzyılın başlarında Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerinin birleşimiyle oluşturulan Irak'ta mezhep gerilimleri ise çok daha önceki dönemlere, Osmanlı-Safevî hatta Ümevî-Abbâsîler'e dayanır (Abbas 2017, s. 80). Irak kurulduktan sonra batılı güçlerin ülkede söz sahibi olmasını istemeyen gruplar ayaklanmaya devam etmiştir ve bu gerilimlerin düşürülmesi için ülkenin başına Kral Faysal geçirilmiştir (Daban & Daban 2018, s. 87).

5.1 SADDAM'IN HEDEFİNDEKİ İKİ GRUP

Irak'ta 1968 darbesiyle Saddam döneminin yolu açılmıştır. Tıpkı Suriye'de Hafız Esad ve ona bağlı grupların yükseldiği gibi, Irak'ta da Saddam Baas iktidarının kodlarını öğrenmiş, özellikle güvenlik bürokrasisine hakimiyeti sonrası, 1970'lerde Parti'nin arkasındaki isim olmuştur ve 1979'da ülkenin başına geçmiştir. Sünnî bir lider olan Saddam Hüseyin döneminde ülkedeki iki grup Sünnîlerle kıyasla dezavantajlı duruma gelmiş, hatta ilerleyen dönemlerde vahşi katliamların hedefi olmuştur.

---

⁷⁵ *The World Factbook - Iraq*, 2020. Washington DC: Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html> [erişim tarihi 30.08.2020].

Bu gruplardan ilki, Arap Birliği fikrini hayata geçirmek için Saddam Hüseyin'in sert politikalar altında ezdiği Kürtler'dir. Kürtler, Saddam Hüseyin'in yaratmak istediği bu birliğe dahil olmayı reddetmiştir ve karşılığında Irak Devlet Başkanı'nın önce kendilerini dışlayan ardından toplumsal olarak ötekileştiren politikasıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu politikalar ilerleyen yıllarda bir zulme dönüşmüş, Irak ordusu, "Ayrılıki söylem ve Kürt milliyetçiliği"ni savunan Kürtlerin yaşadığı bölgelere operasyonlar yapmıştır (Demirtaş 2019, s. 66). Ancak hiç kuşkusuz Saddam Hüseyin'in bu ezici operasyonlarının en serti Halepçe Katliamı olmuştur. Kimyasal silah da kullanılan bu operasyon Kürt toplumunda derin yaralar açmıştır.⁷⁶ Bu operasyonların önemli bir sebebi de Kürtlerin yaşadığı bölgelerde nüfusu ve siyasal söylemleri kontrol altına alıp, Kürtlerin o bölgedeki özellikle de Kerkük'teki petrol kaynakları üzerindeki hak iddiasını ortadan kaldırmaktır(Cleveland 2008, s. 454). Saddam Hüseyin'in Kuzey bölgesini Araplaştırmak istemesinin en önemli sebebi de Kuzeydeki ama özellikle de Kerkük'teki petrol kaynaklarıdır (Demirtaş 2019, s. 75).

Saddam Hüseyin'in görev süresi için dezavantajlı duruma düşen ikinci grup, İngilizlerin yarattığı yapıda ekonomik ve siyasal olarak kendilerine nüfuslarıyla doğru orantılı yer bulamamış şiiler'dir. 1979 İran Devrimi'nin hemen öncesinde ülkedeki şiî nüfus ayaklanmış, dini açıdan kutsal Kerbelâ ve Nefes şehirlerinde protestolar düzenlemiştir. Bu yükselen ses, Saddam Hüseyin'i göreve geldikten sonra rahatsız etmiş, bu endişe Saddam'ı önce İran ile ilişkilerini koparma noktasına getirecek ardından da İran ile 1980'de 8 yıl sürecek bir savaşa sürüklemiştir. O savaşta bölgenin iki önemli enerji lkesi Sünnî Irak ile şiî İran, karşılıklı saldırılarla birbirlerinin petrol noktalarına zarar vermiştir (Cleveland 2008, ss. 462-463). Savaş Irak ekonomisinin yara almasından sonra bir ateşkes ile sonlandırılmıştır

8 yıl süren Irak-İran Savaşı, bir önceki bölümde anlattığımız gibi, Tahran ve şam arasında muazzam bir yakınlaşma yaratmış, buna karşılık Tahran ve Riyad'ı iki ayrı uca itmiştir. Zaten 1979 Devrimi ile zarar gören ilişkiler, Irak-İran savaşı sonrası Suudi Arabistan'ın

---

⁷⁶ etin, R., 2019. Halepçe Katliamı'nı belgeleyen Ramazan ztrk: 'Halepçe'de kullanılan silahlar soyun devamını da yok etti'. *Hâlâ Gazeteciyiz.net* [online], 19.03.2019. <https://halagazeteciyiz.net/2019/03/19/halepce-katliamini-belgeleyen-ramazan-ozturk-halepcede-kullanilan-silahlar-soyun-devamini-da-yok-etti/> [erişim tarihi 30.08.2020].

izlediği politikalar yüzünden, tamiri daha da zor bir döneme girmiştir (Özev 2016, s. 89). Sadece Irak-İran savaşı değil, Irak'ın 1990-1992 yıllarında Kuveyt'i işgal sürecinde, ABD'nin Suudi Arabistan'ı üst olarak kullanması da Riyad-Tahran hattını derin krize sokmuştur (Yılmaz 2011, s. 59).

5.2 11 EYLÜL SONRASI DEĞİŞEN DÜZEN

11 Eylül 2001'de terör örgütü El-Kaide bağlantılı 19 hava korsanı, ABD'nin New York kentindeki Dünya Ticaret Merkezi kulelerini ve Savunma Bakanlığı Pentagon'u hedef almış ve tarihin en büyük terör saldırılarından birini gerçekleştirmiştir. ABD, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sırasında, Sovyetlerin gücünü zayıflatmak için destek verdiği mücahitler tarafından, hem de kendi anakarasında vurulmuştur (Kurt 2019, s. 393).⁷⁷ Bu saldırı sonrası Ortadoğu bölgesi geri dönülmez bir sürecin içine girmiştir.

ABD'nin o dönem Başkanı olan George W. Bush, saldırılardan yaklaşık 1 ay sonra 7 Ekim 2001'de "El Kaide unsurlarını barındırdığı" gerekçesiyle Afganistan'a operasyon başlatmıştır. Ancak ABD, o dönem operasyonunu Afganistan ile sınırlı tutmak istememiş, Irak'a dönük saldırı planlarını da görüşmeye başlamıştır.⁷⁸ ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve ABD Merkez Kuvvetler Komutanı Tommy Fransk, "Irak'ın 500 bin askerle işgali ve sonrasında kontrol edilmesi" için hazırlanan plan çerçevesinde, Washington yönetiminin Irak'ı işgali için gerekçe aramıştır.⁷⁹ Bir yıl sonra George W. Bush Irak'ı ve İran'ı "Şer Eksenini"ne dahil etmiş,⁸⁰ ardından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu açılış konuşmasında da Irak'ın işgalini ilk kez resmi olarak dillendirmiştir.⁸¹ ABD savaşı başlatmak için Irak'ın kimyasal ve biyolojik silahlarını gerekçe göstermiş, Irak tüm iddiaları o süreçte reddetmiştir. 8 Kasım'da önce BM'den "Irak'ı silahsızlandırma" kararı

---

⁷⁷ *September 11 attacks* [online], [tarih yok]. https://en.wikipedia.org/wiki/September_11_attacks [erişim tarihi 30.08.2020].

⁷⁸ *OPLAN 1003 Major Theater War - East*, [tarih yok] Globalsecurity.org [internet], <https://www.globalsecurity.org/military/ops/oplan-1003.htm> [erişim tarihi 30.08.2020].

⁷⁹ Prados, J., 2011. *Rumsfeld Confirms Archive Analysis*. Unredacted [online], <https://unredacted.com/2011/02/08/rumsfeld-confirms-archive-analysis/> [erişim tarihi 30.08.2020].

⁸⁰ Call, R. & Graham, D., 2002. George W. Bush describes Iraq, Iran and North Korea as "axis of evil". *History* [online], 29.01.2002. <https://www.history.com/this-day-in-history/bush-describes-iraq-iran-north-korea-as-axis-of-evil> [erişim tarihi 30.08.2020].

⁸¹ The White House, 2002. President's Remarks at the United Nations General Assembly. <https://web.archive.org/web/20111026165139/http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/09/20020912-1.html> [erişim tarihi 30.08.2020].

çıkması⁸² ardından uluslararası denetçiler Irak'ın izniyle ülkede denetim yapmış ve yeterli delil bulamamış olmaması rağmen, ABD 20 Mart 2003'te 466 bin askerle Irak'ı işgal etmiştir. O işgal açık şekilde, “Şer ekseninde sayılan” İran'ı rahatsız etmiştir. Tahran bu korku ve endişe yüzünden, bundan sonraki süreçte hem siyasi partiler üzerinden uyguladığı politikalarla hem de milis güçleriyle sahada verdiği mücadele ile ABD'nin Irak'ta başarısız olması için uğraşmıştır (Kazdal 2018, s. 5).

5.3 2003 SONRASI İKİ DÜZLEMDE MÜCADELE

Irak'ın işgali ABD'yi iki açıdan zorlamıştır. İlki işgal ve sonrasında getirilen düzenin ülke içinde mezhep bilinçlerini daha da açığa çıkarmış olması ve mücadelenin de buna göre yürütülmüş olmasıdır (Ünal 2011, s. 71). İkinci sorun ise ABD'nin askeri anlamda sadece Irak ordusuyla değil, ülkedeki farklı unsurlarla da sahada karşı karşıya gelmiş olmasıdır (Lacoste 2008, s. 280).

Öncelikle ilk sorun olan siyasetteki mezhepsel mücadelenin zorluklarını anlatarak başlayalım. Irak'ta ABD'nin işgali sonrası 11 Mayıs 2003- 28 Haziran 2004 tarihleri arasında Geçici Koalisyon Yönetimi kurulmuştur. Irak Devlet Başkanlığı hem yasama hem yürütme hem de yargı konumunda bir statüye sahip olmuştur. O yapı, hazırladığı ve 2005 yılında kabul edilen Irak Anayasası ile geçmişten gelen mezhepsel farklılığı ilk kez yazılı bir metnin ruhuna sokmuştur. Buna göre Cumhurbaşkanı Kürtlerden, Başbakan Şiîlerden, Meclis Başkanı Sünnîlerden seçilecek bir sistem kurgulanmıştır. Türkiye'nin Irak Büyükelçisi Fatih Yıldız o dönem ABD'nin bu adımının arkasındaki sebebi, diğer Ortadoğu ülkelerinde olduğu gibi “eşit temsil” olarak açıklamaktadır:

Bu mezhepçi yapı 2003'e kadar geldi. Ama sonrasında bütün sistemi Sünnî, Şiî, Kürt gibi tanımlarla devleti yönetmeye kalktığımızda, bu bölünmüşlüğü ortaya çıkarıyorsunuz. ABD'liler muhassasa yani kota sistemini 'Tüm grupların bir arada kalmalarını sağlamak için kurduk' diye izah ettiler. Tabii böyle bir durumda, farkında olmadan, ülkenin bölünmesinin yolunu açmış oluyorsunuz. Aidiyetler, kimlikler üzerine tanımlanan siyasetin, gerçekte bir menfaat alanı olarak tanımlandığını görüyorsunuz. Yani bu durum, her bir muhassasanın siyasetten alacağı paya dönüşüyor (F.YILDIZ, sözlü görüşme).

⁸² United Nations Security Council, S/RES/1441 (2002), <https://www.un.org/Depts/unmovic/documents/1441.pdf> [erişim tarihi 30.08.2020].

Pay alma ve mezhepsel kimlikler üzerinden siyaset yapma iradesi, Irak'ta son 15 yılında seçimler öncesi uzun koalisyon pazarlıklarına, seçimler sonrası hükümet kurma müzakerelerine yol açmıştır. Ayrıca, merkezi yönetimin çökmesinin ardından Şiiler ilk kez kendilerine siyaset sahnesinde yer bulmuştur. Gazeteci Cengiz Çandar bu dönüşümü, "Yeni Irak iktidar denklemi, 1921'den beri ilk kez Şii-Kürt eksenine oturdu" diye tanımlamıştır (Çandar 2012, s. 264). Tahran bu süreçte sadece askeri alanda değil, Irak'ın siyasetine müdahale ederek de ABD'nin bölgedeki planlarını bozmaya çalışmıştır.

Ocak 2005 seçimleri Irak'ın işgalden sonra yapılan ilk seçimlerdir. Hiç kuşkusuz bu seçimlere damgasını vuran, Sünnî bloğun seçimleri boykot etmesidir. Sünnî siyasetçilerin de daha sonra "hata" olarak itiraf edeceği bu kararın sonuçları Çandar'ın tespitinin zeminini oluşturmuştur.⁸³ Seçimlerin sonucunda Meclis'teki 275 sandalyeden 140'ına Şiiler, 75'ine Kürtler oturmuştur. Sünnîler ise kendilerine sadece 6 sandalyelik yer açabilmiştir. Sünnî nüfusun ağırlıklı yaşadığı kentlerde seçime katılım oranı %2'lere kadar düşmüştür. Sünnîler bu boykot kararının gerekçesini "Şiî etkisinin ülkede ve siyasette artan etkisi" olarak açıklamıştır. Ancak Sünnî gruplar, bu yolla zemin kaybedeceklerini düşünmüş ve aynı yıl anayasa referandumu ve o anayasa kabulü sonrası Aralık ayında yapılan kalıcı parlamento için seçimlerine katılma kararı almıştır. On bir ay sonra bu kez hem seçime daha fazla katılım göstermiş hem de Sünnî siyasetçiler parlamentoda daha fazla temsil edilebilmek için yarışmıştır. Sünnîler yeni parlamentoda 44 sandalyeye kadar ulaşmış, Şiiler 128 sandalye, Kürtler ise 53 sandalye kazanmıştır.⁸⁴ Büyükelçi Yıldız'ın bahsettiği siyasette kota sistemi üzerinden yürütülen pay mücadelesi hükümet kurma çalışmalarında da kendisini göstermiştir. Irak'ta seçim sonrası hükümetler en erken 3 ay sonra kurulabilmiştir.⁸⁵ Irak'ta Şiilerin siyasetteki asıl güçlü etkisi ise Mart 2010'daki seçimlerden sonra oluşmuştur. Bu süreçte İran'ın Irak'taki temel hedefi, Maliki'nin başında olduğu Dava Partisi'ni ve ülkenin önemli diğer iki Şiî partisi Irak İslam Yüksek Konseyi ve Sadr hareketini bir araya getirmek ve bu yolla Şiilerin Irak

---

⁸³ Neuman, B & White, J., 2005. Iraq's Sunnis Play the Election Card. *The Washington Institute* [online], 13.12.2005 <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/iraqs-sunnis-play-the-election-card> [erişim tarihi 30.08.2020].

⁸⁴ *December 2005 Iraqi parliamentary election* [online], [tarih yok]. https://en.wikipedia.org/wiki/December_2005_Iraqi_parliamentary_election [erişim tarihi 30.08.2020].

⁸⁵ *Hürriyet*, 2005. Irak hükümeti nihayet kuruldu. [online], 28.04.2005. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/irak-hukumeti-nihayet-kuruldu-315214> [erişim tarihi 30.08.2020].

siyasetinde etkisini arttırmak olmuştur (Ali ve Diğ. 2011, s. 3). Geçmişi Lübnan'a uzanan Mukteda Es-Sadr, Saddam tarafından idam edilen babasının da mirasıyla Şîî gruplar üzerinde büyük etkisi olan bir dini figür olmuştur. ABD'nin bölgedeki işgaline karşı çıkmış, 2004 yılında kurduğu Mehdi Ordusuyla Necef, Basra gibi Şîî kentlerinde ABD ve koalisyon güçlerine büyük zarar vermiştir. Hatta o dönemde ABD Sadr'ı "Irak'ın güvenliğine en büyük tehdit" olarak tanımlamış, Sadr'ın yakalanması için büyük çaba sarfetmiştir. Eylemlerine devam eden Sadr son olarak Necef'te yaşanan büyük katliamın ardından Dini Lider Ali Sistani'nin de devreye girmesiyle geri çekilmiş, ABD'nin büyük operasyonları öncesinde ülkeden ayrılmıştır. 2007-2011 yılları arasında İran'da yaşamış ardından yeniden Irak'a dönmüştür. Hem silahlı gücüyle hem de 2011 sonrası siyasetteki etkisiyle, Mukteda Es-Sadr Irak için önemli bir figür olmuştur.⁸⁶

Irak İslam Yüksek Konseyi de ülkedeki Şîîler için önemli bir aile olan El-Hekim'lerin kurduğu bir yapıydı. Bu yapının İran ile bağı 1980'lere kadar gitmekte, savaş sürecinde İran'ın destekleriyle kurulduğu bilinmektedir. Ayrıca El-Hekim ailesinin üyelerinin Kum'da eğitim aldıkları da belirtilmektedir. İran'ın bu grupları biraraya getirerek, siyasi olarak nüfuzunu arttırmak istediği açıktır (Korkmaz 2016, ss. 2-4).

Tahran siyasetin yanısıra diplomasi alanını da sağlam tutmuş, Bağdat, Basra, Kerbelâ, Erbil ve Süleymaniye'ye atadığı diplomatlarla politikaların takibini yapabilmiştir. Örneğin, ABD'nin Irak'taki komutanı David Petraeus, İran'ın 2007 yılında Irak'a gönderdiği Hasan Kazemi Kumi'nin Kudüs Gücü üyesi olduğunu iddia etmiştir.⁸⁷

2006 yılında Irak'ta siyaset sahnesine Başbakan olarak çıkan Şîî siyasetçi Nuri El Malikî için de burada ayrı bir parantez açmamız gerekmektedir. Iraklı doğumlu bir Şîî siyasetçi olan El-Maliki, Saddam döneminde yürüttüğü politikalar yüzünden baskı altında kalmış, hakkında verilen idam cezası yüzünden 24 yıllık sürgün hayatına başlamıştır. 1980'lerde ülkeyi terk etmiş, ilk olarak Suriye'ye gitmiş, daha sonra sürgün hayatının sekiz yılını

⁸⁶ BBC NEWS, Profile: Moqtada Sadr, 10.01.2012 <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12135160> [erişim tarihi 30.08.2020].

⁸⁷ Majidyar, A., 2017. Middle East Institute Tehran's Controversial Ambassador Pick Sign of I.R.G.C.'s Expanding Influence in Iraq. *Middle East Institute* [online], 08.04.2017. <https://www.mei.edu/publications/tehrans-controversial-ambassador-pick-sign-irgcs-expanding-influence-iraq> [erişim tarihi 30.08.2020].

geçirdiği İran'da, İranlı yetkililerle önemli kanallar açmış, bu süreçte Dava Partisi'nin silahlı kanadını da geliştirmiştir.⁸⁸ ,

İran ve Suriye ile yakın ilişkileri olan Maliki, ABD işgali sonrası, Saddam tehdidinin ülkeden yok olmasıyla tekrar Irak'a dönmüş ve siyaset sahnesine çıkmıştır. Maliki, 2006 yılından sonra Başbakan olarak Tahran'ın yörüngesinde hareket etmiş ve onun politikalarını uygulamıştır.

Büyükelçi Yıldız Maliki dönemini “*Nuri El Maliki'den önce ülkede İran-ABD dengesi oturtulmaya çalışılıyordu; ama Maliki döneminde o denge İran'a doğru kaydı.*” (F.YILDIZ, sözlü görüşme) sözleriyle anlatmaktadır. Ancak Büyükelçi Yıldız, yine de Maliki döneminde bir denge politikası izlendiğini, bunun da ABD ile İran arasındaki zımni anlaşmaya dayandığını vurgulamaktadır:

Maliki'den sonraki isim Haydar El-İbadi döneminde ibre biraz ABD'ye kaydığında, bunun sonuçlarının yarattığı krizleri gördük. Son Başbakanlardan Adil Abdülmehdi, gönlü her daim ne tarafta yattığı belli olan bir isimdi, ama net şekilde hiçbir zaman tavrını oluşturamadığı için gitti. İran'a meyledemeyen bir noktada liderlik sergileyemedi. Haydar El-İbadi DAESH ile mücadelenin en önemli ismiydi. Bu mücadeleyi o dengeyi muhafaza ederek verdi. Bir yandan Haşdi Şabi (DK not: İleride anlatılacaktır) gibi bir unsuru dengede tutup, diğer taraftan Uluslararası Koalisyonu biraraya getirebilen bir irade sergiledi. İran'da da ABD'de de “Bu dengeyi tutabilecek Başbakanlar” konusunda bir centilmenlik anlaşması var. Bu Nuri El Maliki'de de vardı (F.YILDIZ, sözlü görüşme).

Maliki ilk zamanlarda o dengeyi kurmuş olsa da özellikle ABD bölgeden çekildikten sonra, Sünnî siyasetçiler üzerinde kurduğu baskıyı artmıştır. Sünnî Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi gibi isimler de dahil, pek çok Sünnî siyasetçi hakkında yakalama kararları çıkartmıştır. (Zengin 2013, ss. 184-185). Nuri El Maliki'nin korumalarının Sünnî siyasetçilere yapılan saldırılarda yer almaları da Başbakan'ın bizzat süreçleri yönettiği algısı yaratmıştır. Daha sonra pek çok kesim Maliki'den rahatsızlık duyunca, Nisan 2012'de Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani, Meclis Başkanı Usama Nuceyfi ve

---

⁸⁸Nouri al-Maliki [online], [tarih yok]. https://en.wikipedia.org/wiki/Nouri_al-Maliki [erişim tarihi 30.08.2020].

hatta Şii liderler Sadr ve Ammar El-Hekim ile Erbil’de yapılan görüşmede, Maliki’ye süre verilmesi, bu sürede Irak Başbakanı’nın tansiyonu düşürücü adımlar atmaması halinde hükümetinin Parlamentoda düşürülmesini kararlaştırmıştır. Ancak Kürt bir isim olan Talabani daha sonra bu anlaşmayı bozmuştur. O dönemde Ankara’da “Talabani’nin İran’dan gelen telkinle bu adımı attığı” konuşulmuştur. Maliki’nin, Nusayrî Beşar Esad’a, Arap Baharı sürecinde destek vermesi, hatta Suriye’ye giden silahlar için kara ve hava sahasını açması da İran eksenli politikalarının bir sorunu olarak yorumlanmıştır (Zengin 2013, ss. 189-192). Bu sert politikalar daha sonra ülkede IŞİD’in doğuşuna ve ona karşılık Şîi Haşdi Şabî’nin örgütlenmesine yol açmıştır (Gök ve Diğ. 2018, s. 48). (Bir sonraki bölümde anlatılacaktır)

5.4 IRAK’TA IŞİD DOĞUYOR

ABD ordusunun işgalden sonra zorlandığı ikinci alan, sahadaki güvenlik konusudur. Çünkü ABD sadece siyasal kurumları değil, ordu yapısını da Baas unsurlarından temizlemeye çalışmıştır (Al-Sadoun & Alaca 2020, s. 4). O süreçte yaklaşık 230 binlik bir askeri grubun tasfiye edildiği belirtilmektedir (Kurt 2019, s. 411). Bu adımdan sonra Washington yönetimi Paul Bremer Başkanlığı’nda Ağustos 2003’te Ulusal Muhafız Kuvvetleri diye yeni bir yapı kurmuştur (Al-Sadoun & Alaca 2020, s. 7).

ABD işgali tepki çekmişken, bir de üstüne Sünnî Baas düzeninin sistemden kopartılıp atılması, direniş eylemlerini başlatmıştır. ABD Ocak 2004-Eylül 2005 tarihleri arasında Irak sahasında büyük bir direniş ile karşılaşmıştır. Sadece 2004 Ağustos ayında ülkedeki aylık saldırı sayısı 2900’dür. Örneğin, 2005 yılının en kanlı haftalarından biri olan 4 Kasım haftasında saldırılar bir önceki haftaya göre yüzde 12 artmış ve haftalık 647’ye ulaşmıştır. Bunların önemli bir bölümü ABD ve koalisyon askerlerine dönük olmuştur. (Cordesman 2006, ss. 32-33). Öldürülen askerlerin %59’u başkent Bağdat ve Al Anbar gibi Sünnî nüfusun ağırlıklı olduğu bölgelerdir (Cordesman 2006, s.ii). Sünnî direnişçiler sadece işgalci gördükleri ABD ordusu askerlerine değil, onlarla iş birliği yaptıkları

gerekçesiyle Şîileri ve yeni oluşturulan Irak ordusu unsurlarını da hedef almışlardır (İnat 2005, s. 58).⁸⁹

Bu saldırılar Şîî kesimde büyük tepkiye sebep olduğu için bir süre sonra çatışmalar Şîîler ve Sünnîler arasında yaşanmaya başlamıştır (İnat 2005, s. 60). Özellikle 22 Şubat 2006 yılında Iraklı Şîîler için kutsal bir mekân olan İmam El-Askeri Türbesi bombalandıktan sonra ülkede adeta Sünnî-Şîî çatışması başlamıştır (Al-Sadoun & Alaca 2020, s. 7). Bütün bu gelişmeler üzerine ABD 2007’de yeni Irak stratejisini uygulayacağını açıklamış ve 20 bin 500 ek asker gönderme kararı almıştır. ABD, 2008’de SOFA anlaşmasıyla Irak’tan askerlerini çekene kadar da ülkede çatışmalar sürmüştür.⁹⁰ ABD ülkeden çıktıktan sonra da bu kez Şîî Başbakan Nuri El Maliki’nin yukarıda değindiğimiz sert politikaları, Şîîlerin siyasette etkin güce kavuşmaları da Sünnî örgütler için ayrı bir motivasyon kaynağı olmuş ve IŞİD ülkede etki kazanmaya başlamıştır.

5.5 IŞİD TEHDİDİ HAŞDİ ŞABİ’Yİ YARATİYOR

ABD’nin 2003’teki Irak işgalinden sonra ordudaki Sünnî Baasçı yapıları temizlemesinin yarattığı çatışma ortamını önceki bölümde anlatmıştık. Irak Lideri Saddam Hüseyin’in devrilmesinden sonra ülkede merkezi hükümet kontrolünün çöktüğüne, dahası siyasette mezhepsel mücadelenin başladığına da değinmiştik. Bu istikrarsızlık ortamı, IŞİD gibi örgütlerin Irak sahasında var olmasına yol açmıştır. Aslında IŞİD’in ortaya çıkışı, sadece bu istikrarsız ortamın değil, ABD’nin geçmişten gelen hatalarının da bir sonucudur. Bu kapsamda ilk hata, Sovyetler Birliği’nin Afganistan’ı işgali sırasında ABD’nin SSCB’nin gücünü kırmak için bölgedeki mücahitlere verdiği destektir. O dönemde desteklenen mücahitlerden biri de, daha sonra El-Kaide’nin Afganistan sınırındaki kampta görev almış, ülkedeki önemli El-Kaide kamplarında daha sonra yöneticiliğe getirdiği Ebu

---

⁸⁹ İnat, K., 2005. Irak 2005. *Ortadoğu Yıllığı*.

https://www.ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/02_irak_2005.pdf [erişim tarihi 30.08.2020].

⁹⁰ Agreement Between the United States of America and the Republic of Iraq on the Withdrawal of United States Forces from Iraq and the Organization of Their Activities during Their Temporary Presence in Iraq, 17.11.2008,

https://graphics8.nytimes.com/packages/pdf/world/20081119_SOFA_FINAL_AGREED_TEXT.pdf [erişim tarihi 30.08.2020].

Musab Ez-Zerkaviydi. ABD'nin ikinci hatası, Ez-Zerkavi ve onunla birlikte olan isimlerin Afganistan'dan çıkmasına sebep olacaktır. ABD'nin Afganistan'ı işgali sırasında bu örgütlerin bölgeden ayrılarak Irak'a yerleşmesi, daha sonra da ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali, bu örgütleri tepkisel eylemlere itmiştir. ABD'nin bu anlamda yaptığı son hata ise -ikincisinin bir nedeni olarak kabul edilir- geçici yönetim sırasında bu mücahitleri Irak'ta aynı hapishanelerde tutmaktır ve bu yolla IŞİD'in fikir olarak doğmasına zemin hazırlamaktır (Kurt 2019, ss. 393-419). Önce Tevhid ve Cihad Örgütü, ardından Irak El-Kaidesi ve son olarak IŞİD adı altında savaşacak Ebu Musab Ez-Zerkavi'nin de bu hapishanelerden birinde olduğu bilinmektedir (Gök ve Diğ. 2018, s. 47). IŞİD'in Haziran 2014'te, bir gecede Musul'u işgal etmesi, Irak Başbakanı Nuri El Maliki'nin kontrol ettiği ordunun bir gecede kenti IŞİD'e bırakması büyük tepkilere sebep olmuş, dahası Irak ordusunun 10 yıl geçmesine rağmen hala etkisiz olduğunu göstermiştir. Hatta o dönem Türkiye'nin Musul Konsolosluğu'nun basılması ve IŞİD militanlarının Türk diplomatlarını rehin alabilmesi de Türkiye ile Irak arasında bir krize yol açmıştır. IŞİD'in Irak'ta ilerlemeye başlamasının ardından⁹¹ ülkenin önde gelen Şîi liderlerinden Ali Sistani bir çağrı yapmış, büyük çoğunluğu Şîi gruplar IŞİD'e karşı harekete geçmiştir. Bu yapılar tek bir çatı altında birleşmiş ve Haşdi Şabi'yi oluşturmuştur. (Gök ve Diğ. 2018, s. 49). Örgütün geçmişi Irak-İran savaşına kadar gitse de Sistani'nin çağrısı ile Sünni grupların da Haşdi Şabi'ye destek verdiği bilinmektedir (Caner 2020, s. 19). Bedir Örgütü, Ketaib Hizbullah, Horasan Tugayları gibi İran'ın da desteklediği 10'a yakın örgüt Haşdi Şabi çatısının altına girmiş ve 140 bine varan askeri gücüyle IŞİD'e karşı mücadele vermişlerdir (Gök ve Diğ. 2018, ss. 51-53). Büyükelçi Yıldız, Haşdi Şabi'nin bu süre zarfında Irak yapılanması içinde kendine bir yer açtığını anlatmaktadır:

Haşdi Şabi, IŞİD tehdidi ortadan kalktığı noktada, kendine var edebileceği yeni alanlar yaratıyor. Ekonomi o alanlardan biri. Kendine ait ekonomik yapıları var. Sınır ticaretinin kontrolünden, bazı vilayetlerde örneğin bir çarşının işletilmesine kadar pek çok alanda etkin olduklarını görüyorsunuz. Irak'ta işsizlik gibi sorunlar var olduğu için güvenlik alanı hala en fazla istihdam sağlanan alanlardan biri. Baas rejimi dağıtılınca, iyi yetişmiş savaşçılar işsiz kalmıştı. Şimdi Haşdi Şabi aslında aynı potansiyeli taşıyor. İran bir yandan bu alanı görüyor ama devlet de bir şekilde bu yapıyı kontrol altına almaya çalışıyor (F. YILDIZ, sözlü görüşme).

⁹¹ Gilsinan, K., 2015. How ISIS Territory Has Changed Since the U.S. Bombing Campaign Began. *The Atlantic* [online], 11.09.2015. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2015/09/isis-territory-map-us-campaign/404776/> [erişim tarihi 30.08.2020].

Özetle, Haşdi Şabi Irak'ta IŞİD'e karşı verdiği mücadele ile ülkede kendine yer açmış ve bu durum Irak Merkezi Hükümeti'ni yapıyı görmezden gelemeceği bir noktaya taşımıştır. Ancak bu grubun "Güvenlik Reformu" tartışmalarında önemli bir sorun olarak masada durduğu da bilinmektedir. Haşdi Şabi'yi hükümete bağlı, hükümetten maaşını alan, hükümetin kontrol ettiği bir yapıya dönüştürme gayreti, Irak'ta güvenlik tartışmalarının başlıca konusudur. Ancak buna karşılık, İran'ın Haşdi Şabi'nin böyle bir yapıya dönüştürülmesine izin vermesi pek mümkün görünmemektedir (F.YILDIZ, sözlü görüşme). Bu anlamda İran'ın Haşdi Şabi üzerinden Irak'ta yürüttüğü operasyonlarının, Ocak ayında ABD operasyonu ile Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani ve Ebu Mehdi El-Mühendis'in öldürülmesinden sonra nasıl şekilleneceği ise henüz belirsizdir. Bu saldırının İran'a önemli bir darbe vurduğunu düşünenler olduğu gibi, İran'ın kurduğu politikanın bu kayıplarla sekteye uğramayacağını söyleyenler de çoğunluktadır. Ayrıca Irak Parlamentosu'nun bu operasyonlar sonrasında yaptığı toplantıda, hali hazırda sayıları beş bin civarında olduğu tahmin edilen ABD güçlerinin ülkeden çıkarılması da Güvenlik stratejinin geleceği açısından önemli bir başlıktır (Al-Sadoon 2020, s. 65). Bu arada 2017'de o dönem Irak'ın Başbakan'ı olan Haydar El-İbadi, IŞİD'i yendiklerini açıklamış olsa da 2020 yılına gelindiğinde örgütün hala 18 bin militanla özellikle kuzey bölgelerinde varlık gösterdiği de bilinmektedir (Çalışkan 2020a, s. 37).

5.6 SUUDİ ARABİSTAN'IN EN BÜYÜK KORKUSU

Suudi Arabistan'ın 2003 sonrası Irak'taki pozisyonuna gelecek olursak, Riyad "ABD'nin Irak'ın işgaliyle bölgede pandoranın kutusunu açtığını" düşünmektedir. 1980'lerden bu yana Saddam Hüseyin ile çekişme içinde olsa da Irak'ta oluşabilecek bir istikrarsızlıktan çekinmektedir. Bu endişe birkaç başlık altında toplanmaktadır. Bunlardan ilki geçmişte İngilizlerin baskısı altında istediğini alamayan Şii çoğunluğun siyasette etkin olmasıdır. İkincisi, Irak ordusunun içindeki Sünnî unsurların bir kalemde silinmesidir. Riyad, o dönem ABD'nin bu politikasına net şekilde karşı çıkmıştır. Bu anlamda 2004 yılında ABD'ye sunduğu "Arap-İslam Ordusu" fikrinin reddedilmesi de Riyad'da hayal kırıklığı yaratmıştır. Suudi Arabistan, Irak içinde artabilecek Şii nüfuzun, kendi içinde yaşayan Şii azınlığa da cesaret vermesinden çekinmiştir. Ancak diğer taraftan Irak'ın istikrara

kavuşması, demokratik bir ülke olmasının yanı başında yaratacağı sorunun da farkındadır. Bölgede demokratik bir Irak'ın daha sonra kendi içinde bazı talepleri gündeme getireceğinin bilincinde olan Suudi Arabistan, özellikle Irak'ın yeniden yapılandırması, mali olarak desteklenmesi gibi fikirlerine de süreç içinde uzak durmuştur. Tüm bu çekincelerine rağmen, ABD ile ilişkilerini bozmamış, petrol fiyatlarının düşüşü yüzünden bütçesinde sıkıntılar yaşasa da o dönem yapılan donörler toplantılarında Irak'a gereken desteği vermiştir. 2004 yılında yapılan stratejik anlaşma da Washington-Riyad hattını korumuştur (McMillan 2006, ss. 1-14).⁹² Suudi Arabistan'ın, ülkede yükselen Şîi etkisinden rahatsız olmasına karşılık, Irak işgali sürecinde, Katar, Bahreyn ya da BAE'nin yaptığı gibi, Sünnî yapılanmalara mali ya da farklı bir kaynak aktarmamıştır. (Üst Düzey Türk Yetkili, sözlü görüşme).

5.7 MEZHEPLERİ AŞAN GERÇEK: EKONOMİK KRİZ

Irak'ta ABD işgalinin sonrasında yaşanan istikrarsızlık, sağlam bir merkezi hükümetin yokluğuna sebep olmuş ve bu da yıllar içinde Irak'ın toparlanmasına engel olmuştur. Irak Merkezi Hükümeti, yıllar içinde kötüleşen ekonomiye, işsizliğe, yoksulluğa çare bulamamıştır. Siyasilerin yolsuzluk iddiaları da halkta öfke biriktirmiştir. Dünya Bankası'nın 2018 Irak raporuna göre ülkede enflasyon %15,4 işsizlik oranı %7,9'dur. Her yüz gençten on altısı da işsizdir.⁹³ Gayri resmi rakamlara göre ise bu oranın %40'ları bulunduğu tahmin edilmektedir. Temiz suya ulaşma ve elektrik kesintileri de halkta tepkiye sebep olmuştur. Ekonomideki bu kötü tablo Ekim 2019'da protesto gösterilerinin temel sebebi olmuştur. Ancak bu protestoları ilginç kılan, ağırlıklı olarak Basra, Kut, Amara, Necef gibi Şîi nüfusun yoğun olduğu şehirlerde cereyan etmesidir. Şîi Başbakan Adil Abdülmehdi o dönemde görevdeyken, protestocuların öfkesini dindirmek için üç milyar dolarlık paket açıklamış ancak bu eylemleri sonlandırmamıştır. Protestoların ekonomik boyutu kadar, İran'a dönük olması da ilginçtir. Zira göstericilerin sloganlarında, İran'ın

---

⁹² McMillan, J., 2006. US Institute of Peace- Special Report: Saudi Arabia and Iraq: Oil, Religion, and an Enduring Rivalry. US Institute of Peace. <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep12465.pdf> [erişim tarihi 30.08.2020].

⁹³Worldbank, 2020. Iraq | Data. [online] https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=IRQ [erişim tarihi 30.08.2020].

ülke içindeki nüfuzuna dönük rahatsızlık da vardır. Belirli şehirlerde İran konsoloslukları önünde yapılan eylemler de bunun kanıtıdır.⁹⁴ İran'ın Irak ve Lübnan'da eş zamanlı yürüyen protesto gösterilerinden endişe ettiği de bir gerçektir. Yıllar içinde Irak'ta kurmaya çalıştığı siyasal ve ekonomik sistemin çökmesini istememektedir. Büyükelçi Yıldız, protestolarla ilgili “*İnsanların kaygısı mezhep değil, daha iyi bir yaşam kaygısı.*” Yorumunu yapmaktadır. Özetle, son dönemde Şii'lerin, Irak'taki Şii yönetimleri protesto etmesi, mevzu bahis ekonomik sıkıntılar olunca, toplulukları mezhep bağlılığından koparmaktadır.

5.8 BÜYÜK GÜÇLERİN IRAK HESAPLARI

ABD, Irak'ı işgalinden sonra, bir bataklığa saplandığını düşündüğü için Eski Başkan Barack Obama döneminde askerlerini çekme kararı almıştır. Ancak IŞİD ile mücadele kapsamında 5 bin civarında ABD askeri halen bölgededir. ABD Başkanı Donald Trump bu askerleri de ülkesine geri döndürmek istediğini her fırsatta söylemektedir. Trump, Ağustos ayı içinde Irak'ın yeni Başbakanı Kazımi ile yaptığı görüşmede bu sayının düşürüleceğini açıklamıştır.⁹⁵ Ancak Trump yönetiminin ikilemi, hem askerlerini çekmek istemesi hem de İran'ın bölgede nüfuzunun artmasını istememesidir. Nükleer kriz yüzünden İran'a ardı ardına sert yaptırım kararları alan Trump'ın gelecek süreçte İran'ı daha fazla köşeye sıkıştırmak isteyeceği söylenebilir. Üzerinde ağır ekonomik baskı olan İran'ınsa, Ortadoğu coğrafyasında hareket alanının daralması, Irak'ta da dengelerin değişme ihtimalini gündeme getirebilir. Ancak burada yine ABD seçimleri önemli olacaktır.

---

⁹⁴ Alshamary M., 2019. Iraqi protesters are mostly Shiit and this identity is shaping how they protest. The Washington Post [online], 14.12.2019. <https://www.washingtonpost.com/politics/2019/12/14/iraqi-protesters-are-mostly-shiite-this-identity-is-shaping-how-they-protest/> [erişim tarihi 30.08.2020].

⁹⁵ Shane, L., 2020 Trump vows US troops in Iraq will return home soon. *Military Times* [online], Ağustos. <https://www.militarytimes.com/news/pentagon-congress/2020/08/20/trump-vows-us-troops-in-iraq-will-return-home-soon/> [erişim tarihi 30.08.2020].

Rusya ve Çin ise Irak'taki varlığını ekonomik işbirlikleri üzerinden sürdürmektedir. Rusya'nın dev enerji şirketleri Irak'ın kuzeyinde Bölgesel Yönetim ile 20 milyar dolara varan yatırım anlaşmaları yapmıştır.⁹⁶

Çin ise ağırlıklı olarak enerji ve inşaat yatırımlarıyla Irak ile ilişkilerini geliştirmek istemektedir. Güneyde Basra bölgesinde inşa edilecek petrol rafinerisinin yanı sıra, ülkenin farklı bölgelerinde kurulan elektrik santralleriyle de Irak'ın elektrik açığını gidermektedir. Çin ayrıca dünyanın en büyük petrol üreticilerinden biri olan Irak'tan 2018'de 22 milyar dolarlık petrol almıştır (Çalışkan 2020b, ss. 89-91). Bu yolla Irak ekonomisini de ayakta tutmaya çalışan Pekin yönetimi, gelecek yıllarda da devam ettirmek istemektedir. Bu kapsamda 2 yıl önce Bağdat ve Pekin'in bir dizi anlaşma imzaladığı bilinmektedir. Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in önemli bir hedefi de Irak'ı "Tek Yol Tek Kuşak" projesine dahil etmektir.⁹⁷

Son olarak Türkiye'nin Irak ile ilişkilerine bakıldığında, geçmişte özellikle de Nuri El Malîki döneminde gergin süreçler yaşanmıştır. Malîki sonrasında göreve gelen her yeni Başbakan ile yeni bir sayfa açan Ankara, Bağdat ile ilişkilerini iyileştirmeye çalışsa da, iki ülke arasındaki en büyük sorun PKK ile mücadeledir. Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine devam eden operasyonları hem Irak Merkezi Yönetimi hem de Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi'ni rahatsız etmektedir. Geçtiğimiz yıllarda Kuzey Bölgesi ile enerji üzerinden sorunsuz ilişkiler yürüten Ankara, bu momentumu Kuzey'in Bağımsızlık Referandumu sürecinde kaybetmiştir. İlişkiler yeniden tesis edilmeye çalışılsa da PKK masada bir sorun olarak durmaya devam etmektedir ve yakın süreçte bu sorunun bitmesi de beklenmemektedir.

---

⁹⁶ Watkins, S., 2020. Russia To Expand Influence In Iraq's Oil Heartland. *Oil Price* [online], 27.05.2020 <https://oilprice.com/Energy/Energy-General/Russia-To-Expand-Influence-In-Iraqs-Oil-Heartland.html> [erişim tarihi 30.08.2020].

⁹⁷ en-Neşmi, F., 2019. Irak ve Çin arasında 8 anlaşma imzalandı. *Şarkul Avsat* [online], 24.09.2019. <https://turkish.aawsat.com/home/article/1916811/%E2%80%8Bbirak-ve-çin-arasında-8-anlaşma-imzalandı> [erişim tarihi 30.08.2020].

5.9 SONUÇ

ABD, Irak'ta 2003 yılında başlattığı işgalle ülkede hali hazırda hassas olan dengeleri sarsmıştır. O işgal, ülkenin hem mezhepsel farklılıklarını bir çatışma alanına dönüştürmüş, hem de bu mezhepsel düzen Irak Anayasası'nın ruhuna işlenmiştir. 2003 yılında oluşturulan bu zemin sonrası, Sünnîlerin sistemden dışlanması, Şîîlerin etkisini artırmış, bu artan etkinin zaman zaman Başbakanların diktatörlüğüne dönüştüğü dönemlerde ise Sünnîler ve Şîîler arasında çatışmaların yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Özellikle güvenlik alanında yaratılan boşluğu, İran'ın milis güçleriyle doldurması ülkede Tahran'ın etkisini artırmış, Suudi Arabistan'ın bundan hoşnut olmasa bile Irak'taki gruplara müdahalede çekimser kalması, ülkede gücün İran'a kaymasına yol açmıştır. Özetle Sünnî ve Şîîler arasında 2003 sonrasında yaşananlar, bir sebep değil sonuçtur. Yani bu çatışmalar mezhep gerekçesiyle başlamamış, ancak bozulan düzende mücadele mezhepler üzerinden yürümüştür. Bu mücadele de yeni siyasi sistemde, güç kazanma yarışına dönüşmüştür.

İran'ın Irak üzerindeki etkisini artırması, uluslararası toplum ve bölgedeki Sünnî açısından “Şii Hilâli” kaygılarını artırmıştır. Ancak burada yine mezhepsel farklılık bir sebep değil sonuçtur. Özellikle Suudi Arabistan'ın rahatsızlığı Lübnan'dan sonra İran'ın Irak'ta da güçlenmesidir. İran'ın Tahran-Akdeniz koridoruna bir ülkeyi daha eklemiş olması, güç mücadelesinde Riyad'ı geriye düşürmüştür. Buna mukabil, İran'ın son 10 yılda her alanda Irak'ı domine etmesi, bu etkiyi bir bütün halinde Lübnan'da ve Suriye'de de sürdürmesi zaman içerisinde Şîîlerin tarihi merkezi kabul edilen Irak'taki Şîîleri yönetimleri rahatsız etmeye başlamıştır.

Son olarak Irak'ın geleceği ile ilgili en büyük soru hali hazırda fiili olarak üçe bölünmüş ülkenin, resmen üç parçaya bölünüp bölünmeyeceğidir. Bu bölünmenin bir mezhepsel bölünme olup olmayacağı da bir başka sorudur. Bu soruların kısa vadede cevabı yakın geçmişte Kuzey Irak Bölgesi'nde verilmiştir. 2017 yılında Mesut Barzani liderliğindeki Kürdistan Bölgesi'nin “Bağımsızlık referandumuna giderken” aldığı risk belki de ülkedeki Şîî ve Sünnîlere cesaret vermiştir; ancak referandumdan “Bağımsızlık” kararı çıkmasına rağmen, uluslararası toplumun Kürt Bölgesini ittiği yalnızlık ve aldığı yaptırım kararları, hiç kuşkusuz Şîî ve Sünnîlerin de cesaretlerini kırmıştır. Bu girişim, Irak'ın

mezhepsel düzlemde üç küçük ülkeye ayrılması ihtimalini kısa vadede yok etmiştir. Bunun orta ve uzun vadede olup olamayacağı ise ABD-İran ve bölge ülkelerinin yaşayacağı gelişmelere bağlıdır. Hiç kuşku yok ki burada belirleyici olan Iraklı grupların taleplerinden çok uluslararası güçlerin süreçleri nasıl yöneteceği.

6. YEMEN

Ortadoğu’da son dönemde İran ve Suudi Arabistan arasındaki çekişmenin bir diğer ayağı Yemen’dir. Arap Yarımadası’nda Aden Körfezi’nin kıyısında, kuzeyde Suudi Arabistan, doğuda Umman ile komşu olan Yemen, coğrafi konumu itibariyle, Suudi Arabistan’ın arka bahçesi olarak kabul edilir. Sınır komşusu olması sebebiyle, Suudi Arabistan için hayati önemdedir. İran ise coğrafi olarak uzak olmasına rağmen Yemen’deki Şîi unsurlar ve geçmişten gelen irtibatı sebebiyle Yemen’e kayıtsız değildir. Ancak İran’ın, özellikle 2011 yılında Yemen’de başlayan Arap Baharı sonrası ülkede etkisi giderek artmıştır. Yemen’in dini ve mezhepsel nüfusunu oluşturan grupların kendine has özellikleri, İran’ın ülkede tam anlamıyla bir hakimiyet kurmasına engel olmaktadır. Diğer taraftan Suudi Arabistan’ın da son 10 yılda Yemen sahasında attığı yanlış adımlar, Tahran’ın Riyad’ın arka bahçesinde hiç beklemediği bir nüfuz elde etmesine katkı sağlamıştır.

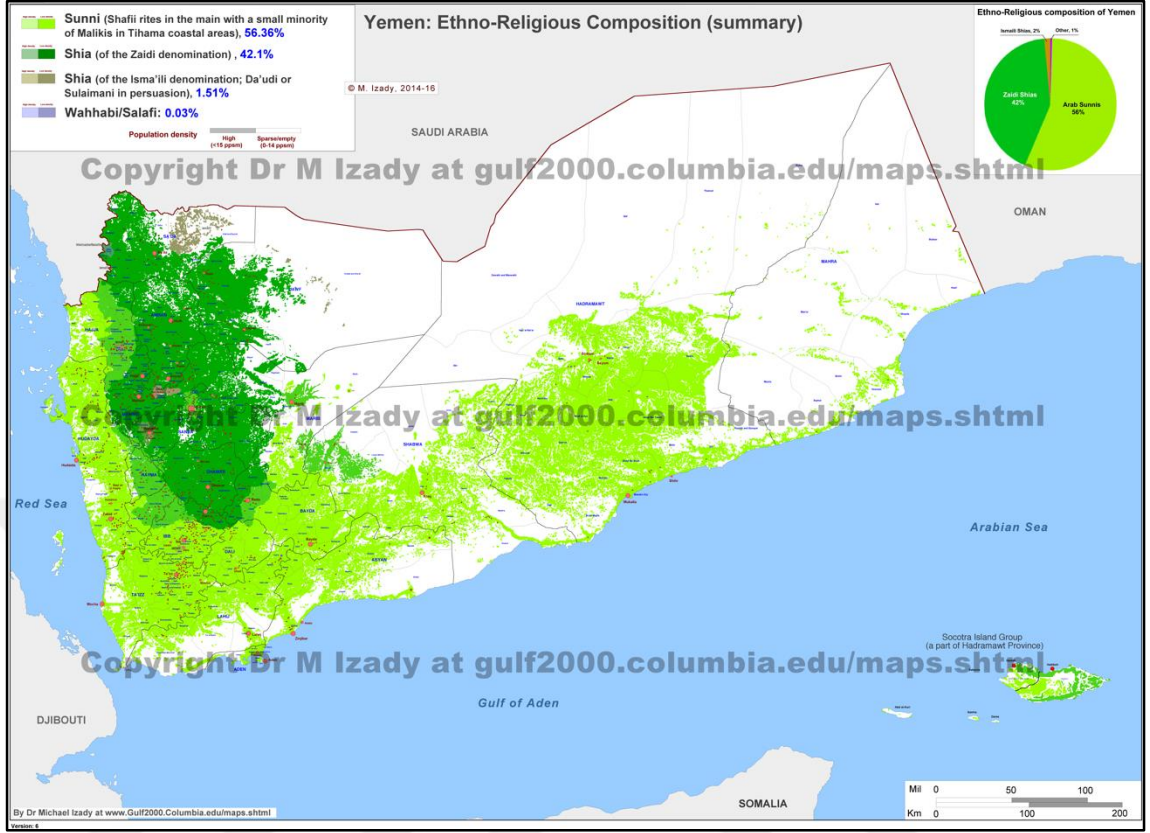
1990 yılına kadar Kuzey (Yemen Arap Cumhuriyeti) ve Güney (Demokratik Halk Cumhuriyeti) olarak ikiye bölünmüş Yemen, 1990 yılında birleşmiştir. Yemen’deki 29,8 milyon nüfusun %99’u Müslüman’dır. Ülkede son dönemde resmi nüfus sayımı yapılmadığı için, tahmini rakamlara göre mezhep dağılımı şu şekildedir: ABD Dışişleri Bakanlığı’nın “Uluslararası Dini Özgürlükler 2019” Raporuna göre, Yemen’deki Sünnîler’in oranı %55, Şîîler’in oranı ise %45’tir.⁹⁸ Bugüne kadar Yemen’in dini dağılımı ile ilgili yapılmış en kapsamlı çalışma ise Dr. Izady’nin “Gulf2000” projesi için hazırladığı haritadır. Buna göre, çoğunluğu Şâfiî ve çok az da Malikî kolundan olan Sünnîler nüfusun %56,36’sını, Vehhâbî/Selefi kolundan olan Sünnîler ise %0.03’ünü oluşturmaktadır. Şîîliğin bir kolu olarak kabul edilen Zeydîler %42,1 iken, yine Şîîliğin İsmâîlî kolundan gelmekte olan Dürzî ya da Süleymanîler %1,51’idir.⁹⁹

---

⁹⁸ United States Department of State Office of International Religious Freedom, Yemen 2019 International Religious Freedom Report, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/05/YEMEN-2019-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf>, [erişim tarihi 23.08.2020], s.2.

⁹⁹ Izady, M., Yemen: Ethno-Religious Composition Summary, [online], New York, Columbia University, https://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Yemen_Ethno_Religious_summary_1g.png. [erişim tarihi 23.08.2020].

Şekil 6.1: Yemen'in Etnik ve Dini Kompozisyonu

Kaynak: Izady, M., Yemen: Ethno-Religious Composition Summary, [online], New York, Columbia University, https://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Yemen_Ethno_Religious_summary_1g.png. [erişim tarihi 23.08.2020].

6.1 ON İKİ İMAM ŞİİLİĞİNDEN FARKLI BİR KOL: ZEYDİLİK

Yemen'deki siyasi mücadeleyi, o mücadeledeki tarafları, yerel halkın yapısını anlatmak için Zeydiliğe ayrı bir parantez açmamız gerekmektedir.

Zeydilik, Şiiliğin bir kolu olarak kabul edilen, Ali ve Fatıma soyundan gelen, Zeyd b. Ali taraftarlığı olarak nitelendirilir. 680 yılında gerçekleşen Kerbela katliamında Hüseyin b. Ali ve yakın akrabalarının öldürülmesinden sonra Ali oğullarından Emevîlere karşı ilk isyan eden kişi Zeyd b. Ali'dir (Gökalp 2006, ss. 32-33).

Zeydilik çok önemli noktalarda On İki İmam Şiiliği yani İmâmiyye Şiiliğinden ayrılmaktadır. Zeydiler, Şii inancında "Beşinci" olarak da bilinir. Bu durum, Hz. Ali'nin beşinci torununun Zeyd olduğu inancından gelmektedir. Ancak On İki İmam Şiiliğinde beşinci İmam, Zeyd'in kardeşi Muhammed El Bakır olarak kabul edilir. Bu farklılık,

İran'ın çoğunluğunu oluşturduğu İmâmiyye Şiîlerinden Yemen Şiîlerini yani Zeydîleri ayırmaktadır.¹⁰⁰

On İki İmam Şiîliği ile Zeydîlik arasındaki diğer farkları Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara 6 Temmuz 2011'de 'Ortadoğu'da Mezhepler ve İslami Hareketler' başlıklı konuşmasında şöyle anlatmaktadır:

Mehdi inançları yoktur. Fıkıhta Hanefiliğe çok yakındırlar. Kendilerine Şii değil, Zeydi derler. Onların Şiîliği, Hz. Ali ve Hz. Fatıma soyundan olan insanların haksızlık karşısında susmayarak tebliğ yapmalarına, tebliğ sonuç vermezse silaha sarılarak idareyi zorla devralmalarına ve zulüm sistemine son verip adil bir sistem kurmalarına dayanan bir Şiîliktir (Büyükkara 2014, s. 467).

Zeydîler, inanışlarındaki bu ruh sebebiyle, tarihte Yemen'i kontrol eden hemen hemen bütün devletler dönemlerinde isyanları başlatan grup olmuştur. Eyyübîler, Tahirîler, Memlûklular ve ardından da Osmanlıların Yemen'i yönettiği dönemlerde, Zeydîler isyan eden grupların başında gelmiştir (Gökalp 2006, s. 167).

Zeydî taraftarları daha çok Yemen'de yaşamakta ve Zeydîler, dünyadaki 70 milyon Şiî nüfusun %8'ini oluşturmaktadır.¹⁰¹ Zeydîler'in Yemen'deki dağılımına bakıldığında %40'ı kuzey bölgelerinde yaşamaktadır. Ülke geneline dağılan oran ise %25 civarındadır (Büyükkara 2014, s. 468). Zeydîler'in önemli bölümünün kuzey bölgelerinde yaşaması, onları Suudi Arabistan'ın gözünde sınırındaki tehdit yapmaktadır.

6.2 YEMEN'DEKİ GÜÇLER VE MEZHEPLERİ

Yemen'de 33 yıl iktidarda kalmış, Yemen Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı (daha önce de 1978-1990 arasında Kuzey Yemen'in Cumhurbaşkanı) olan Ali Abdullah Salih Zeydî'dir. 1958'de Kuzey Yemen Askeri Güçlerine katılan Salih, 24 Haziran 1978'de Başkan Ahmad El-Ghashmi'nin öldürülmesinden sonra Başkanlık Konseyi üyeliğine ve Genelkurmay Başkan Yardımcılığı'na atanmıştır. 17 Temmuz 1978'de de Yemen Arap

¹⁰⁰ Glenn, C., 2015. Who are Yemen's Houthis? [online], 29.04.2015, Wilson Center, <https://www.wilsoncenter.org/article/who-are-yemens-houthis> [erişim tarihi 23.08.2020].

¹⁰¹ A.e.

Cumhuriyeti'nin (Kuzey Yemen'in) Devlet Başkanlığı'na seçilmiştir.¹⁰² 2011 yılında başlayan Arap Baharı'na kadar da ülkeyi yönetmiştir. Sonrasında Körfez İşbirliği Konseyi'nin baskıları ile görevi bıraktığını açıklamış, ülkede bir geçiş hükümetinin kurulmasına izin vermiş, ancak köşesine çekilmemiştir. 2012 yılına kadar perde arkasında mücadelesini yürüttükten sonra, Yemen'deki en büyük Zeydî grup Hutiler tarafından öldürülmüştür.¹⁰³ (Ali Abdullah Salih'in profili ve izlediği politikalar, tezimizin Arap Baharı bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.)

Yemen'deki en büyük Zeydî grup Hutilerdir. 1990'ların başında dini öğreti ve gençlik hareketi olarak kurulan hareketin adının Huti olması, liderinin isminden gelmektedir. Yapı hakkında iki kitap yazmış, Sana Üniversitesi profesörü Ahmed Addaghashi, "Gençlik Forumu" olarak kurulan yapının ilerleyen süreçlerde iki ana akım etrafında şekillendiğini; bunlardan ilkinin "Şîî mezhebinin mirasına bağlı kalmak için çalışanlar", diğerinin ise "Daha açık görüşlere sahip kişilerden" oluştuğunu anlatmaktadır.¹⁰⁴ Ülkenin kuzeyinde dağlık bölgelerde yaşayan aşiretin lideri Hüseyin Bedreddin El-Huti, hareketi, Yemen'de 33 yıl iktidarda kalmış, Arap Baharı ile devrilmiş Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'e karşı kurmuştur. 2011-2016 yılları arasında Yemen'de görev yapan Türkiye'nin Eski Sana Büyükelçisi olan Fazlı Çorman, bu süre zarfında tanıdığı Hutileri şu sözlerle anlatmaktadır:

Hutilerin en temel özelliği Yemen'in dağlık bölgelerinde kendilerini son derece bağımsız hissetmeleri ve kendilerini Yemen'in asıl sahipleri olduklarına inanmalarıdır. O bölgenin insanının en önemli özelliği, bağımsızlık ruhudur. Osmanlı'ya karşı da o dönemde Huti adıyla değil ama Zeydi isyanı diye bildiğimiz isyanları hep bu bölgenin insanları çıkarmıştır. Çünkü onlar Sana'da veya diğer topraklardaki siyasi iktidarlara boyun eğmeyi kendilerine yediremiyorlar. Buranın sahibi biziz diyorlar.

Hutiler, Ali Abdullah Salih'in ölümüne kadar Devlet Başkanı ile mücadele etmiştir. Hutilerin kurucu lideri Hüseyin Bedrettin El-Huti 2004 yılında Salih'in emrini verdiği

---

¹⁰² Marshal Ali Abdullah Saleh President of the Republic of Yemen,

https://web.archive.org/web/20101219213256/http://presidentsaleh.gov.ye/shownews.php?lng=en&new_sctgry=2, [erişim tarihi 23.08.2020]

¹⁰³ BBC NEWS, Ali Abdullah Saleh, Yemen's former leader, killed in Sanaa, 04.12.2017,

<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42225574> [erişim tarihi 23.08.2020].

¹⁰⁴ Batati, SA., 2014. Who are the Houthis in Yemen?. *Al Jazeera*, [online] 21.08.2014,

<https://web.archive.org/web/20140823035209/http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/08/yemen-houthis-hadi-protests-201482132719818986.html> [erişim tarihi 23.08.2020].

operasyonda öldürülmüştür. Bugün hareketin lideri, oğlu Abdülmelik El-Huti'dir.¹⁰⁵ (Huti'lerin Salih ile mücadele alanlarını, ayrıca "Bağımsız ruhlarının" özellikle Arap Baharı sonrasında, İran ile ilişkilerine yansımalarını ilerleyen bölümlerde anlatacağız.)

Ülkedeki en büyük Sünni grup ise Müslüman Kardeşlerin Yemen Kolu olarak bilinen İslah Partisi'dir. 1990 yılında Abdülmecid El Zindani, Abdullah Ibn Hüseyin El-Ahmar, Ali Muhsin El-Ahmar tarafından kurulan parti, İslamcılık, Selefilik gibi ideolojik temellere oturuyordu.¹⁰⁶ İslah Partisi, Mısır Müslüman Kardeşleri'nin idolojisi ile şekillenmiştir. Partinin kurucuları arasında olan Şeyh Abdül Macid El-Zindani, 1960'ların başlarında Mısır'da üniversite eğitimi görmüş ve oradaki akımdan etkilenmiştir (Hamzawy 2009, s. 3).

Yemen'de İslah Partisi'nin iç politikasında kendisine yer açması kolay olmamıştır. (Hamzawy 2009, s. 2). İslah Partisi, Ali Abdullah Salih'in otoriter rejimi yüzünden kendisine siyasette yer açmaya ve muhalefete geçinceye kadar, Salih'in Genel Kongre Partisi ile koalisyon yapmak zorunda kalmıştır (Hamzawy 2009, s. 1).

Bir Zeydî lider ile Sünnî bir partinin bu birlikteliği 1997 yılına kadar sürmüştür. 1997-2003 yılları arasında İslah Partisi, Salih'in politikalarını eleştirmiş, muhalefet tarafına geçmiştir ama El-Ahmar gibi partinin önde gelen isimleri Salih'e perde arkasındaki desteğini kesmemiştir (Hamzawy 2009, s. 5). Partinin iktidar ve muhalefet uçlarında gidip gelen siyaseti, 1993 yılında Yemen Parlamentosu'na 63 milletvekili sokmayı başaran partinin milletvekili sayısını 1997 yılında 53'e, 2003 yılında ise 46'ya düşürmüştür. (Hamzawy 2009, s. 5-6). Bugün İslah Partisi'nin Başkanı Muhammed El-Yadum'dur.

Yemen'in iç siyasi dengeleri, İran ve Suudi Arabistan'ın nüfuz mücadelesine geçmeden önce, son olarak, ülke siyasetinde değinilmesi gereken başka bir isim, 2011'deki Arap

---

¹⁰⁵ Batati, SA., 2014. Who are the Houthis in Yemen?. *Al Jazeera*, [online] 21.08.2014, <https://web.archive.org/web/20140823035209/http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/08/yemen-houthis-hadi-protests-201482132719818986.html> [erişim tarihi 23.08.2020].

¹⁰⁶ Campbell, L., 2015. Yemen: the tribal Islamists [online], 27.08.2015, <https://web.archive.org/web/20150211073653/http://www.wilsoncenter.org/islamists/yemen-the-tribal-islamists> [erişim tarihi 23.08.2020].

Baharı sonrası, 33 yıllık Devlet Başkanı olan Ali Abdullah Salih'in istifa etmesinin ardından göreve gelen Abdurabbu Mansur El-Hadi'dir. Hadi 1994'ten 2011'e kadar Salih'in yardımcısı olarak görev yapmıştır. Kendisi de asker kökenli olan ve 1970 yılında Güney Yemen Ordusu'na katılan El-Hadi Başkan Yardımcısı olmadan önce Savunma Bakanlığı da yapmış bir isimdir.¹⁰⁷ El-Hadi, Yemen Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih, Başkanlık Sarayı'na düzenlenen saldırıda yaralandıktan sonra, 4 Haziran 2011'de Cumhurbaşkanı Vekili olarak atanmıştır. Körfez İşbirliği Konseyi'nin baskıları sonucunda, Ali Abdullah Salih'in görevi bırakmasıyla, 27 Şubat 2012'de Başkan olarak göreve başlamıştır. Ancak Yemen iç savaşının farklı bir yönde seyretmesi, Hutilerin başkent Sana'yı ele geçirmesiyle sonuçlanan gelişmelerin ardından 2015 yılında görevinden “Artık ülkeyi yönetemiyorum, görevimin amaçları işlevsiz hale gelmiştir” diyerek istifa etmiştir.¹⁰⁸¹⁰⁹ İstifa ettikten sonra, Hutiler tarafından ev hapsine alınan El-Hadi, 21 Şubat 2015'te ülkeden kaçmayı başarmıştır.¹¹⁰

6.3 YEMEN'İN İÇ SİYASİ DENGELERİ

Görüldüğü gibi, Yemen'de iki farklı mezhep, güçlü aşiretlenme yapısı olsa da ülke siyasetinde öne çıkan 4 ayrı figür ve yapılanma vardır. Ülkede etkin olan bu güçlerin Sünnî ve Şîî mezheplerine bağlı olması, mücadelenin birbirlerine karşı verildiği sonucunu doğurmamaktadır. Çünkü iç siyasi dengelerde taraflar mezhepten bağımsız karşıtlıklara ve uzlaşılara gitmiştir. Zeydî bir siyasetçi olan Ali Abdullah Salih iktidarı boyunca Zeydî Hutileri risk olarak görmüş, Hutiler de Salih'e karşı olmuştur. Zeydî Salih, ülkenin en büyük Sünnî yapılanması İslah Partisi'yle ise işbirliği yapmıştır.

---

¹⁰⁷ Saleh Successor: Low-profile Warrior. 2012, *Deccan Chronicle* [online], 22.02.2012 <https://www.pressreader.com/india/deccan-chronicle/20120221/281947424768391> [erişim tarihi 23.08.2020].

¹⁰⁸ BBC NEWS Türkçe, Yemen'de Devlet Başkanı ve Başbakan istifa etti, 22.01.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150122_yemen_istifa, [erişim tarihi 23.08.2020].

¹⁰⁹ Keating, J., 2015, Yemen's President Just Stepped Down. Now What?, [online], Slate <https://slate.com/news-and-politics/2015/01/yemen-president-abd-rabbu-mansour-hadi-just-stepped-down-in-fight-with-houthis-now-what.html> [erişim tarihi 23.08.2020].

¹¹⁰ Deutsche Welle Türkçe, Yemen lideri El Hadi başkent Sana'dan kaçtı, 21.02.2015, <https://www.dw.com/tr/yemen-lideri-el-hadi-baskent-sanadan-kaçtı/a-18272081> [erişim tarihi 23.08.2020].

Büyükelçi Çorman, Salih'in mezhepsel geçmişi ve iç siyasi dengeleri yönetme şeklini şöyle anlatmaktadır:

“Ali Abdullah Salih'in çok kuvvetli bir partisi var. Genel Kongre Partisi. Salih, Yemen'deki askeri ve sivil bürokrasiyi hemen hemen tümüyle elinde tutuyordu. Salih, kendisi Zeydi'dir ama hiçbir zaman Zeydîcilik yapmamıştır. Müslüman Kardeşleri asıl dayandığı güç olarak kullanmıştır. Kendi Zeydiliğini bir tarafa bırakmış, ihtiyacı olduğu yani Sünni Yemen'in büyük ölçüde desteklediği İslam Partisi'ne her zaman paye vermiştir. Onların önemli insanlarını yanında tutmuştur. Mesela ordunun en önemli kişileri arasında mutlaka Müslüman Kardeşler bağlantılı İslah Partililer vardır. Onlarla bir nevi koalisyon yapmıştır. İktidara geldiğinden beri hiçbir zaman onları dışlamamıştır, zulme uğratmamıştır. Siyasi ölçülerine göre göre bir şeyler vermiştir” (F. ÇORMAN, sözlü görüşme).

1990'larda tabanını Müslüman Kardeşlerin oluşturduğu İslah Partisi'nin, Ali Abdullah Salih ile ortaklık yapmasının sebeplerinden biri de her iki parti liderinin iyi örgütlenmiş aşiretlere sahip olması ve bu aşiretler arasında ticari ve kişisel bağlantıların olmasıdır. Bu yapılar, Yemen'in elitlerini oluşturmaktaydı. Ayrıca iki partinin de laik ideolojiyi savunan Yemen Sosyalist Partisi'ne karşı ortak mücadelede olması tarafları birleştirmektedir (Hamzawy 2009, s. 7).

Yemen iç siyasi dengelerinde, İslah Partisi, Salih'in Hutiler'e karşı yanında tutmak istediği bir güç de olmuştur. Çünkü Huti hareketinin kuruluşu, Ali Abdullah Salih'e karşı bir muhalefetti ve Zeydî Hutiler, aynı mezhepten olsalar da Salih'e hep karşı olmuşlardır. Büyükelçi Çorman, Salih ve Hutiler arasındaki ilişkiyi, *“Ali Abdullah Salih, Hutileri 33 yıllık iktidarına rakip olarak görmüştür. Hutiler ise bu süreç boyunca, Salih'in can düşmanlarıdır. Salih, Hutilere zulüm de yapmıştır”* diye anlatmaktadır (F.ÇORMAN, sözlü görüşme). Bu noktada, Salih'in 2004 yılında Hutilerin lideri Hüseyin Bedreddin El-Huti ve taraftarlarına dönük operasyonun emrini verdiğini ve El-Huti'nin o operasyonda öldürüldüğünü hatırlatalım. O tarihten sonra da (2004-2010) Yemen Güçleri ve Hutiler arasında 6 kez savaş yaşanmıştır (Boucek 2010, ss. 5-8).¹¹¹ (2011 yılında Arap Baharı başladıktan sonra Salih'in Hutileri yanına çekmeye çalıştığı ama başarılı olamadığı, 33 yıllık Devlet Başkanı'nın Hutiler tarafından öldürüldüğü de Arap Baharı bölümünde anlatılacaktır.)

¹¹¹ al-Dawsari, N., 2017. What does Ali Abdullah Saleh's death mean for Yemen?, Carnegie Middle East Center, <https://carnegie-mec.org/diwan/74916> [erişim tarihi 23.08.2020].

6.4 İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN'IN YEMEN SİYASETİNE ETKİSİ

Ortadoğu'nun en büyük Şîi ülkesi İran ile en büyük Sünnî ülkelerinden Suudi Arabistan'ın Yemen üzerindeki mücadelesine geldiğimizde, İran'ın Zeydî Hutilere organik şekilde bağlılığından, Suudi Arabistan'ın da Sünnî İslah Partisi'ne koşulsuz desteğinden bahsedilememektedir.

İran'ın, aynı mezhep çatısı altında, farklı inanışlara sahip kollarda olduğu Zeydî Hutilerle irtibatını Büyükelçisi Çorman şöyle anlatmaktadır:

“Ali Abdullah Salih bir Zeydi'ydi. Suudi uçaklarını da kullanarak, Hutilere dönük bombardıman yaptığında, Hutiler çocuklarını İran'a gönderdiler. Bugün Hutilerin lideri Abdülmelik El-Huti de genç bir çocuk olarak molla eğitimi almak üzere Kum kentinde yaşamıştır. İnsanlar Ortadoğu'da çalkantılar olduğunda Batı ülkelerine iltica ediyorlardı. Bu seçenek Hutiler için hemen hemen yok gibiydi, çünkü Hutiler çok gururludurlar. Kendilerini Yemen'in dağlarının sahibi ve Peygamber soyundan gelen temsilciler olarak görüyorlar. O yüzden bir batı ülkesine sığınmayı hem ulaşamadıkları hem de gururlarına yediremedikleri için yapmamışlar. İran'a gidip orada eğitim almayı tercih etmişler”. (F.ÇORMAN, sözlü görüşme).

1982 doğumlu Abdülmelik El-Huti ve babası, 2004'te Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'e bağlı Yemen askeri güçleri tarafından öldürülen, Huti Hareketinin kurucu lideri Şeyh Hüseyin Bedreddin El Huti'nin de bir dönem Kum şehrinde yaşadığına dair bilgiler vardır.¹¹² Abdülmelik El-Huti'nin ağabeyi Hüseyin El-Huti de aynı şekilde bir dönem İran'da yaşamıştır.¹¹³

İranlı mollalar tarafından eğitim görmüş olsalar da Hutilerin tam anlamıyla İran'a organik bağları olduğunu söylemek mümkün değildir. Sadece Salih değil, ABD'nin ve Suudi Arabistan'ın politikalarına da başkaldıran bir yapısı olan hareketin sloganının 5 mesajı vardır. “Allah Büyüktür, Amerika'ya ölüm, İsrail'e ölüm, Yahudilere lanet, İslam'a özgürlük”.¹¹⁴ Bu slogan, birebir İran Dini Liderlerinin kullandığı sloganla benzerlik taşısa

¹¹² Zimmerman, K. & Harnisch, C., 2010. Profile: al Houthi Movement. *Critical Threats*, 28.01.2010 <https://www.criticalthreats.org/analysis/profile-al-houthi-movement> [erişim tarihi 23.08.2020].

¹¹³ Aljamra, H., 2018. Abdul Malik al-Houthi: Hardliner or Hero? — Explaining the Civil War in Yemen, *Inside Arabia*, 31.08.2018 <https://insidearabia.com/abdul-malik-al-houthi-hardliner-hero-explaining-civil-war-yemen/> [erişim tarihi 23.08.2020].

¹¹⁴ Taqi, A., 2015. Houthi propaganda: following in Hizballah's footsteps, *The New Arab*, 12.04.2015, <https://english.alaraby.co.uk/english/comment/2015/4/12/houthi-propaganda-following-in-hizballahs-footsteps> [erişim tarihi 23.08.2020].

da Tahran yönetimi ile Hutiler arasında hiçbir zaman Lübnan'daki Hizbullah Örgütü ile olduğu gibi bir organik bağ olmamıştır.

“Zeydilik, Şiiliğin bir kolu olarak görülüyor ama Şiiliğe kuvvetli şekilde bağlı olan bir kolu değil. Hatta Sünniliğe ya da İslam'ın diğer kesimlerine daha yakın bir mezhep. Hutiler Zeydiliği benimsemişler ama Şii'cilik yapmıyorlardı. İran belki daha kuvvetli bir bağ isterdi, Hizbullah gibi bir yapıyı istemedikleri için kuramadılar değil, belki Hutilerdeki bağımsızlık, asilik duygusu çok kuvvetli olduğu için Hizbullah gibi olamadı. Aslında çok denediler. Ansarullah diye benzer bir isim de buldular ama kimse Hutileri böyle anlamadı. İran da aslında onları alabileceği kadar etkilemeye çalışıyor.” (F.ÇORMAN, sözlü görüşme).

Hutiler de İran'dan 2012 yılından bu yana önemli destekler alsa da kendilerinin “İran'ın vekalet savaşçısı” olarak tanımlanmasına hep karşı çıkmıştır.¹¹⁵

Büyükelçi Çorman, Hutilerin 2014'te Sana'yı ele geçirdikten sonra 12 İmam Şiiliğine mahsus özel günlerde törenler yapıldığını ancak bunun gerçek sebebinin hala bir soru işareti olduğunu anlatmaktadır:

“Benim görev süremde görmediğim bir şeydi, Zeydilerin öyle özellikleri yok. Bunu kalpten bağlılıkla mı yaptılar, yoksa İran'ın desteğini devam ettirmek için mi, bunu ölçemiyoruz ama İran'ı kullanarak, başka kimse destek vermediği için yaptıkları şeyler gibiydi” (F.ÇORMAN, sözlü görüşme).

Ülkedeki Sünnî cepheye baktığımızda da Suudi Arabistan'ın Sünnî İslah Partisi ile koşulsuz iyi ilişkileri olmadığı, Sünnîler arasında da ayrışmalar olduğunu görmekteyiz.

“O sırada benim yaptığım gözlemlerde şöyle bir şey vardı. Suudi Arabistan içinde Yemen ile ilgili iki farklı kamp vardı. Bunlardan biri Yemen'de her halükârda Müslüman Kardeşler güçlenmesin diyenlerdi. Çünkü o dönemde Mısır örneği vardı. Bu kişiler, Mısır'da Müslüman Kardeşlerin Lideri Muhammed Mursi'nin göreve gelişi gibi, Yemen'de de benzer bir durum olursa, monarşilerin sonunun gelebileceğine inanıyorlardı. Bunu beka kaygısı olarak görenler vardı. İkinci kanatta ise Müslüman Kardeşlere sıcak bakan kesimdi. Bu kişiler Müslüman Kardeşler yanlısı değildi ama, onları dışlamamalıyız, gözardı etmemeliyiz' diyen bir kanattı. Ama tabii bu kesim Suudi Arabistan'da siyasi kararları alan kesim değildi.” (F.ÇORMAN, sözlü görüşme).

İran ve Suudi Arabistan'ın Yemen'deki siyasi dengeye yaklaşımları bu şekilde seyretmekteydi. İki büyük gücün, Yemen'de verdiği mücadele hiç kuşkusuz, Arap Baharı

¹¹⁵ Hoffman, V.J. (Ed). 2019. *Making the New Middle East: Politics, Culture, and Human Rights*. Newyork: Syracuse University Press.

https://books.google.com.tr/books?id=luiCDwAAQBAJ&pg=PA59&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [erişim tarihi 23.08.2020], s. 59.

sonrasında ülkede yeni siyasal yapının oluşması ve özellikle 2013'te Hutilerin Yemen içinde ilerleyişi ile daha da keskinleşmiştir.

6.5 YEMEN'İ VURAN ARAP BAHARI

17 Aralık 2010'da başlayan Arap Baharı, Tunus, Cezayir, Lübnan, Ürdün, Moritanya, Sudan, Umman'dan sonra 2011 yılının Ocak ayında Yemen'e ulaşmıştır.¹¹⁶ Protestocular 18 Ocak'ta toplanmaya başlamış, 33 yıllık Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih hükümetine karşı büyük ilk eylemini 27 Ocak'ta başkent Sana'da yapmıştır.¹¹⁷

İşsizlik, ekonomik koşullar ve yolsuzluğa karşı başlayan protestolar karşısında Ali Abdullah Salih, Fransız Haber Ajansı AFP'ye yaptığı açıklamada "Tunus'tan Umman'a kadar uzanan olaylar ABD'nin gözetiminde İsrail tarafından yönetiliyor. Yemen sokaklarına olan sadece bir taklit girişimi, Yemen Tunus veya Mısır değil. Yemen halkı farklı bir halktır" demiştir.¹¹⁸ Bu süreçte ülkede protestolar devam etmiş, Yemen'in Dostları Grubu, Körfez İşbirliği Konseyi ve AB gibi örgütler Salih'i görevi bırakması için ikna etmeye çalışmıştır. Körfez İşbirliği Genel Sekreteri defalarca Yemen'e gitmiş, Salih'e anlaşma metnini imzalatmaya çalışmıştır (Burke 2013, ss. 12-13).

Suudi Arabistan, Salih'in gitmesi konusunda hem fikirdi ama geçiş sürecinin şeffaf ve sistemi çökertecek kadar hızlı olmamasını istemiştir. Salih, kendisine dokunulmazlık verilmesi şartıyla oluşturulan 30 günlük yol haritası çerçevesinde görevi bırakmayı ve yerini Devlet Başkan Yardımcısı Abdrabbuh Mansur El-Hadi'ye bırakmayı kabul ettiğini söylemiştir ama Salih metnin altına imzasını atmamış, bir süre daha görevde kalmıştır. 3

---

¹¹⁶ *Arap Baharı*. 2020 [online] https://tr.wikipedia.org/wiki/Arap_Baharı [erişim tarihi 24.08.2020].

¹¹⁷ Bakri, N. & Goodman, J.D., 2011. Thousands in Yemen Protest Against the Government. *New York Times* [online], 27.01.2011, <https://www.nytimes.com/2011/01/28/world/middleeast/28yemen.html>, [erişim tarihi 24.08.2020].

¹¹⁸ France24, Thousands take to Yemen's streets for new 'Day of Rage', 01.03.2011, <https://www.france24.com/en/20110301-yemen-protesters-take-streets-new-day-rage>, [erişim tarihi 24.08.2020].

Haziran 2011’de Başkanlık Sarayı’na yapılan saldırıda ağır yara alan Salih, ancak Kasım 2011’de görevi bırakmayı resmen kabul etmiş ve metni imzalamıştır.¹¹⁹¹²⁰¹²¹

“Salih’in görevden ayrılırken ki hesabı, aslında köşesine çekilmek değilmiş. Sadece taktiksel bir hareketmiş. Bunu sonradan anlıyoruz. Salih’in hesabı, 2 yıllığına görevi yardımcısı El-Hadi’ye devredip -Çünkü KİK metninde 2 yıllık bir süre vardı- geçiş sürecini tamamlayıp, tekrar kendisini başa geçirecek bir dizi taktiksel adım olduğu anlaşılıyor. Salih’in Hesabı, Hadi kişiliği ve liderlik vasıflarının olmamasıyla kontrol edebileceği biri olarak gördü”. (F.ÇORMAN, sözlü görüşme).

6.6 YEMEN FİLEN İKİYE BÖLÜNÜYOR

Abdrabbuh El-Hadi 21 Ocak 2012’de yapılan seçimlerden sonra Cumhurbaşkanı seçilmiş ama bu geçiş sürecinde ekonomik ve sosyal sorunları çözememekle suçlanmıştır. Herkes Hadi hükümetine odaklanmışken, O’nu eleştiren Hutiler ülkeyi ikiye bölünmeye götürecek ilerleyişlerine başlamıştır. Ocak 2014’te kuzeyde Saada’da Selefi savaşçıları daha sonra Amran’da Islah Hareketi’nin unsurlarını yenerek, Başkent Sana’ya kadar ulaşmıştır.¹²²

Eylül 2014’te başkent Sana’yı kuşattıktan sonra, Yemen Sana ve Aden hükümetleri olarak fiilen ikiye bölünmüş ve o gün bugündür bu bölünmüşlük devam etmiştir.

Hutilerin, çok hızlı bir şekilde başkenti ele geçirmesi, arkasındaki gizli anlaşmaları Büyükelçi Çorman şöyle anlatmaktadır:

“Ben oradaydım bizzat yaşadım. Hutilere neden kimse karşı çıkmıyor, başkent bu kadar kolay terk edilir mi diye şaşırıyorduk. Aslında Ali Abdullah Salih Hutilere karşı çıksaydı, El-Hadi hükümetinin yanında dursaydı, Hutilerin bence bir şansı olmazdı. Ama anlıyoruz ki, Salih, Hutilerle gizlice anlaşmış. Hutiler, Suudi Arabistan’ın

¹¹⁹ Bakri, N. & Goodman, J.D., 2011. Thousands in Yemen Protest Against the Government. *New York Times* [online], 27.01.2011, <https://www.nytimes.com/2011/01/28/world/middleeast/28yemen.html>, [erişim tarihi 24.08.2020].

¹²⁰ Boone, J., & Raghavan, S., 2011. Yemen’s President Saleh agrees to step down in return for immunity, *The Washington Post*, 23.04.2011 https://www.washingtonpost.com/world/yemens-president-saleh-agrees-to-step-down-in-return-for-immunity/2011/04/23/AFu59SWE_story.html [erişim tarihi 24.08.2020].

¹²¹ Finn, T., 2011. Yemen president quits after deal in Saudi Arabia, *The Guardian* [online], 23.11.2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/nov/23/yemen-president-quits?intcmp=239> [erişim tarihi 24.08.2020].

¹²² Alley, A.L., 2018. Collapse of the Houthi-Saleh Alliance and the Future of Yemen’s War. International Crisis Group [online], 11.01.2018, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/yemen/collapse-houthi-saleh-alliance-and-future-yemens-war> [erişim tarihi 24.08.2020].

kuklası olarak gördüğü El-Hadi'yi devirecekti. Salih, İran'da olduğu gibi Hutilere 'Siz dini olarak yönetimin en tepesinde olursunuz, ben de siyaseti yürütürüm. Ama aslında iki taraf da bu anlaşmadan sonra birbirini ekarte etmeyi düşünmüş. Başaran Hutiler oldu, Ali Abdullah Salih istediğini yapamadı ve sonunda öldürüldü.' (F.ÇORMAN, sözlü görüşme).

Bu süreçte Hadi hükümetinin hatası da Hutileri Islah Partisi karşısında kendisini güçlendirecek bir hareket olarak görmesi olmuştur. Hadi hükümeti ilerleyişin bir aşamasında Hutiler ile uzlaşabileceğini düşünmüştür. Islah Partisi ise Batı'nın "ülkeyi iç savaşa sürükleyen taraf" eleştirilerinden çekindiği için ilerlemeye sessiz kalmıştır (F.ÇORMAN, sözlü görüşme).

Suudi Arabistan'ın Hutilerin ilerleyişine engel olmaması ya da olamamasının sebebi ise hala belirsizliğini korumaktadır. Ortadoğu bölgesinde görev yapmış bir üst düzey Türk yetkilinin analizi ise şu yöndedir:

"Hutiler sahayı ele geçirdikten sonra Suudi Arabistan'da bir endişe başladı. Haklı veya haksız bunu İran'a bağladılar. İran tabii yardım ediyor ama tümüyle İran'ın yaptığı sanmıyorum. İran'ın Hutiler üzerindeki yardımı Suudi Arabistan'ın abarttığı kadar değil. Arap Koalisyonu orada hem denizden bir abluka uyguluyor hem de hava sahasını kontrol ediyor. Dolayısıyla İran'ın bölgeye çok rahat, karadan veya havadan bir şeyler göndermesi çok mümkün değil. Yapıyorsa küçük teknelerle yapıyordur. Orada Hutilerin kendi başına yapabildikleri bir hareket var. Hutiler savaştı bir millet. Elbette İran'dan yardım alıyorlar ama söylendiği kadar, bütün işlerin İran'ın kontrol ettiğini sanmıyorum" (Üst düzey Türk yetkili, sözlü görüşme).

İran'ın Hutilere yaptığı yardımın çerçevesi, kaçak gemilerle Eritre'ye ait adalara silah göndermek ve balıkçı tekneleriyle o silahların Yemen'e ulaştırılmasıdır. Ayrıca birçok modern silaha deniz yoluyla taşınırken el konulduğu da bilinmektedir (Alabdullah 2019, s. 50).

Büyükelçi Çorman,

"İran'ın Yemen'de kendine bu kadar alan açabilmesine kendilerinin bile şaşırıldığını düşünüyorum. İran Yemen'deki etki alanına büyük bir hazine gibi baktı. Ama ben bunun jeopolitik güç kazanmak olarak görüyorum. Mezhep burada faydalı bir alet olarak ele geliyor. Ama buna karşılık, o dönem İranlı bir milletvekili 'Lübnan, Irak, ve Suriye'den sonra şimdi Yemen'i kontrol ediyoruz' dedi. Bu Suudi Arabistan'da 'Arka bahçemize dolandılar' şeklinde bir rahatsızlık yarattı. Islah Partisi'ne karşı bir denge yaratır diye düşünen kesim, belki de bir ölçüde Hutilerin önünü açtı ama Hutiler Sana'yı ele geçirip, yavaş yavaş bir darbe ilan edince, burnumuzun dibinde bir Şii Hükümeti mi oluyor, İran'ın etkisinin arttığını görünce, telaşlanıp harekete geçtiler ama geç kaldılar." (F.ÇORMAN, sözlü görüşme).

diyerek Suudi Arabistan'ın mezhep mücadelesinden çok bir güç mücadelesi sebebiyle, 2015'teki Kararlılık operasyonuna başladığına işaret etmektedir.

Bu güç mücadelesinde mezhepler bir araç olarak kullanılmış olsa da yine de mezhepsel hassasiyetler göz ardı edilememiştir. Suudi Arabistan'ın bu anlamda en büyük çekincelerinden biri "ülkenin en önemli petrol rezervlerinin bulunduğu Katif Eyaleti'nde yaşayan, fakat Riyad tarafından siyasal ve sosyo-kültürel baskı altında tutulan Şîi nüfusun 'değişim' talebini güçlendirecek olmasıdır" (Tüysüzoğlu 2019)

22 Ocak 2015'te Devlet Başkanı El-Hadi'nin görevini gerçekleştiremediği gerekçesiyle istifa etmesi, başkenti işgal eden Hutilerin 6 Şubat 2015'te Parlamentoyu feshettiğini, ülkede bir Başkanlık Konseyi kuracaklarını ve Sünnîlerin çoğunlukta olduğu ülkeyi 2 yıl yöneteceklerini açıklaması¹²³, 26 Mart 2015'te Suudi Arabistan'ı sürece müdahil olmasına yol açmıştır. Riyad ve Körfez İşbirliği Konseyi'ne üye ülkeler ortaklaşa "Kararlılık Operasyonu"nu başlatmıştır.¹²⁴

Kararlılık operasyonu pek çok açıdan, Suudi Arabistan için bir askeri başarısızlık olmuştur. Muhtelif kaynaklarda farklı veriler olsa da Suudi Arabistan'ın binin üzerinde askerini bu operasyonda kaybettiği tahmin edilmektedir. Hutilerin askeri sözcüsü Yahya Sare, sadece Necran şehrinde 200 Suudi askerinin hayatını kaybettiğini açıklamıştır. Ayrıca, 1962 Yemen İç Savaşı'nın Suudi Arabistan'da yarattığı travma ve Velihaht Prens Muhammed Bin Selman'ın Yemen'deki operasyona dönük kişisel hırslarının da Riyad yönetiminin başarısızlığının nedenleri arasında sayılmaktadır. Velihaht Prens, yanlış hamlelerle bölgede dengenin İran nüfuzuna kaymasına sebep olmakla suçlanmaktadır (Rakipoğlu 2019, ss. 40-43). Ayrıca, Suudi Arabistan hiçbir zaman bu konuda açıklama yapmasa da Yemen Savaşı'nın Suudi Arabistan'a maliyetinin günlük 200 milyon dolara mal olduğu tahmin edilmektedir.¹²⁵

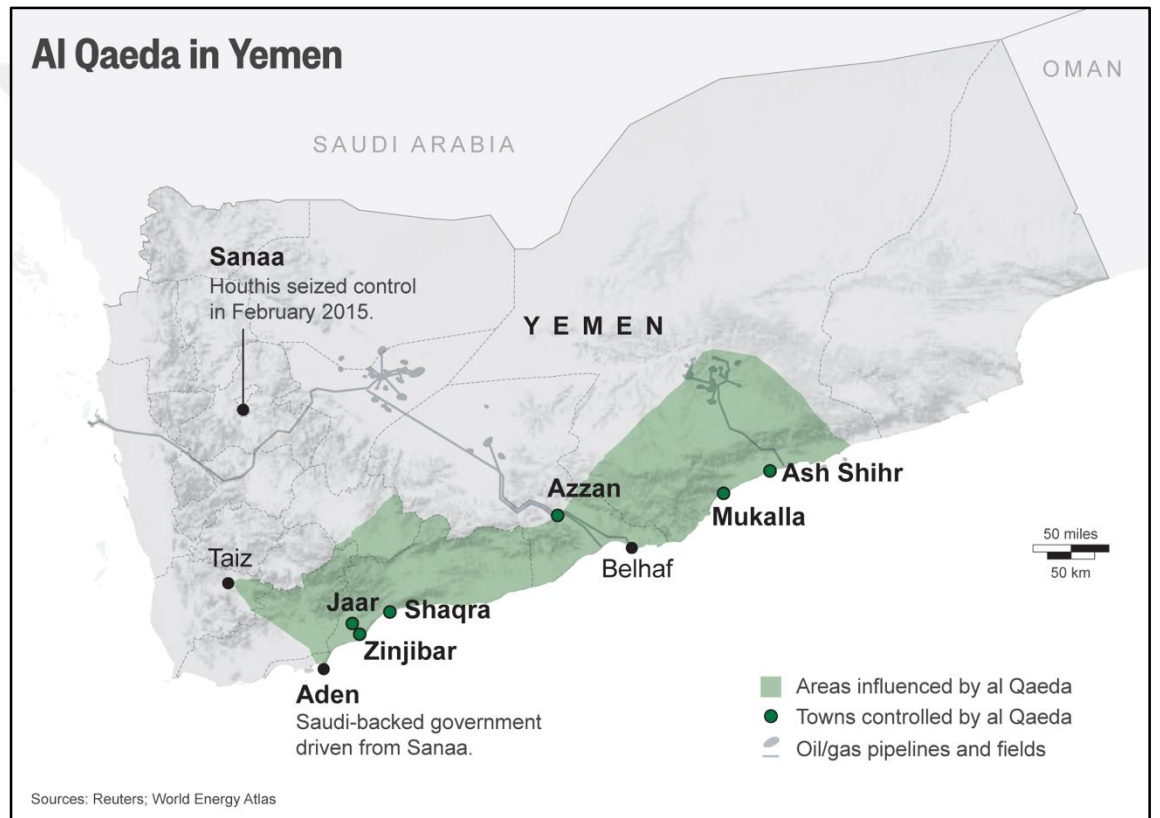
¹²³ Ghobari, M., 2015. Yemen's Houthis dissolve parliament, assume power: televised statement, *Reuters* [online] 07.02.2015, <https://www.reuters.com/article/us-yemen-crisis/yemens-houthis-dissolve-parliament-assume-power-televised-statement-idUSKBN0LA1NT20150207> [erişim tarihi 24.08.2020].

¹²⁴ Aljazeera, Saudi and Arab allies bomb Houthi positions in Yemen, 26.04.2015, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2015/03/saudi-ambassador-announces-military-operation-yemen-150325234138956.html> [erişim tarihi 24.08.2020].

¹²⁵ Ottaway, D.B., 2015. Saudi Arabia's Yemeni Quagmire, *Wilson Center Viewpoints* No. 89, Aralık 2015,

Yemen’de, merkezi hükümetin boşluğu, sosyoekonomik dönüşümler sebebiyle, terör örgütleri bu süreçte ülkede kendi varlıklarını sürdürebileceği bir yer de açmıştır.¹²⁶ ABD’nin Cibuti’deki üssünden yaptığı terörle mücadele operasyonları devam etse de¹²⁷ Hutilere odaklanan Suudi Arabistan’ın Yemen’de güçlenen El-Kaide unsurlarına dönük operasyonlarını başarısız kılmış, bu tablo El Kaide’yi petrolden pay alabilecek pazarlık noktasına kadar getirebilmiştir.¹²⁸

Şekil 6.2: El Kaide Yemen’de

https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/saudi_arabia_yemen_quag_mire.pdf, [erişim tarihi 24.08.2020].

¹²⁶ Committee on Foreign Relations US Senate, 2010. A Report to the Committee on Foreign Relations United States Senate: Al Qaeda in Yemen and Somalia: A Ticking Time Bomb, One Hundred Eleventh Congress Second Session, 21.01.2010, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CPRT-111SPRT54494/html/CPRT-111SPRT54494.htm> [erişim tarihi 24.08.2020].

¹²⁷ Turse, N., 2015. The stealth expansion of a secret U.S. drone base in Africa, *The Intercept* [online], 21.10.2015, <https://theintercept.com/2015/10/21/stealth-expansion-of-secret-us-drone-base-in-africa/> [erişim tarihi 24.08.2020].

¹²⁸ Bayoumy, Y., Browning, N., & Ghobari, M., 2016. How Saudi Arabia's war in Yemen has made al Qaeda stronger – and richer. *Reuters* [online], 08.04.2016, <https://www.reuters.com/investigates/special-report/yemen-aqap/> [erişim tarihi 24.08.2020].

(Kaynak: Reuters, 2016. World Energy Atlas, <https://www.reuters.com/investigates/special-report/yemen-aqap/> [erişim tarihi 24.08.2020])

6.7 DÜNYA YEMEN’İ NASIL İZLİYOR?

Yukarıda sebeplerini saydığımız bu tablo, önümüzdeki süreçte tarafları masaya oturtma konusundaki en önemli zemin olacaktır. Ancak yakın vadede çözüm için bir zemin yoktur. Çünkü taraflar arasında uzun süredir yürütülen uluslararası çabalar sonuçsuz kalmıştır. BM’nin Nisan 2015’te Hutilerin ele geçirdiği bölgelerden çekilmesi ve silah bırakmasını öngören 2216 sayılı kararı uygulanamamıştır.¹²⁹ BM tarafları masaya oturtmaya çalışmış ve Aralık 2015’te geçici ateşkes için İsviçre’de görüşmelere başlamıştır. Ancak iki haftanın sonunda görüşmeler Ocak 2016’ta tıkanmıştır.¹³⁰¹³¹

Tarafların uzlaşısı için bir sonraki girişim Eylül 2018’de başlamış, ancak bu da Hutilerin masaya oturmayı reddetmesi yüzünden başarılı olamamıştır.¹³² Taraflar ancak 13 Aralık 2018’de Hudeyde’de ateşkes koşullarını belirleyen, Taiz için de taraflar arasında ortak komite kurulmasını öngören iki anlaşmayı içeren üç ayaklı Stockholm Anlaşması’na imza atabilmiştir.¹³³ Ancak Hadi hükümeti Hutileri ateşkesi ihlal etmekle suçlamış ve Stockholm Anlaşması da bir sonuca varmamıştır.¹³⁴¹³⁵ BM’nin hazırladığı bu metin, masada yeni bir diplomasi sürecine temel oluşturabilecek bir doküman olarak kalmıştır.

¹²⁹ United Nations Security Council, S/RES/2216 (2015), [https://www.undocs.org/S/RES/2216%20\(2015\)](https://www.undocs.org/S/RES/2216%20(2015)) [erişim tarihi 24.08.2020].

¹³⁰ Office of the Special Envoy of the Secretary-General For Yemen, 2015. *Yemen Peace Talks, Switzerland, December*. <https://osesgy.unmissions.org/yemen-peace-talks-switzerland-december-2015> [erişim tarihi 24.08.2020].

¹³¹ BBC NEWS, Yemen crisis: Peace talks to resume on 14 January, 20.12.2015, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35145797> [erişim tarihi 24.08.2020].

¹³² Nebehay, S., 2018. Yemen peace talks collapse in Geneva after Houthi no-show. *Reuters* [online], 08.09.2018, <https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-un/yemen-peace-talks-collapse-in-geneva-after-houthi-no-show-idUSKCN1LO08Z> [erişim tarihi 24.08.2020].

¹³³ Office of the Special Envoy of the Secretary-General For Yemen, *Full Text of the Stockholm Agreement*, 13.12.2018, <https://osesgy.unmissions.org/full-text-stockholm-agreement> [erişim tarihi 24.08.2020].

¹³⁴ Arab Center for Research and Policy Studies, *The War in Yemen: Has the Stockholm Agreement Collapsed?*. 10.01.2019, <https://www.dohainstitute.org/en/PoliticalStudies/Pages/Has-the-Stockholm-Agreement-Collapsed-in-Yemen.aspx> [erişim tarihi 24.08.2020].

¹³⁵ Salisbury, P., 2019. Five Steps to Save Yemen’s Stockholm Agreement, International Crisis Group [online], 15.01.2019, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/yemen/five-steps-save-yemens-stockholm-agreement> [erişim tarihi 24.08.2020].

6.8 ARAMCO SALDIRILARI: ABD İÇİN DÖNÜM NOKTASI

ABD, Hütilerin uzun süredir gerilimi tırmandırma politikasından rahatsızdır; ancak Washington yönetimi için dönüm noktası sayılan olay 14 Eylül 2019'da Suudi Arabistan'ın petrol şirketi Aramco'ya yapılan saldırıdır. İlk etapta Yemen'den yapıldığı düşünülen bu saldırıya ABD'nin tepkisi büyük olmuştur. Ancak daha sonra gelen açıklamalar İran'ı hedef almıştır. O dönem Dışişleri Bakanı olan Mike Pompeo, doğrudan İran'ı suçlamış¹³⁶, Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı da 21 Eylül'de açık şekilde "Saldırı Yemen'den yapılmadı, kuzeyden geldi" demiştir.¹³⁷ Aramco saldırıları, Suudi Arabistan'ın günlük 9,8 milyon varillik petrol üretimini yarı yarıya düşürmüş ve günlük üretimde 5,7 milyon varil aksamaya yol açmış, bu doğrudan petrol fiyatlarını etkilemiştir.¹³⁸ ABD bu olaydan sonra, meseleyi bir küresel enerji güvenliği ve ekonomi sorunu olarak gördüğü, İran'ın bölgede artan etkisinden rahatsız olduğu için Yemen'de Hadi hükümetine desteğini artırmıştır. Donald Trump "2017 yılında ABD'nin Yemen'de yaptığı terörle mücadele operasyonları için ayırdığı kaynağı bir önceki seneye göre üç katına çıkarmıştır (Kaşıkçı 2019, s. 59). ABD, yaptırımlar yüzünden ekonomik sıkıntı çeken Tahran'ın Yemen'deki Bab-ül Mendep Boğazı'nı kontrol etmesini ve küresel enerji-ticaret yolunu tehdit etmesini de istememektedir. Bu konunun İran'ın bölgede nüfuzunu korumak için hayati bir boyut olduğu da bilinmektedir. Bab-ül Mendep Boğazı'ndan geçen petrol miktarı 2016 yılında 4,8 milyon varildir.¹³⁹ Tüm bu verilerle,

---

¹³⁶ Hubbard B., Karasz, P., & Reed, S., 2019. Two Major Saudi Oil Installations Hit by Drone Strike, and U.S. Blames Iran, *The New York Times* [online], 14.09.2019, <https://www.nytimes.com/2019/09/14/world/middleeast/saudi-arabia-refineries-drone-attack.html> [erişim tarihi 24.08.2020].

¹³⁷ Uçar, M.N. & Okuducu, I., 2019. Iran responsible for Aramco attack, says Saudi official. *Anadolu Agency* [online], 21.09.2019, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/iran-responsible-for-aramco-attack-says-saudi-official/1590284#:~:text=Attack%20on%20Aramco%20facilities%20carried,attack%2C%20says%20Saudi%20foreign%20minister&text=Saudi%20Arabia%27s%20Minister%20of%20State,is%20responsible%20for%20Aramco%20attacks> [erişim tarihi 24.08.2020].

¹³⁸ Rasmi, A., 2019. The oil field attacks could cost Saudi Arabia hundreds of millions of dollars per day. *Quartz* [online], 14.09.2019, <https://qz.com/1710414/drone-attack-could-cost-saudi-millions-per-day-in-lost-oil-output/> [erişim tarihi 24.08.2020].

¹³⁹ U.S. Energy Information Administration, World Oil Transit Chokepoints, 2017, https://www.eia.gov/international/analysis/specialtopics/World_Oil_Transit_Chokepoints [erişim tarihi 24.08.2020].

ABD yönetimi Suudi Arabistan ile Yemen’de Hutilere karşı mücadelesini sürdürmektedir.

Bu noktada bölgede pek çok alanda ABD ve Suudi Arabistan ile birlikte hareket eden Birleşik Arap Emirlikleri’nin politikası için de bir parantez açmamız gerekmektedir. BAE, uluslararası deniz ticaretini liman yatırımlarıyla Yemen’den kontrol etmek istemektedir. Özellikle Aden Limanı ve Mocha limanına, Sokotra ve Perim adalarına da özel ilgi göstermektedir. BAE, bu amaç doğrultusunda 2000 yılında devlete ait inisiyatif olarak bilinen DP World şirketini kurmuş, bölgede liman yatırımlarını ve işletmelerini üstlenmiştir. Bu yüzden de 2019’dan bu yana iki temel çatışma hattı olarak Kuzey (Huti ve Hadi yönetimi-Suudi Arabistan arasında) ve Güney’de (Güney Yemen Geçiş Konseyi ayrılıkçıları ve Hadi yönetimi arasında) çatışmalar devam ederken (Ereli 2019, ss. 34-35), BAE Suudi Arabistan’dan farklı olarak, Güney Yemen’deki ayrılıkçı hareketleri desteklemektedir.

Rusya ise 2013’ten sonra Yemen’de yaşanan süreçlerde denge politikası izlemiştir. Hutiler 2017’de Eski Devlet Başkanı’nı öldürdüğü zaman bile hem Aden hem de Sana’da diplomatik misyonunu tutmaya devam etmiştir. Rusya’nın Güney Yemen ile, 1970’lerde Sovyetlere yakın duruşu sebebiyle, geçmiş irtibatı olsa da 1990’da ülkenin birleşmesiyle ulaşımını kaybettiği Aden’deki deniz üssüne yeniden ulaşmak için dikkatli bir politika izlemektedir.¹⁴⁰

Çin ise, siyaseten Yemen’deki sürece dahil olmamış ancak savaş sonrası Yemen’in kalkınmasına dönük yatırım projelerinde büyük rol oynamak istediği için taraflarla irtibata geçmiştir. Pekin yönetimi ayrıca, Cibuti’deki üssüyle irtibatını koparmamak için ise Hadi hükümetine yakınlığını da kaybetmek istememektedir.¹⁴¹ Bu kapsamda Temmuz

---

¹⁴⁰ Ramani, S., 2019. Russia's Strategic Balancing Act in Yemen, The Arab Gulf States Institute in Washington [online], 01.05.2019 <https://agsiw.org/russias-strategic-balancing-act-in-yemen/> [erişim tarihi 24.08.2020].

¹⁴¹ Ramani, S., 2017. China’s Role in the Yemen Crisis. *The Diplomat* [online], 11.08.2017, <https://thediplomat.com/2017/08/chinas-role-in-the-yemen-crisis/> [erişim tarihi 24.08.2020].

2017’de, 22,5 milyon doları Yemen hükümetine olmak üzere, BM Gıda Programı ve kolera salgını ile mücadele için Dünya Sağlık Örgütü’ne fonlar göndermiştir.¹⁴²

Türkiye’nin ise Osmanlı döneminden bu yana Yemen’e ilgisi hiç azalmamıştır. Yemen, Libya ile birlikte Osmanlı’nın iki ileri karakolundan biri olmuştur. Türkiye Hutilerin başkent Sana’yı ele geçirmesinden sonra meşru hükümet olan Hadi yönetimine destek vermiştir; ancak diğer taraftan BM, KİK çabalarıyla bir diyalog çerçevesinde soruna kapsayıcı bir siyasi çözüm bulunması talebini de ortaya koymuştur.¹⁴³

Huti-Hadi mücadelesinde, Hutilerin çoğunluğu Sünnî Müslüman olan Türkiye’ye karşı olması beklenirken, Büyükelçi Çorman bunun böyle olmadığını “*Türkiye’nin İran ile ilişkileri iyi olunca, Hutiler ile hiç karşı kamplarda kalmadık*” sözleriyle anlatmaktadır. (F.ÇORMAN, sözlü görüşme).

6.9 SONUÇ

Sonuç olarak, Yemen Sünnî ve Şîî nüfusu barındıran bir ülke olarak, İran ve Suudi Arabistan arasında bir mücadele alanına dönüşmüştür. Ancak yukarıda sıraladığımız şekilde güç mücadelesi başladığında tüm kesimler mezhep ayırt etmeksizin birbiriyle işbirliği yapabilmektedir. Yani mezhepsel hassasiyetler olsa da dini eğilimler, bir çıkar mücadelesi başladığında devreye girmekte ve faydalı bir araç olarak kullanılmaktadır. Bundan sonra merak edilen, Yemen’in Kuzey ve Güney olarak bölünüp, bölünmeyeceğidir. Bölgede çalışan üst düzey bir Türk yetkili Suudi Arabistan’ın, Yemen’in bölünme riski karşısındaki pozisyonunu şöyle özetliyor:

“Suudi Arabistan sınırına yakın bölgelerde Zeydiler yaşadığı için, Riyad yönetimi ülkede her zaman bütünlüğün korunmasından yanadır. Örneğin bugün Güney Yemen’deki ayrılıkçı hareketlerin, Yemen’den ayrılmak istemesi, Suudi Arabistan’a yaramıyor. Suudi Arabistan da sadece Sünnilerden oluşacak bir hükümetin gerçekçi olmadığını biliyor. Artık askerî açıdan da bu işi çözemeyeceklerini gördüler. Tabii bu

¹⁴² XINHUANET, First batch of China's emergency humanitarian aid arrives in Yemen, 14.07.2017, http://www.xinhuanet.com/english/2017-07/14/c_136442006.htm [erişim tarihi 24.08.2020].

¹⁴³ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Yemen Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yemen-siyasi-iliskileri.tr.mfa> [erişim tarihi 24.08.2020].

kadar savaştıktan sonra bir anda savaşı bırakalım diyemezler ama mutlaka bu işi masada çözmek isteyeceklerdir” (Üst düzey Türk yetkili, sözlü görüşme).

Büyükelçi Çorman da “*Suudi Arabistan Yemen ilişkilerinde anlatılagelen bir şey vardı. Suudi Kralları çocuklarına taht öğütleri verirken, ‘Yemen’e dikkat et’ derlermiş. Ne çok güçlensin ne de çok zayıflayıp istikrarsızlaşsın. O yüzden bölünmesini istemiyorlar.*” (F.ÇORMAN, sözlü görüşme) sözleriyle bu tezi güçlendirmektedir.

İran’ın bölge denklemi açısından tek çıkar noktası ise, bölgede Arap ülkeleri arasında sıkışıp kalmamak, özellikle ABD’nin nükleer program gerekçesiyle uyguladığı ağır yaptırımları altında ezilmekten kurtulmaya çalışmaktır. Tahran, bir anlamda Suudi Arabistan’ın Yemen’de yaptığı hataları fırsat bilerek, bölgede nüfuzunu kendisine kısmen yakın olan bir mezhebe ait grup ile pekiştirmek ve bugün gelinen noktada kazanımlarından vazgeçmemek istemektedir. Ancak Hutilerin Yemen’de daha da etkin hale gelip, ülkeyi bölünmeye götürmesi, İran’ın üzerinde olumsuz bir baskı yaratacaktır. Bu yüzden Tahran adımlarını gelecek süreçte dikkatli atacaktır. Tabii ülkenin, Kuzey Yemen’de Hutilerin, güneyde Geçiş Konseyi’nin, iç taraflarda ise Suudi Arabistan’a yakın Sünnî grupların ayrışarak yaşayabileceği bir noktaya gitmesi de ihtimaldir. Bu ihtimal henüz Yemen sahası için zikredilmese de uluslararası toplum o noktaya gelmeden Hutileri masaya oturtma çabasında ve soruna toprak bütünlüğü içinde çözüm arayışındadır.

7. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı Ortadoğu’da özellikle 2000 yılından sonra bölgenin dört önemli ülkesi olan Lübnan, Suriye, Irak ve Yemen’de yaşanan iç karışıklıkların, çatışmaların ve iç savaşların temelinde yatan sebebi analiz etmektir. Bugün hala cevabı aranan soru ve üzerinde tartışmaların yürüdüğü konu bu savaşların temelinde mezhep ayrışması olup olmadığıdır. Tezimde cevabını aradığım soru “Bu mücadelenin bir mezhep mücadelesi mi yoksa bölgede mezheplerin araç olarak kullanıldığı jeopolitik bir güç mücadelesi mi” olduğudur.

Bu soru aslında Hz. Muhammed’in ölümünden sonra yaşanan çekişmeler ve İslamiyet’te Şiîlik ve Sünnîlik gibi iki ana akımın ve grubun ortaya çıkmasından bu yana sorulagelmektedir. Çünkü mücadele başlarda mezhepsel bir çekişme zemininde ilerlese de özellikle imparatorluklar döneminde siyasi bir mücadeleye dönüşmüştür.

İslâmiyet’te ilk ayrışma Hz. Peygamber’in daha öldüğü gün başlamıştır. Hz. Muhammed’in halefini ilan edemeden vefat etmesi, ölümün hemen ardından yapılan Şûra’da önce Hz. Ebubekir, sonrasında da önce Hz. Ömer, sonra Hz. Osman’ın seçilmesi, Hz. Muhammed tarafından İslâm’a ilk kazandırılan ilk isim olan Hz. Ali’nin o zamana kadar seçilmemiş olması, O’nun taraftarlarının gönlünde “İslam liderliğinden mahrum edildik” duygusu yaratmıştır.

Bu ayrışmalar Hz. Osman döneminde gerginliğe ve sonunda karşılıklı savaşa dönüşmüştür. Hz. Ali ve Şam Valisi Muaviye’nin karşı karşıya geldiği Sıffin Savaşı, bu savaşın ardından ortaya çıkan ilk mezhep olan Haricî’ye mensup bir kişinin Hz. Ali’yi öldürmesi gerilimleri büyütmüş, bu gelişmeden sonra da Muaviye’nin Hz. Ali’nin oğulları Hz. Hasan ve Hüseyin ile verdiği mücadele ise Hz. Ali taraftarlığını büyütüştür. Ama asıl Hz. Hüseyin’in Yezid tarafından Kerbelâ’da vahşi şekilde katledilmesi İslâm toplumu içinde bir daha kapanmayacak yaralar açmıştır. Kerbelâ olayı, Şiî ve Sünnî inanış arasındaki mesafenin kapanmasını engelleyen en önemli sembole dönüşmüştür. Takip eden yıllarda Şam merkezli Emevî ve Bağdat merkezli Abbâsî Devleti dönemlerinde de

bu gerilim aşılabilmiş değildir. Şîî gruplar bu dönemde ‘İmâmet’ yani ‘On iki imam teolojisini’ geliştirmiştir. Şîî gruplar Abbâsî sonrası Bağdat civarında kurulan Büveyhî Devleti ile Mısır’da İsmâîliler’in kurduğu Fatimî Devleti’yle güç kazanmışlardır ancak aynı dönemde o bölgede Sünnî anlayışı temsil eden Hanbelîler ile On İki İmam Şîîliği arasındaki çatışmalar başlamış ve yoğunlaşmıştır. Selahattin Eyyûbi’nün Şîî Fatimî Devleti’ni ortadan kaldırmasıyla Sünnîlik bölgede yeniden hâkim olmuştur.

Osmanlı Devleti ile Safevi Devletinin hüküm sürdüğü yıllar ise mezhepsel ayrışmanın bir güç mücadelesine dönüştüğü dönem olarak tarihe yazılmıştır. Hilafeti devralan Osmanlı Devleti Sünnî İslâm’ın temsilcisi, Safevî Hanedanlığı ise İmâmiyye Şîîliği’nin temsilcisi konumuna gelmiştir. O dönem Osmanlı gibi güçlü bir komşu İmparatorluğa karşı devletini ayakta tutma mücadelesi veren Şah İsmail Safevî Devleti’nin varlığını korumanın yöntemini Şîîliği yaymak ve diğer mezhepleri dışlamak olarak belirleyip, bunu da sert politikalarla ortaya koymuştur. O dönem Osmanlı Padişahı olan Yavuz Sultan Selim’in hedefi ise İmparatorluğun sınırlarını korumak ama daha ötesinde doğuya doğru genişletmektir. Çıkarları çatışan Sünnî ve Şîî mezheplerinin iki büyük temsilcisi Çaldıran’da karşı karşıya gelmiştir ve bu savaş mezhep çatışmasından ziyade güç mücadelesi sebebiyle çıkmıştır.

Yakın dönemde ise 1930’lardan sonra Sünnî mezhebinin bir anlamda devletsel karşılığı Suudi Arabistan olmuştur. Vehhabî geleneğinin zemin oluşturduğu Suudi Arabistan’ın karşısına İran Devleti’nin Şîî gücü olarak konumlanması esasen 1979 İran Devrimi ile olmuştur. Sünnî ve Şîî gruplar arasındaki üçüncü mücadele dönemi de bu süreçten sonra başlamıştır. İran’da Şah rejiminin devrilip yerine Mollaların iktidara gelmesiyle İran İslam Cumhuriyeti kurulmuş, yıllarca sürgünde yaşadığıktan sonra Devrim ile ülkesine geri dönen Ayetullah Humeyni’nin İslam Devrimi’ni yayma hedefini açıklaması bölge ülkelerini ama en çok da bu devrimi kendi iktidarı için tehdit gören Suudi Arabistan’ı rahatsız etmiştir.

O tarihten sonra, 20. Yüzyılın daha çok ikinci yarısıyla 21. Yüzyılın başlarını kapsayan dönemde mücadelenin sahnedeki aktörleri İran ve Suudi Arabistan’dır. Riyad yönetimini bu dönemde sadece Şîî bir yönetimin iktidara gelmesi değil, devrimi yayma iddiasıyla

gelen bir rejimin bölgede istikrarsızlık yaratacak olması da korkutmuştur. Bu dönemde, ABD'nin yakın müttefiki Şah'ı deviren Humeyni yönetimine düşmanlık beslemesi, Suriye'yi İran'a yaklaştırmış; Mısır'ın İsrail'i tanıması da Filistin davasına destek veren Suriye'yi yine İran'ın yanında konumlandırmıştır. Bu dönemde tohumları atılan bu işbirliği on yıllar boyunca bölgede iki ülkenin yakın işbirliği ile büyümüş, bölgede güç mücadelelerinin şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Bu yakınlaşma, 1980 yılında başlayan İran-İrak savaşında ortaklığa dönüşmüş, bu savaşta Suriye gibi nüfusunun çoğunluğu Sünnî olan bir Arap Devleti Tahran'ın yanında yer almıştır. Bu birliktelik "İran-İrak savaşının bir Arap-İran savaşı olduğu" tezini çökertmiştir. Ayrıca 1975 yılında başlayan Lübnan iç savaşında da Tahran ve Şam'ın yine birlikte hareket etmesi, bölgenin önemli gücü Suudi Arabistan'ı rahatsız etmiştir. ABD ve İsrail'in Ortadoğu bölgesi için kurguladığı politikalar bölgede askeri unsurları da devreye sokmuş, İsrail'in Lübnan'ı işgali Hizbullah'ın oluşumuna yol açmıştır. Şîi bir yapılanma olan Hizbullah'ın İsrail'e karşı verdiği mücadele, Hamas ile zaman zaman yaptığı işbirlikleri de bu mücadelenin bir mezhep mücadelesinden çok çıkar ve varlık mücadelesi olduğunu ortaya koymaktadır.

İran ve Suriye'nin askeri alandaki işbirliği Lübnan siyasetine de yansımış, iki ülke politik süreçlerde paralel hareket etmiştir. Buna karşılık bölgede güç dengesinin aleyhine işlediğini düşünen Suudi Arabistan ülkede kurulan yeni Taif düzeniyle Lübnan'a müdahil olmuş, politikalarını kendisine yakın biri isim olan Refik Hariri üzerinden sürdürmüştür. 2005 yılına kadar Tahran ve Suudi Arabistan'ın çekişme alanı olan Lübnan Başbakan Refik Hariri'nin bombalı araç saldırısında öldürülmesiyle yeni bir döneme girmiştir. ABD ve uluslararası toplum "Hariri suikastında parmağı olduğu gerekçesiyle" Suriye'nin Lübnan'da uzun süren askeri varlığı üzerinde baskı kurmuş ve sonunda Suriye Lübnan'dan çıkmak zorunda kalmıştır. Bu gelişme sonrası ülke iki kutba bölünmüş, protestolar Suriye karşıtları ve yandaşları olarak sokaklara yansımıştır. Suriye'nin Lübnan'da etkisini görünürde yitirmiş olmasına rağmen, büyük müttefiki İran'ın siyasette Hizbullah üzerinden kurduğu etki devam etmiştir. Lübnan'daki çok mezhepli yapı üzerine inşa edilmiş siyasal sistemde Suudi Arabistan ve İran mezhep kotalarını kullanarak siyasette halen güç devşirme yarışındadır.

Suudi Arabistan'ın bu noktada temel hedefi, İran'ı çevrelemek ve Lübnan içinde etkisini kırarak İran'ın Akdeniz'e açılmasını engellemektir.

İran'ın 1990'lı yıllarda Saddam Hüseyin'in başında bulunduğu Irak'ı çevrelemek üzerine kurduğu politika 2003 yılına gelindiğinde yeni boyut almıştır. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali İran ve Suriye'de büyük endişe yaratmış, "Ortak düşman Saddam Hüseyin'in ABD operasyonu ile devrilmesi ve Amerika'nın bölgeye bu şekilde girmesinden iki ülke de rahatsız olmuştur. Irak'tan sonra sıranın kendilerine geleceğini düşünen Suriye ve İran iktidarlarını ve bölgedeki etkilerini korumak istedikleri için yine işbirliğine gitmiştir. 2003 yılında başlayan işgal sürecinde İran ve Suriye askeri milislerle ABD'ye Irak'ta büyük zararlar vermiştir. İran gücünü hem Irak'ta var ettiği milis güçleri üzerinden korumuş hem de siyaset sahnesinde Şii grup, parti ve hareketleri yekpare bir halde tutarak, politikalarıyla Irak'ı kontrol etmeye çalışmıştır. ABD'nin geçiş sürecinde Irak Anayasası'nı etnik ve mezhebi zeminde kurgulaması bu ülkede hali hazırda var olan mezhepsel hassasiyetleri körüklemiş, siyasal sisteme getirilen kota düzeni, iki mezhep arasındaki mücadeleyi olumsuz etkilemiştir. Özellikle 2006 yılından sonra, daha önce Suriye ve İran'da sürgünde yaşamış Şii Başbakan Nuri El Maliki bu iki ülkenin çıkarlarını gözetken bir siyaset yürütmüş, bu da Sünnî kesim üzerinde büyük baskı oluşturmuştur. Siyasette Şii etkisinin yarattığı sonuç, toplumsal dinamiklere etki etmiş, nihayetinde IŞİD gibi Selefi yapılanmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ülkede yayılan Selefi terör örgütü, bu kez bir Haşdi Şabi gibi Şii ağırlıklı bir yapılanmanın önünü açmış, halihazırda yine ABD döneminde Irak ordusundan temizlenen Baas güçlerinin yerini bu grupların almasına sebep olmuştur. Bugün hala İran etkisinde olan ve ülkede varlığını kabul ettiren Şii Haşdi Şabi'nin grupların kontrol altına alınması, Irak Merkezi Hükümetine bağlanması en büyük tartışmalardan biridir. Bu kapsamda Lübnan'ın yanısıra Irak'ın da önemli ölçüde İran'ın kontrolü altında olması Tahran yönetiminin Akdeniz'e uzanma çabalarında önemli bir kilometre taşıdır. Bölgede ABD ile karşı karşıya olan ve yalnızlaşan İran açısından Akdeniz'e uzanan koridorda etkinlik kurmak hayati önem taşırken, Suudi Arabistan'ın amacının bu koridorda İran etkisini dizginlemek olduğu bir gerçektir.

2010'da Tunus'ta başlayan Arap Baharı'nın Suriye'ye ulaşması ve İran'ın burada Esad yönetiminin yanında durması da "Şii Hilâli" tartışmalarını alevlendirmiştir. İlk kez Irak savaşı sonrası Ürdün Kralı 2. Abdullah'ın kullandığı bu ifade, hiçbir zaman İranlı

yetkililerce kabul edilmese de Suriye’de İran varlığı bu hilâlin son ayağını temsil etmektedir. Akdeniz koridoru düşünüldüğünde ABD tarafından çevrenemeye çalışılan, nükleer programı yüzünden ambargolar altında ezilen İran’ı Akdeniz’e açarak rahatlatacak üçüncü ve son ülke de Suriye’dir. Suriye bu yüzden İran için kaybedilmesi mümkün olmayan bir kaledir. Bu yüzden İran diğer ülkelerdeki Arap Baharlarını desteklerken Suriye’dekine başından itibaren karşı çıkmış ve Esad yönetiminin koşulsuz yanında olmuştur. Bu desteğini de Hizbullah gibi milis güçleriyle hem askeri olarak hem siyasi olarak vermiştir. Irak’ın işgali sürecini farklı sebeplerle nisbeten dışarıdan izleyen Suudi Arabistan, Arap Baharı’nın Suriye sahasındaki etkilerinde daha aktif tutum almış, Selefi örgütlere verdiği destek ile İran’ın karşısında durmaya çalışmıştır.

Bugün hala Suriye’de krize bir çözüm bulunamamış ancak Tahran ve Riyad’ın güç mücadelesi vekil örgütleri üzerinden devam etmektedir.

Lübnan, Irak ve Suriye örneğinde de görüldüğü gibi, iki ülke açısından savaşların çıkış noktaları mezhep olmasa da ülkeler bölgedeki güçlerini korumanın yolunu mezhepleri kullanarak vekâlet savaşı yoluyla sürdürüyor. Bu kapsamda son 20 yıla baktığımızda mezhep mücadelesi bir sebep değil araçtır. Yani iç karışıklıkların ortaya çıkış sebepleri mezhepsel değil ancak Suriye gibi “demokratik taleplerle patlak veren bir savaş mezheplerin araç olarak kullanıldığı bir güç çatışmasına dönüşmüştür. Irak’ta ise var olan mezhepsel hassasiyetler, ABD’nin işgali ile yükselmiş, ve bu sebebin yarattığı sonuç olarak ülkedeki mezhebi unsurlar, varlık gösterebilmek için mezhepsel taraflarda buluşmuştur. İran da Suudi Arabistan da vekillerini mezhepler üzerinden mobilize ederek hedefledikleri noktaya ulaşmaya çalışmaktadır.

Son olarak Yemen’deki durum da benzerdir. İki ülke, Arap Baharı sonrası ülkede yaşanan iç karmaşada etkinli mücadelesi vermektedir. Bu noktada Yemen, İran’a nazaran Suudi Arabistan açısından çok daha kritik bir ülkedir. Suudi Arabistan bu bölgeyi arka bahçesi olarak kabul etmektedir. 2015 sonrasında özellikle Şiîliğin bir kolu olarak kabul edilen ancak on iki imam Şiîliğine uzak bir kol olan Yezidîlerin yan Hutilerin başkenti çok kısa bir sürede işgal etmesi, Riyad’da Yemen hassasiyetini artırmıştır. Aslında Tahran yönetimi burada beklemediği bir kazanım sağlamıştır. 2011’deki Arap Baharı’ndan sonra, Eski Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih’in görevden ayrılmasından sonra El Hadi

hükümeti'nin boşluklarından faydalanan Hutiler İran'ın da desteği ile başkent San'a'ya kadar ilerlemiş ve başkenti kuşatabilmiştir. Bu noktada İran'ın Hutilere muazzam bir desteğinden bahsetmek pek mümkün değildir ancak ağırlıklı olarak ülke içi siyasi dengeler ve Suudi Arabistan'ın geç kalması yüzünden Hutiler bu başarıya ulaşabilmiştir. Bu noktada kendine has tarihten gelen özellikleri olan Hutiler, Tahran'ın Yemen'deki vekilleri olduğu tezini reddetmiştir. Tam anlamıyla Lübnan Hizbullah'ında olduğu gibi Hutiler ile organik bir bağı olamayan Tahran da bu ilişkide dikkatli bir denge takip etmektedir. Kararlılık operasyonu gibi adımlarla ülkedeki Huti gücünü kıramayan Suudi Arabistan ise bu süreçte başarısız olmuş ancak mücadelesini yine de sürdürmektedir. Bu noktada Riyad yönetiminin en büyük sıkıntısı, belirli bir desteği olsa da arka bahçesinde İran'ın varlığını hissetmesidir. Ayrıca, Yemen'de İran'ın sağladığı bu gücün, Suudi Arabistan'da %10-15 civarında olan ancak ülkenin önemli petrol yataklarının bulunduğu bölgede bulunan Şii azınlığı harekete geçirmesinden endişe etmektedir.

Riyad'ın bu anlamda en büyük endişesi sınırlarında yaşanabilecek bir güvenlik riski ve ülkede başlayacak bir isyanın kendi iktidarı için risk oluşturmasıdır.

Görüldüğü gibi imparatorluklar devrinden sonra 20 ve 21'inci yüzyılda yaşananlar da aslında bir güç mücadelesinin sonucudur. Elbette tarihten bugüne gelen mezhepsel hassasiyetler belli oranda ayrışmalara sebep olmaktadır ancak toplumlarda var olan bu hassasiyetler ancak dış faktörlerin bölgeye müdahaleleriyle ya da Arap baharı gibi tamamen temel hak ve özgürlükler ya da ekonomik gerekçelerle başlayan isyanların toplumda yarattığı karışıklıklarla mücadele alanına dönüşmektedir. Bu kapsamda bugün mezhepsel mücadeleler de daha önce bahsettiğimiz gibi neden değil araçtır. Ülkeler veya rejimler kendi çıkarlarını, güvenliklerini ve iktidarda devamlılıklarını temin etmek için bu mücadeleleri kendilerine yakın gördüğü gruplar üzerinden yürütmektedir. Özetle 2000 yılı sonrasında Lübnan, Suriye, Irak ve Yemen'de yaşananlar da birer mezhep mücadelesi değil, mezheplerin araç olarak kullanıldığı bir güç mücadelesidir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akarli, E.D., 1993. *The Long Peace: Ottoman Lebanon, 1861-1920*. California: University of California Press.
- Altunışık, M.B., 2007. *Lübnan Krizi: Nedenleri ve Sonuçları*. Dış Politika Analiz Serisi 5. İstanbul: Tesev Yayınları. https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_Lubnan_Krizi_Nedenleri_Ve_Sonuclari.pdf.
- Anderson E.,W.& Anderson L.D., 2010. *An Atlas of Middle Eastern Affairs*. Oxon: Routledge.
- Atlıoğlu, Y., 2014. İkinci Bölüm: Konfesyonel Sistemin Anayasal Kaynakları, *Lübnan Marunilerileri – Aziz Marun'dan İç Savaş'a Maruni Kimliği ve Çatışma*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bilge, R., 2010. *1514 Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail – Türkler, Türkmenler ve Farslar*. İstanbul: Giza Yayınevi.
- Boran, Y., 2007. Lübnan iç savaşı. *Lübnan'daki İran-Hizbullah*. İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.
- Bozdoğan, B.S., 2016. *DAİŞ – 3.Dünya savaşı'nın deşifresi*. Hayykitap.
- Büyükkara, M.A., 2014. Ortadoğu'da Mezhepler ve İslami Hareketler. *Ortadoğu Konuşmaları, Bölgesel ve Küresel Perspektiften "Arap Baharı"*. Zahide Tuba Kor (Ed.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Büyükkara, M.A., 2010. *İslam Mezhepleri Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Chamie, J., 1981. *Religion and Fertility: Arab Christian-Muslim Differentials*. Cambridge: Cambridge University Press. https://books.google.com.tr/books?id=ICE4AAAIAAJ&pg=PA29&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
- Cleveland, W.L., 2008. *Modern Ortadoğu Tarihi*. M. Harmancı (Çev.), İstanbul: Agora Kitaplığı (orijinal basım tarihi 2004).
- Çandar, C., 2012. *Mezopotamya Ekspresi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fırlalı, E.R., 2008. *İmâmiyye Şîası*. Ağaç Yayınları.

- Folk, W., 2007. *Irak'ı Anlamak*. 2. Baskı. İstanbul: NTV Yayınları.
- Goodarzi, J.B., 2006. *Syria and Iran: Diplomatik Alliance and Power Politics in the Middle East*. Bloomsbury Academic.
- Gündüz, T., 2015. *Son Kızılbaş Şah İsmail*, 5. Baskı. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Hassan, H., & Weiss, M., 2016. *IŞİD: Terör Ordusunun İçyüzü*. Kırmızı yayınları.
- Hazleton, L., 2012. *Peygamberden Sonra: Sünni-Şii Bölünmesinin Epik Hikayesi*. Kitabix Yayınevi.
- Hirst, D., 2010. *Beware of Small States – Lebanon, Battleground of the Middle East*. Faber and Faber Ltd.
- Hoffman, V.J. (Ed). 2019. *Making the New Middle East: Politics, Culture, and Human Rights*. Newyork: Syracuse University Press.
https://books.google.com.tr/books?id=luiCDwAAQBAJ&pg=PA59&redir_esc=#v=onepage&q&f=false [erişim tarihi 23.08.2020].
- Karabat, A., 2013. *Suriye Savaşları*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Lacoste, Y., 2008. *Büyük Oyunu Anlamak, Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi*. 2. Baskı. İstanbul: NTV Yayınları.
- O'Ballance, E., 1998. *Civil War in Lebanon, 1975-92*. New York: Palgrave Macmillan.
https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=myWGDAAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=lübnan&ots=Rcd1Y1AsH7&sig=vjcsbAyDBTrbozLd_hlyAI8e9N4&redir_esc=y#v=onepage&q=syria&f=false.
- Oran, B., 2001. 1945-60 Batı Bloku Ekseninde Türkiye 1, Ortadoğu ile İlişkiler, Türkiye-İran ilişkileri. *Türk Dış Politikası Cilt 1*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Roy, O., 1994. Siyasal İslamın İflası. Metis Yayınları.
- Salem, P., 2014. Chapter 17- Lebanon, *The Middle East*. Lust, E. (Ed.). 13. Baskı. Kaliforniya: CQ Press.
- Traboulsi, F., 2007. *A History of Modern Lebanon*. 2. Baskı. Londra: Pluto Press.
<https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/30809/642693.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Qassam, N., 2007. Teşkilat Yapısı ve Faaliyetler, *Hizbullah: Bir Hareketin Anlatılmamış Öyküsü*. İstanbul: Karma Kitaplar.
- Zengin, G., 2013. *Kavga- Arap Baharı'nda Türk Dış Politikası 2010-2013*. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Sürekli Yayınlar

- Abbas, Z., 2017. Irak'ta Mezhepsel Çekişmelerin Boyutları ve Sonuçları. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. **9** (1) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/415197>
- Aksoy, E., 2016. DAİŞ ve Suriye İç Savaşında DAİŞ'in Rolü. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*. **2** (2) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/583776> [erişim tarihi 28.08.2020].
- Al-Sadoon, W., 2020. Süleymani Suikastının ardından Irak'taki ABD Kuvvetlerinin geleceği. *Ortadoğu Analiz Dergisi*. **11** (92).
- Alabdullah, S., 2020. İdlib'teki Radikal Örgütlerin Türkiye – Rusya Anlaşmasına Yönelik Tutumları. *Ortadoğu Analiz Dergisi*. **11** (93).
- Alabdullah, S., 2019. Yemen iç savaşı boyunca katar'ın değişen yönelimi. *Ortadoğu Analiz Dergisi*. **10** (90).
- Ali, A., Eisenstadt, M. & Knights M., 2011. Iran's Influence in Iraq Countering Tehran's Whole-of-Government Approachs. The Washington Institute Policy Focus 111. <https://www.washingtoninstitute.org/uploads/Documents/pubs/PolicyFocus111.pdf> [erişim tarihi 30.08.2020].
- Ayhan, V., Tür, Ö., 2008. İçsel Dinamikler ve Ulusal Aktörler Bağlamında Lübnan krizinin analizi. *Akademik Orta Doğu*, **3** (1). http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu5%20makale/ozlem_tur_veysel_ayhan.pdf [erişim tarihi 28.08.2020].
- Blanga, Y.U., 2017. Saudi Arabia's Motives in the Syrian Civil War. *Middle East Policy*, **14** (4) <https://mepc.org/journal/saudi-arabias-motives-syrian-civil-war> [erişim tarihi 28.08.2020].
- Boucek, C., 2010. War in Saada From Local Insurrection to National Challenge. Middle East Program, *Carnegie Papers*, [online] Nisan 2010, (110), https://carnegieendowment.org/files/war_in_saada.pdf [erişim tarihi 23.08.2020].
- Bozan, M., 2016. Şii-Selefi Çatışmasının Teolojik Kökenlerine Genel Bir Bakış. *Ortadoğu Analiz Dergisi*. **8** (73).
- Caner, M., 2020. İran'ın Sert Gücü. *Ortadoğu Analiz*. **11** (92).
- Çalışkan, S., 2020a. Irak'ta IŞİD'i güçlendirebilecek faktörler: Siyasi istikrarsızlık ve

- Koronavirüs salgını. *Ortadoğu Analiz Dergisi*, **11**(93).
- Çalışkan, S., 2020b. Çin'in Ortadoğu Politikasında Irak'ın Stratejik Önemi. *Ortadoğu Analiz Dergisi*. **11** (91).
- Daban, C. & Daban, E.Z., 2018. Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt'in İşgali Ve Abd'nin Irak'a Müdahalesi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. **2** (1). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/500295> [erişim tarihi 30.08.2020].
- Dickinson, E., 2013. Playing with Fire: Why Private Gulf Financing for Syria's Extremist Rebels Risks Igniting Sectarian Conflict at Home. *The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper* (16), <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/private-gulf-financing-syria-extremist-rebels-sectarian-conflict-dickinson.pdf> [erişim tarihi 28.08.2020].
- El Berni, H., M., 2018. Iran's Security Dilemma in The Middle East: A Neorealist Approach to Iran's Foreign Policy in Syria. *İran Çalışmaları Dergisi*. **1**(2). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/419417>. [erişim tarihi 28.08.2020].
- El Marashi, İ., 2007. Şii Hilali Miti'ni inşa etmek: İran Devrimi'nden 2003 Irak Savaşı'na. *Avrasya Dosyası*. **13** (3).
- Ereli, G., 2019, Yemen'de İki Ana Çatışma Hattı ve Güney Vilayetleri Üzerindeki Mücadele, *Ortadoğu Analiz Dergisi*. **10** (90).
- Erravi, B., 2020. Lübnan'da Devrim Temelli Protestolar. *Ortadoğu Analiz*. **11** (91).
- Gök, M., Keskin, G.F. & Kılıç, M., 2018. Kuruluşundan Günümüze Irak'ın Şii Milis Gücü Haşdi Şabi. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi*. **2** (1).
- Hamzawy, A., 2009. Between Government and Opposition: The Case of the Yemeni Congregation for Reform. *Carnegie Papers*, [online] Kasım 2009, (18), https://carnegieendowment.org/files/yemeni_congragation_reform.pdf [erişim tarihi 23.08.2020].
- Kaşıkcı, T., 2019. Yemen İç Savaşı: Abd İçin Bir Başka Çıkmaz Sokak, *Ortadoğu Analiz Dergisi*. **10** (90).
- Kazdal, M., 2018. İran'ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*. **1** (1).

http://acikerisim.artuklu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12514/850/_ran_n%20Arap%20Bahar_%20Sonras_%20Suriye%20Politikas_n_%20Anlamak%5b%23464812%5d-584951.pdf?sequence=1&isAllowed=y [erişim tarihi 28.08.2020].

Koç, M.A., 2019. Tarihi İhtilafların gölgesinde İran-Suudi Arabistan Rekabeti: Şii-Vahhabî İlişkilerin Dünü ve Bugünü. *İran Çalışmaları Dergisi*. **3** (1).

Kurt, S., 2019. Irak Şam İslam Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Güçlenmesinde ABD'nin rolü. *Ortadoğu Etütleri Dergisi*. **11** (2).

Onat, H., 2015. İslâm Ortak Paydasını Kaybetmiş Müslümanların Açmazı: Şii ve Selefi Kutuplaşması. *İlahiyat Akademi Dergisi*. **1-2**(1).

<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1019858> [erişim tarihi 31.08.2020].

Özev, M.H., 2016. İran-Suudi Arabistan İlişkileri 1932- 2014. *İktisat Fakültesi Mecmuası*. **66** (1).

https://www.researchgate.net/profile/Muharrem_Oezev/publication/318770897_Iran-Saudi_Arabia_Relations_1932-2014/links/5a401d87a6fdcce1970f0d30/Iran-Saudi-Arabia-Relations-1932-2014.pdf [erişim tarihi 30.08.2020].

Rakipoğlu, M., 2019. Suudi Arabistan'ın Vietnam Sendromu: Yemen Açmazı, *Ortadoğu Analiz Dergisi*. **10** (90).

Saab, B.Y., 2008. Rethinking Hezbollah's Disarmament. *Middle East Policy*. **15** (3). <https://mepc.org/rethinking-hezbollahs-disarmament>) [erişim tarihi 26.08.2020].

Sarı, İ., 2016. 1979 Devrimi'nin Mirası. *Ortadoğu Analiz Dergisi*. **8** (73).

Schmitt, M.N., 2008. "Change Direction" 2006: Israeli Operations in Lebanon and the International Law of Self-Defense. *Michigan Journal of International Law*. **29** (2). <https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1147&context=mjil>.

Sinkaya B., 2011. İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı. *Ortadoğu Analiz Dergisi*. **3** (33) . https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/4bayram.pdf [erişim tarihi 28.08.2020].

Sinkaya B., 2007. Şii Ekseni Tartışmaları ve İran. *Avrasya Dosyası*. **13** (3). s. 48.

Sönmez, G., 2020. Şii Yabancı Savaşçılar ve Süleymani Sonrası "Direniş Ekseni".

Ortadoğu Analiz Dergisi. **11**(93). s. 83

Şahin, M., 2006. Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller. Akademik Ortadoğu Dergisi. **1** (1).

http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu1%20makale/mehmet_sahin.pdf [erişim tarihi 31.08.2020].

Tan, M., 2012. Tarihsel Süreçte İsmaililik ve Yaşadığı Faklılaşmalar. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*. **17** (2).

http://ktp.isam.org.tr/pdfdrg/D02364/2012_2/2012_2_TANM.pdf [erişim tarihi 31.08.2020].

Tüysüzöğlü, G., 2019. Kızıldeniz'e odaklanan güç mücadelesi: sebepler ve aktörler. *Ortadoğu Etüdüleri Middle Eastern Studies*, **11** (2).

Ünal, G., 2011. 1979 İran İslam Devrimi'nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi. *Ortadoğu Analiz Dergisi*. **3** (30) http://orsam.org.tr/d_hbanaliz/7unal.pdf [erişim tarihi 30.08.2020].

Yılmaz, C., 2011. *İran ve Suudi Arabistan'ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti*. Ortadoğu Analiz Dergisi. **3** (26). https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/6cem.pdf [erişim tarihi 30.08.2020].

Zahid, F., 2016. The Zainabiyoun Brigade: A Pakistani Shiite Militia Amid the Syrian Conflict. *Terrorism Monitor*, **14** (11). <https://jamestown.org/program/the-zainabiyoun-brigade-a-pakistani-shiite-militia-amid-the-syrian-conflict/> [erişim tarihi 28.08.2020].

Diğer Yayınlar

Agreement Between the United States of America and the Republic of Iraq on the Withdrawal of United States Forces from Iraq and the Organization of Their Activities during Their Temporary Presence in Iraq, 17.11.2008, https://graphics8.nytimes.com/packages/pdf/world/20081119_SOFA_FINAL_A_GREED_TEXT.pdf [erişim tarihi 30.08.2020].

Al-Dawsari, N., 2017. What does Ali Abdullah Saleh's death mean for Yemen?, Carnegie Middle East Center, <https://carnegie-mec.org/diwan/74916> [erişim tarihi 23.08.2020].

Al-Sadoon, W. & Alaca M., 2020. Irak'ta Güvenlik Bürokrasisini Anlamak: Kurumlar ve Görevleri. ORSAM Rapor, 17. https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/-irakta-guvenlik-burokrasisini-anlamak-kurumlar-ve-gorevleri.pdf [erişim tarihi 30.08.2020].

Alfoneh, A., 2018. Fractured Iraqi Shia Militias in Syria. The Arab Gulf States Institute in Washington. 22.08.2018. <https://agsiw.org/fractured-iraqi-shia-militias-in-syria/> [erişim tarihi 28.08.2020].

Aljamra, H., 2018. Abdul Malik al-Houthi: Hardliner or Hero? — Explaining the Civil War in Yemen, Inside Arabia, 31.08.2018 <https://insidearabia.com/abdul-malik-al-houthi-hardliner-hero-explaining-civil-war-yemen/> [erişim tarihi 23.08.2020].

Aljazeera, Hezbollah chief rejects call by UN to disarm, 15.01.2012. <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/01/20121154542742500.html> [erişim tarihi 26.08.2020].

Aljazeera, Khamenei hails 'Islamic' uprisings, 04.02.2011. <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2011/02/201124101233510493.html> [erişim tarihi 28.08.2020].

Aljazeera, Eğitim-donat anlaşması imzalandı. 20.02.2015. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/egit-donat-anlasmasi-imzalandi>. [erişim tarihi 28.08.2020].

Aljazeera, Profile: Rafik Hariri, 01.05.2009. <https://www.aljazeera.com/focus/2009/03/20093172328969584.html> [erişim tarihi 26.08.2020].

Aljazeera, Saudi and Arab allies bomb Houthi positions in Yemen, 26.04.2015, <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2015/03/saudi-ambassador->

- [announces-military-operation-yemen-150325234138956.html](https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-assad/assad-meets-khamenei-in-first-iran-visit-since-syrian-war-began-idUSKCN1QE24G) [erişim tarihi 24.08.2020].
- Al-Khalidi, S., 2019. Assad meets Khamenei in first Iran visit since Syrian war began. *Reuters* [online], <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-assad/assad-meets-khamenei-in-first-iran-visit-since-syrian-war-began-idUSKCN1QE24G> [erişim tarihi 28.08.2020].
- Alley, A.L., 2018. Collapse of the Houthi-Saleh Alliance and the Future of Yemen's War. *International Crisis Group* [online], 11.01.2018, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/yemen/collapse-houthi-saleh-alliance-and-future-yemens-war> [erişim tarihi 24.08.2020].
- Alshamary M., 2019. Iraqi protesters are mostly Shiit and this identity is shaping how they protest. *The Washington Post* [online], 14.12.2019. <https://www.washingtonpost.com/politics/2019/12/14/iraqi-protesters-are-mostly-shiite-this-identity-is-shaping-how-they-protest/> [erişim tarihi 30.08.2020].
- Amerika'nın Sesi, Beyrut'ta ABD'yi Hedef Alan Saldırının Yıldönümü. 23.10.2013 <https://www.amerikaninsesi.com/a/beyrut-ta-abd-askerlerini-hedef-alan-saldirinin-30-yildonumu/1775522.html> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Ansari, A. & Tabrizi, A.B., 2016. The Preservation of State Institutions. *Understanding Iran's Role in the Syrian Conflict*. Tabrizi, A.B., Pantucci, R., (Ed.) Royal United Services Institute for Defence and Security Studies. https://rusi.org/sites/default/files/201608_op_understanding_irans_role_in_the_syrian_conflict_0.pdf [erişim tarihi 28.08.2020].
- Arab Center for Research and Policy Studies, The War in Yemen: Has the Stockholm Agreement Collapsed?. 10.01.2019, <https://www.dohainstitute.org/en/PoliticalStudies/Pages/Has-the-Stockholm-Agreement-Collapsed-in-Yemen.aspx> [erişim tarihi 24.08.2020].
- Arap Baharı*. 2020 [online] https://tr.wikipedia.org/wiki/Arap_Baharı [erişim tarihi 24.08.2020].

- Atlıoğlu, Y., 2005. Refik Hariri Suikastı ve Suriye, TASAM Yayınları, 21.02.2005 https://tasam.org/tr-TR/Icerik/148/refik_hariri_suikasti_ve_suriye [erişim tarihi 26.08.2020].
- Baker, P. & Wright R., 2004. Iraq, Jordan See Threat To Election From Iran. *The Washington Post* [online], 08.12.2004. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2004/12/08/iraq-jordan-see-threat-to-election-from-iran/7e0cc1bc-aeb3-447a-bc9e-cfa5499699bc/> [erişim tarihi 31.08.2020].
- Bakri, N. & Goodman, J.D., 2011. Thousands in Yemen Protest Against the Government. *New York Times* [online], 27.01.2011, <https://www.nytimes.com/2011/01/28/world/middleeast/28yemen.html> [erişim tarihi 24.08.2020].
- Barshad, A., 2019. The World's Most Dangerous Census: Why Lebanon won't officially, at least count its own population. *The Nation* [online], 17.10.2019, <https://www.thenation.com/article/archive/lebanon-census/> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Bassam, L. & Perry, T., 2015. How Iranian general plotted out Syrian assault in Moscow. *Reuters* [online], 06.10.2015. <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-soleimani-insigh/how-iranian-general-plotted-out-syrian-assault-in-moscow-idUSKCN0S02BV20151006> [erişim tarihi 28.08.2020].
- Batati, SA., 2014. Who are the Houthis in Yemen?. *Al Jazeera*, [online] 21.08.2014, <https://web.archive.org/web/20140823035209/http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/08/yemen-houthis-hadi-protests-201482132719818986.html> [erişim tarihi 23.08.2020].
- Bayoumy, Y., Browning, N., & Ghobari, M., 2016. How Saudi Arabia's war in Yemen has made al Qaeda stronger – and richer. *Reuters* [online], 08.04.2016, <https://www.reuters.com/investigates/special-report/yemen-aqap/> [erişim tarihi 24.08.2020].
- BBC NEWS, Ali Abdullah Saleh, Yemen's former leader, killed in Sanaa, 04.12.2017, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42225574> [erişim tarihi 23.08.2020].

- BBC NEWS, Lebanon: Michel Aoun elected president, ending two-year stalemate. 31.10.2016. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-37821597> [erişim tarihi 26.08.2020].
- BBC NEWS, Profile: Moqtada Sadr, 10.01.2012 <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-12135160> [erişim tarihi 30.08.2020].
- BBC NEWS, Yemen crisis: Peace talks to resume on 14 January, 20.12.2015, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-35145797> [erişim tarihi 24.08.2020].
- BBC NEWS Türkçe, Lübnan'da Hizbullah çekildi, hükümet düştü, 12.01.2011, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/01/110112_lebanon_collapse [erişim tarihi 26.08.2020].
- BBC NEWS Türkçe, Lübnan Meclisi 29 ay sonra cumhurbaşkanını seçti. 31.10.2016. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37824307> [erişim tarihi 26.08.2020].
- BBC NEWS Türkçe, Yemen'de Devlet Başkanı ve Başbakan istifa etti, 22.01.2015, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/01/150122_yemen_istifa, [erişim tarihi 23.08.2020].
- Bianet, 2018. Lübnan'da 9 Yıl Sonra İlk Seçim, 06.05.2018, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/196862-lubnan-da-9-yil-sonra-ilk-secim> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Blanchard, C., Humud, C., Sharp, J. & Zanotti, J., 2015. Iranian assistance to groups in Yemen, Iraq, Syria, and the Palestinian Territories (Memorandum to Senator Mark Kirk). <http://freebeacon.com/wp-content/uploads/2015/09/20150731-CRS-Memo-to-Senator-Kirk- Iran-Financial-Support-to-Terrorists-and-Militants-1.pdf> [erişim tarihi 28.08.2020].
- Blanga, Y.U., 2017. Saudi Arabia's Motives in the Syrian Civil War. *Middle East Policy*. **24** (4). <https://mepc.org/journal/saudi-arabias-motives-syrian-civil-war> [erişim tarihi 28.08.2020].
- Boone, J., & Raghavan, S., 2011. Yemen's President Saleh agrees to step down in return for immunity, *The Washington Post*, 23.04.2011 https://www.washingtonpost.com/world/yemens-president-saleh-agrees-to-step-down-in-return-for-immunity/2011/04/23/AFu59SWE_story.html [erişim tarihi 26.08.2020].

- 24.08.2020].
- BRITANNICA, Uprising in Syria, [tarih yok], <https://www.britannica.com/event/Syrian-Civil-War/Uprising-in-Syria-2011> [erişim tarihi 28.08.2020].
- Burke, E., 2013. EU-GCC Cooperation: Securing the Transition in Yemen, *GRC Gulf Papers*, [online] https://www.files.ethz.ch/isn/166407/Edward_Burke_-_EU-GCC_Cooperation_Securing_the_Transition_in_Yemen_1042.pdf, [erişim tarihi 24.08.2020].
- Büyüküner, S., Ersöz, M. & Kaytazoğlu, O., 2019. IŞİD'in 6 yılı: Suriye ve Irak'ta neler yaşandı?. *BBC Türkçe* [online], 15.11.2019 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-50434154> [erişim tarihi 28.08.2020].
- Call, R. & Graham, D., 2002. George W. Bush describes Iraq, Iran and North Korea as "axis of evil". *History* [online], 29.01.2002. <https://www.history.com/this-day-in-history/bush-describes-iraq-iran-north-korea-as-axis-of-evil> [erişim tarihi 30.08.2020].
- Campbell, L., 2015. Yemen: the tribal Islamists [online], 27.08.2015, <https://web.archive.org/web/20150211073653/http://www.wilsoncenter.org/islami-sts/yemen-the-tribal-islamists> [erişim tarihi 23.08.2020].
- Canlı, E. & Geldi, M., 2020. Hariri suikastı davasında karar açıklandı. *Anadolu Ajansı* [online], 18.08.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hariri-suikasti-davasinda-karar-aciklandi/1945811> [erişim tarihi 26.08.2020].
- CNN International, Lebanese prime minister resigns. 20.10.2004. <https://edition.cnn.com/2004/WORLD/meast/10/20/lebanon.pm/> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Committee on Foreign Relations US Senate, 2010. A Report to the Committee on Foreign Relations United States Senate: Al Qaeda in Yemen and Somalia: A Ticking Time Bomb, One Hundred Eleventh Congress Second Session, 21.01.2010, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/CPRT-111SPRT54494/html/CPRT-111SPRT54494.htm> [erişim tarihi 24.08.2020].
- Cordesman, A.H., 2006. Iraq's Evolving Insurgency: The Nature of Attacks and Patterns and Cycles in the Conflict. *Center for Strategic and International Studies*. 03.02.2006. http://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/060203_iraqicombattrends.pdf [erişim

tarihi 30.08.2020].

Cornish, C., Mallet, V., & England, A., 2020. Beirut explosion: France's Macron warns Lebanon on need for reform. *Financial Times* [online], 07.08.2020. <https://www.ft.com/content/8c7e38c5-7b56-4e95-a752-50c6652c12c9> [erişim tarihi 26.08.2020].

Coşkun, E., 2011. Arap Baharı Lübnan'a uğramadı. *BBC NEWS Türkçe* [online], 27.05.2011, https://www.bbc.com/turkce/izlenim/2011/05/110527_fooc_beirut [erişim tarihi 26.08.2020].

Çetin, R., 2019. Halepçe Katliamı'nı belgeleyen Ramazan Öztürk: 'Halepçe'de kullanılan silahlar soyun devamını da yok etti'. *Hâlâ Gazeteciyiz.net* [online], 19.03.2019. <https://halagazeteciyiz.net/2019/03/19/halepce-katliamini-belgeleyen-ramazan-ozturk-halepcede-kullanilan-silahlar-soyun-devamini-da-yok-etti/> [erişim tarihi 30.08.2020].

Daily Sabah, Syrian constitutional committee recommences following break due to COVID-19 cases. 27.08.2020. <https://www.dailysabah.com/politics/syrian-constitutional-committee-recommences-following-break-due-to-covid-19-cases/news> [erişim tarihi 28.08.2020].

December 2005 Iraqi parliamentary election [online], [tarih yok]. https://en.wikipedia.org/wiki/December_2005_Iraqi_parliamentary_election [erişim tarihi 30.08.2020].

Dehghanpishah, B., 2015. Iran Recruits Pakistani Shi'ites for Combat in Syria. . *Reuters* [online], 10.12.2015 <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-pakistan-iran/iran-recruits-pakistani-shiites-for-combat-in-syria-idUSKBN0TT22S20151210> [erişim tarihi 28.08.2020].

Demirtaş, A., (2019), Saddam Hüseyin Dönemi Politikalarının Irak'ın Sosyo Ekonomik Yapısına Etkileri, Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü. <https://katalog.marmara.edu.tr/veriler/yordambt/cokluortam/83B26EA0-588C-4F4C-86E5-8AC2554FE988/5dada13e94470.pdf> [erişim tarihi 31.08.2020].

Deutsche Welle Türkçe, Yemen lideri El Hadi başkent Sana'dan kaçtı, 21.02.2015, <https://www.dw.com/tr/yemen-lideri-el-hadi-baskent-sanadan-kaçtı/a-18272081> [erişim tarihi 23.08.2020].

- en-Neşmi, F., 2019. Irak ve Çin arasında 8 anlaşma imzalandı. *Şarkul Awsat* [online], 24.09.2019. <https://turkish.aawsat.com/home/article/1916811/%E2%80%8Birak-ve-çin-arasında-8-anlaşma-imzalandı> [erişim tarihi 30.08.2020].
- Fathollah-Nejad, A., & Shaar, K., 2020. Iran's credit line to Syria: A well that never runs dry. *Atlantic Council*. 10.02.2020 <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/irans-credit-line-to-syria-a-well-that-never-runs-dry/> [erişim tarihi 28.08.2020].
- Finn, T., 2011. Yemen president quits after deal in Saudi Arabia, *The Guardian* [online], 23.11.2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/nov/23/yemen-president-quits?intcmp=239> [erişim tarihi 24.08.2020].
- France24, Thousands take to Yemen's streets for new 'Day of Rage', 01.03.2011, <https://www.france24.com/en/20110301-yemen-protesters-take-streets-new-day-rage>, [erişim tarihi 24.08.2020].
- Geldi, M., 2020. Lübnan'da yeni kriz: Günün 20 saati elektrik yok. *Anadolu Ajansı* [online], 09.07.2020. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/lubnanda-yeni-kriz-gunun-20-saati-elektrik-yok/1904527> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Ghobari, M., 2015. Yemen's Houthis dissolve parliament, assume power: televised statement, *Reuters* [online] 07.02.2015, <https://www.reuters.com/article/us-yemen-crisis/yemens-houthis-dissolve-parliament-assume-power-televised-statement-idUSKBN0LA1NT20150207> [erişim tarihi 24.08.2020].
- Glenn, C., 2015. Who are Yemen's Houthis? [online], 29.04.2015, Wilson Center, <https://www.wilsoncenter.org/article/who-are-yemens-houthis> [erişim tarihi 23.08.2020].
- Gökalp, Y., (2006), Zeydîlik ve Yemen'de Yayılışı, Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/28156/2158.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [erişim tarihi 23.08.2020].
- Hamsici, M., 2015. IŞİD Tel Abyad'da nasıl yenildi?. *BBC Türkçe* [online], 19.06.2015. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150618_telabyad_isid_analiz_hamsici [erişim tarihi 28.08.2020].
- Holliday, J., 2011. Middle East Security Report-2: The Struggle for Syria in 2011. Washington: Institute for the Study of War

- http://www.understandingwar.org/sites/default/files/Struggle_For_Syria.pdf.
- Hubbard B., Karasz, P., & Reed, S., 2019. Two Major Saudi Oil Installations Hit by Drone Strike, and U.S. Blames Iran, *The New York Times* [online], 14.09.2019, <https://www.nytimes.com/2019/09/14/world/middleeast/saudi-arabia-refineries-drone-attack.html> [erişim tarihi 24.08.2020].
- Hürriyet, Lübnan'da 'çöp krizi', bakanlık işgal ettirdi. 01.09.2015. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/lubnanda-cop-krizi-bakanlik-iskal-ettirdi-29965012> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Hürriyet, Irak hükümeti nihayet kuruldu. 28.04.2005. <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/irak-hukumeti-nihayet-kuruldu-315214> [erişim tarihi 30.08.2020].
- ISIS Sanctuary Map*, September 10, 2014. Institute for the Study of War. <http://www.understandingwar.org/project/isis-sanctuary-map?page=2> [erişim tarihi 28.08.2020].
- Izady, M., Yemen: Ethno-Religious Composition Summary, [online], New York, Columbia University, https://gulf2000.columbia.edu/images/maps/Yemen_Ethno_Religious_summary_1g.png. [erişim tarihi 23.08.2020].
- İnat, K., 2005. Irak 2005. *Ortadoğu Yıllığı*. https://www.ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/02_irak_2005.pdf [erişim tarihi 30.08.2020].
- Jones, S.G. & Markusen, M.B., 2018. The Escalating Conflict with Hezbollah in Syria. *CSIS Briefs* [online], https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/180620_JonesMarkusen_EscalatingConflict_FINAL.pdf [erişim tarihi 28.08.2020].
- Kabe Baskınları*, 2012. <http://irantehlikesi.blogspot.com/2012/02/kabe-basknlar.html> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Karam, Z., 2017. Lebanon Prime Minister Saad Hariri announces surprise resignation over 'assassination plot'. *Independent* [online], 04.11.2017, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/lebanon-prime-minister-saad-hariri-resignation-resigns-quits-future-movement-surprise-latest-a8037266.html> [erişim tarihi 26.08.2020].

- Keating, J., 2015, Yemen's President Just Stepped Down. Now What?, Slate [online], <https://slate.com/news-and-politics/2015/01/yemen-president-abd-rabbu-mansour-hadi-just-stepped-down-in-fight-with-houthis-now-what.html> [erişim tarihi 23.08.2020].
- Khalaf, R. & Smith, A.F., 2013. Qatar bankrolls Syrian revolt with cash and arms. *Financial Times* [online], 16.05.2013 <http://ig-legacy.ft.com/content/86e3f28e-be3a-11e2-bb35-00144feab7de#axzz6WKeSSQlx> [erişim tarihi 28.08.2020].
- Korkmaz, Y., 2016. Irak'ta Şii Gruplar ve Siyasete Etkileri, İstanbul: İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. <https://www.insamer.com/wp-content/uploads/2016/03/Irakta-Şii-Gruplar-ve-Siyasete-Etkileri.pdf> [erişim tarihi 30.08.2020].
- Köse, T., 2006. Seta Lübnan Raporu. *Lübnan'da İstikrar Arayışları*. Aralık. SETA. <http://file.setav.org/Files/Pdf/lubnanda-istikrar-arayislari.pdf> [erişim tarihi 26.08.2020]. s. 8.
- Kurtuluş, M.K., 2020. Cengiz Çandar'la Lübnan aynasından Orta Doğu: Tarihte ender görülen uzunlukta bir geçiş dönemi yaşanıyor; Türkiye ırkçı bir söylem tutturursa Lübnan'da bir çuval inciri berbat eder. *T24* [online], <https://t24.com.tr/haber/cengiz-candar-la-lubnan-aynasindan-orta-dogu-tarihte-ender-gorulen-uzunlukta-bir-gecis-donemi-yasaniyor-turkiye-irkci-bir-soylem-tutturursa-lubnan-da-bir-cuval-inciri-berbat-eder,896814> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Lebanon Religious Groups Distribution* [online] https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/4f/Lebanon_religious_groups_distribution.jpg [erişim tarihi 26.08.2020].
- Lebanon - Religious Sects*, [tarih yok] Globalsecurity.org [internet], <https://www.globalsecurity.org/military/world/lebanon/religious-sects.htm> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Lee, C.E. & Kube, C., 2019. Chaos in Syria, Washington after Trump call with Erdogan unleashed Turkish military. *NBC News* [online], 08.10.2019 <https://www.nbcnews.com/politics/national-security/chaos-syria-washington-after-trump-call-erdogan-unleashed-turkish-military-n1063516> [erişim tarihi 28.08.2020].

- Lund, A., 2013. Syria's Salafi Insurgents: The Rise of the Syrian Islamic Front. *UI Occasional Papers*. The Swedish Institute of international Affairs. <https://www.ui.se/globalassets/ui.se-eng/publications/ui-publications/syrias-salafi-insurgents-the-rise-of-the-syrian-islamic-front-min.pdf>. [erişim tarihi 28.08.2020].
- MacFarquhar, N., 2005. Behind Lebanon Upheaval, 2 Men's Fateful Clash. *The New York Times* [online]. 20.03.2005. <https://www.nytimes.com/2005/03/20/world/middleeast/behind-lebanon-upheaval-2-mens-fateful-clash.html> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Majidiyar, A., 2017. Middle East Institute Tehran's Controversial Ambassador Pick Sign of I.R.G.C.'s Expanding Influence in Iraq. *Middle East Institute* [online], 08.04.2017. <https://www.mei.edu/publications/tehrans-controversial-ambassador-pick-sign-irgcs-expanding-influence-iraq> [erişim tarihi 30.08.2020].
- Marshal Ali Abdullah Saleh President of the Republic of Yemen, https://web.archive.org/web/20101219213256/http://presidentsaleh.gov.ye/shownews.php?lng=en&_newsctgry=2 [erişim tarihi 23.08.2020].
- McMillan, J., 2006. US Institute of Peace- Special Report: Saudi Arabia and Iraq: Oil, Religion, and an Enduring Rivalry. US Institute of Peace. <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep12465.pdf> [erişim tarihi 30.08.2020].
- Mohammednejad, H., 2015. Osmanlı-Safevi İlişkileri (1501-1576). *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mroue, B., 2020. Lebanon Looks to China as US, Arabs Refuse to Help in Crisis. *The Diplomat* [online], 16.07.2020. <https://thediplomat.com/2020/07/lebanon-looks-to-china-as-us-arabs-refuse-to-help-in-crisis/> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Nebehay, S., 2018. Yemen peace talks collapse in Geneva after Houthi no-show. *Reuters* [online], 08.09.2018, <https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-un/yemen-peace-talks-collapse-in-geneva-after-houthi-no-show-idUSKCN1LO08Z> [erişim tarihi 24.08.2020].
- Neuman, B & White, J., 2005. Iraq's Sunnis Play the Election Card. *The Washington Institute* [online], 13.12.2005 <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/iraqs-sunnis-play-the-election-card> [erişim tarihi 30.08.2020].
- NOW, Syria security chief in talks with Riyadh: report. 31.07.2015

- <http://now.mmedia.me/lb/en/NewsReports/565674-syria-security-chief-in-talks-with-riyadh-report> [erişim tarihi 28.08.2020].
- Nouri al-Maliki [online], [tarih yok]. https://en.wikipedia.org/wiki/Nouri_al-Maliki [erişim tarihi 30.08.2020].
- Office of the Special Envoy of the Secretary-General For Yemen, *Full Text of the Stockholm Agreement*, 13.12.2018, <https://osesgy.unmissions.org/full-text-stockholm-agreement> [erişim tarihi 24.08.2020].
- Office of the Special Envoy of the Secretary-General For Yemen, 2015. Yemen Peace Talks, Switzerland, December. <https://osesgy.unmissions.org/yemen-peace-talks-switzerland-december-2015> [erişim tarihi 24.08.2020].
- OPLAN 1003 Major Theater War - East*, [tarih yok] Globalsecurity.org [internet], <https://www.globalsecurity.org/military/ops/oplan-1003.htm> [erişim tarihi 30.08.2020].
- Ottaway, D.B., 2015. Saudi Arabia's Yemeni Quagmire, Wilson Center Viewpoints No. 89, Aralık 2015, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/saudi_arabia_yemen_quagmire.pdf [erişim tarihi 24.08.2020].
- Prados, J., 2011. *Rumsfeld Confirms Archive Analysis*. Unredacted [online], <https://unredacted.com/2011/02/08/rumsfeld-confirms-archive-analysis/> [erişim tarihi 30.08.2020].
- Ramadan, Y., A., A., 2019. Farklı Etnik, Dini ve Mezhebi Bileşenlerin Mozaigi: Irak. *Anadolu Ajansı* [online], 11.11.2019. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/16162> [erişim tarihi 30.08.2020].
- Ramani, S., 2019. Russia's Strategic Balancing Act in Yemen, The Arab Gulf States Institute in Washington [online], 01.05.2019 <https://agsiw.org/russias-strategic-balancing-act-in-yemen/> [erişim tarihi 24.08.2020].
- Ramani, S., 2017. China's Role in the Yemen Crisis. *The Diplomat* [online], 11.08.2017, <https://thediplomat.com/2017/08/chinas-role-in-the-yemen-crisis/> [erişim tarihi 24.08.2020].
- Rasmi, A., 2019. The oil field attacks could cost Saudi Arabia hundreds of millions of dollars per day. *Quartz* [online], 14.09.2019, <https://qz.com/1710414/drone-attack-could-cost-saudi-millions-per-day-in-lost-oil-output/> [erişim tarihi 24.08.2020].

- Registered voters by confession.* 2013. <http://lebanonelectiondata.org/confessions.html> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Riebert, B., 2020. Emmanuel Macron visits Beirut: Can there be a 'French solution' for Lebanon?. *Deutsche Welle*, [online], 08.08.2020. <https://www.dw.com/en/emmanuel-macron-visits-beirut-can-there-be-a-french-solution-for-lebanon/a-54491898> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Saad-Ghorayeb, A., 2006. Hizbollah's Outlook in the Current Conflict. *Carnegie Middle East Program* [online]. Ağustos 2006. https://carnegieendowment.org/files/saad_ghorayeb_final.pdf [erişim tarihi 26.08.2020]. s.3.
- Saleh Successor: Low-profile Warrior.* 2012, *Deccan Chronicle* [online], 22.02.2012 <https://www.pressreader.com/india/deccan-chronicle/20120221/281947424768391> [erişim tarihi 23.08.2020].
- Salisbury, P., 2019. Five Steps to Save Yemen's Stockholm Agreement, International Crisis Group [online], 15.01.2019, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/yemen/five-steps-save-yemens-stockholm-agreement> [erişim tarihi 24.08.2020].
- September 11 attacks* [online], [tarih yok]. https://en.wikipedia.org/wiki/September_11_attacks [erişim tarihi 30.08.2020].
- Seyyide Zeyneb Camii* [online] https://tr.wikipedia.org/wiki/Seyyide_Zeyneb_Camii [erişim tarihi 28.08.2020].
- Shadid A., Wilson. S., Branigin, W., Israel Steps Up Attacks in Lebanon, *Washington Post* [online], 13.07.2006. <https://www.washingtonpost.com/archive/business/technology/2006/07/13/israel-steps-up-attacks-in-lebanon/29c5823d-1327-4dd0-b924-196d5ee392ac/> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Shane, L., 2020 Trump vows US troops in Iraq will return home soon. *Military Times* [online], Ağustos. <https://www.militarytimes.com/news/pentagon-congress/2020/08/20/trump-vows-us-troops-in-iraq-will-return-home-soon/> [erişim tarihi 30.08.2020].
- Shitte Population in the Middle East* [Harita], 2017. https://ggc-mauldin-images.s3.amazonaws.com/newsletters/images/Image_1_20170626_TWIG_EN

- [LARGE.jpg?utm_campaign=JM-305&utm_content=v38t6s&utm_medium=ED&utm_source=mec&v=1498496377928](https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1KanwykNx7VvQUN52zNSmj6qxNL7IYwsr&ll=34.138056413752544%2C41.91447315335214&z=6) [erişim tarihi 31.08.2020].
- Smyth, P., The Shia Militia Mapping Project [Harita] <https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1KanwykNx7VvQUN52zNSmj6qxNL7IYwsr&ll=34.138056413752544%2C41.91447315335214&z=6> [erişim tarihi 28.08.2020].
- Soussi, A., 2019. Thirty years after Taif, Lebanese seek end to sectarian politics. *Aljazeera* [online], 22.10.2019. <https://www.aljazeera.com/news/2019/10/30-years-taif-accord-lebanon-protests-sectarian-politics-191022132737368.html> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Taqi, A., 2015. Houthi propaganda: following in Hizballah's footsteps, *The New Arab*, 12.04.2015, <https://english.alaraby.co.uk/english/comment/2015/4/12/houthi-propaganda-following-in-hizballahs-footsteps> [erişim tarihi 23.08.2020].
- The Guardian, Former PM killed in Beirut blast. 14.02.2015. <https://www.theguardian.com/world/2005/feb/14/lebanon> [erişim tarihi 26.08.2020].
- The Taif Agreement, 1989. https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_tauf_agreement_english_version.pdf [erişim tarihi 26.08.2020].
- The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East, Annual operational report for the reporting period 01 January – 31 December 2018, 2018, https://www.unrwa.org/sites/default/files/content/resources/2019_annual_operational_report_2018_-_final_july_20_2019.pdf [erişim tarihi 26.08.2020].
- The United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East, *The United Nations and Palestinian Refugees*, 2007, <https://www.unrwa.org/userfiles/2010011791015.pdf> [erişim tarihi 26.08.2020].
- The World Factbook - Iraq*, 2020. Washington DC: Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/iz.html> [erişim tarihi 30.08.2020].

- The World Factbook - Lübnan*, 2020. Washington DC: Central Intelligence Agency. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Total Palestinian Refugees*, 2018. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/total-palestinian-refugees-1950-present#1> [erişim tarihi 26.08.2020].
- TRADING ECONOMICS, 2019. Iraq Population 1960-2019 Data | 2020-2022 Forecast. <https://tradingeconomics.com/iraq/population>. [erişim tarihi 30.08.2020].
- Turak, N., 2020. Massive explosion in Beirut port area rocks Lebanese capital, at least 78 killed. *CNBC* [online], 04.08.2020. <https://www.cnbc.com/2020/08/04/massive-explosion-near-beirut-port-rocks-lebanese-capital.html> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Turse, N., 2015. The stealth expansion of a secret U.S. drone base in Africa, *The Intercept* [online], 21.10.2015, <https://theintercept.com/2015/10/21/stealth-expansion-of-secret-us-drone-base-in-africa/> [erişim tarihi 24.08.2020].
- Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, Türkiye-Lübnan Siyasi İlişkileri, [Türkiye - Lübnan Siyasi İlişkileri / T.C. Dışişleri Bakanlığı](#) [erişim tarihi 26.08.2020].
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye-Yemen Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yemen-siyasi-iliskileri.tr.mfa> [erişim tarihi 24.08.2020].
- Twin Pillars Policy*, [online], 31.08.2020. <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/twin-pillars-policy#:~:text=U.S.%20policy%20to%20promote%20Iran,in%20the%20Persian%20Gulf%20region.&text=The%20policy%20collapsed%20suddenly%20in,U.S.%20influence%20in%20the%20region> [erişim tarihi 23.08.2020].
- Uçar, M.N. & Okuducu, I., 2019. Iran responsible for Aramco attack, says Saudi official. *Anadolu Agency* [online], 21.09.2019, <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/iran-responsible-for-aramco-attack-says-saudi-official/1590284#:~:text=Attack%20on%20Aramco%20facilities%20carried,attack%2C%20says%20Saudi%20foreign%20minister&text=Saudi%20Arabia%27s%20Minister%20of%20State,is%20responsible%20for%20Aramco%20attacks> [erişim tarihi 24.08.2020].
- United Nations Security Council, S/RES/2216 (2015),

- [https://www.undocs.org/S/RES/2216%20\(2015\)](https://www.undocs.org/S/RES/2216%20(2015)) [erişim tarihi 24.08.2020].
- United Nations Security Council, S/RES/1559 (2014), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1559> [erişim tarihi 26.08.2020].
- United Nations Security Council, S/RES/1441 (2002), <https://www.un.org/Depts/unmovic/documents/1441.pdf> [erişim tarihi 30.08.2020].
- United Nations Security Council, SC8808 (2006). Security Council Calls for End to Hostilities Between Hizbollah, Israel, Unanimously Adopting Resolution 1701. (Press Release) <https://www.un.org/press/en/2006/sc8808.doc.htm> [erişim tarihi 26.08.2020].
- United States Department of State Office of International Religious Freedom, Yemen 2019 International Religious Freedom Report, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/05/YEMEN-2019-INTERNATIONAL-RELIGIOUS-FREEDOM-REPORT.pdf>, [erişim tarihi 23.08.2020], s.2.
- United States Central Intelligence Agency, 1988. *Contemporary distribution of Lebanon's main religious groups*. Washington, D.C.: Central Intelligence Agency [Map]. Library of Congress, <https://www.loc.gov/resource/g7471e.ct002750/?r=-0.182,-0.065,1.33,0.725,0> [erişim tarihi 26.08.2020].
- United States Energy Information Administration, World Oil Transit Chokepoints, 2017, https://www.eia.gov/international/analysis/specialtopics/World_Oil_Transit_Chokepoints [erişim tarihi 24.08.2020].
- Voice of America, Rafiq Hariri: Driving Force Behind Beirut Reconstruction, 29.10.2009 <https://www.voanews.com/archive/rafiq-hariri-driving-force-behind-beirut-reconstruction> [erişim tarihi 26.08.2020].
- Watkins, S., 2020. Russia To Expand Influence In Iraq's Oil Heartland. *Oil Price* [online], 27.05.2020 <https://oilprice.com/Energy/General/Russia-To-Expand-Influence-In-Iraqs-Oil-Heartland.html> [erişim tarihi 30.08.2020].
- Worldbank, 2020. Iraq | Data. [online] https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=IRQ [erişim tarihi 30.08.2020].

Worldbank, 2020. Lebanon | Data. [online] <https://data.worldbank.org/country/LB>
[erişim tarihi 26.08.2020].

Xinhuanet, First batch of China's emergency humanitarian aid arrives in Yemen,
14.07.2017, http://www.xinhuanet.com/english/2017-07/14/c_136442006.htm
[erişim tarihi 24.08.2020].

Zimmerman, K. & Harnisch, C., 2010. Profile: al Houthi Movement. *Critical Threats*,
28.01.2010 <https://www.criticalthreats.org/analysis/profile-al-houthi-movement>
[erişim tarihi 23.08.2020].

2005 *Lebanese general election* [online]
https://en.wikipedia.org/wiki/2005_Lebanese_general_election [erişim tarihi
26.08.2020].